

Gheorghe Zbucnea

Istoria Iugoslaviei

16

CORINT

Victor J. Klement

Redactor:
Gelu Diaconu

Tehnoredactare computerizată:
Cristina Bucuroiu și Liviu Tănase

Coperta:
Walter Riess

Gheorghe Zbucnea
ISTORIA IUGOSLAVIEI

Toate drepturile asupra acestei lucrări
sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-128-7

Format: 16/54x84. Coli tipo: 10,5

Tiparul executat la:
S.C. Universul S.A.

GHEORGHE ZBUCHEA

Profesor universitar

la Facultatea de Istorie a Universității din București

ISTORIA IUGOSLAVIEI

Prefață de Florin Constantiniu

CORINT
București, 2001

De același autor:

Românii de la sud de Dunăre. Documente, (în colaborare), Arhivele Naționale ale României, București, 1997.

România și lumea sud-est europeană la începutul secolului al XX-lea (1900–1912), Editura Paco, București, 1999.

România și războaiele balcanice (1912–1913). Pagini de istorie sud-est europeană, Editura Albatros, București, 1999.

O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII–XX), Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999.

PREFAȚĂ

O istorie a Iugoslaviei este mai necesară ca oricând marelui public cititor din țara noastră. Și nu numai pentru că este vorba de o țară vecină. Mai întâi, pentru că există opinii eronate despre relațiile dintre români și sârbi, ca de pildă afirmația că între cele două popoare nu au existat niciodată conflicte, când, în realitate, prima bătălie dată de statul nou constituit al Țării Românești a fost cu sârbii, la Velbujd (28 iulie 1330), românii fiind aliați cu bulgarii. O altă greșeală frecventă este aceea de a-i considera pe sârbi ca vecinii noștri dintotdeauna, când, așa cum a atras atenția P.P. Panaitescu, „întreaga regiune numită Craina cu Cladova și Negotinul, cunoscută azi prin așezările românilor timoceni, făcea parte, în Evul Mediu, din Bulgaria, nu din Serbia și abia în secolul al XIX-lea a fost alipită la statul sârbesc. Rezultă deci că Dunărea în nici un punct al ei nu despărțea Serbia de Țara Românească, țări care n-au fost vecine directe în nici un moment al Evului Mediu, până la căderea Serbiei sub turci”. (P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediție îngrijită de Gheorghe Lazăr, București, Editura Corint, 2000, p. 33)

Mai mult decât aceste cunoștințe istorice, destinul Iugoslaviei prezintă un interes deosebit pentru români, de n-ar fi decât faptul că, la sfârșitul Primului Război Mondial (început prin declarația de război a Austro-Ungariei adresată Serbiei!), Regatul sârbilor, croaților și slovenilor a fost proclamat la 1 decembrie 1918, așadar, în aceeași zi

În care, prin unirea Transilvaniei și Banatului cu România, în urma hotărârii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, se desăvârșea unirea națională a românilor. Iugoslavia (numele luat din 1929 de Regatul sârbilor, croaților și slovenilor) a fost aliata României în cadrul Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice. Astăzi, din această Iugoslavie, în urma unui convulsiv și sângeros proces de destrămare, nu a mai rămas decât o „mică Iugoslavia”, care reunește Serbia și Muntenegru, dar și această uniune rămâne fragilă și incertă. Se constată, așadar, că partenerii României din Mica Înțelegere — Cehoslovacia și Iugoslavia — s-au dezagregat. Iată o temă de meditație pentru noi românii, al căror stat național unitar a supraviețuit tuturor vicisitudinilor, chiar dacă frontierele de azi nu mai sunt cele din 1918 (nu numai din vina vecinilor, dar și a noastră!).

În lumina evenimentelor recente, s-ar putea spune că destrămarea Iugoslaviei era înscrisă în însăși istoria ei. În anul 395, când, la moartea lui Theodosius I, Imperiul roman a fost divizat între cei doi fii ai săi, linia de separare a spintecat — am spune — spațiul viitoarei Iugoslavii. De la scriere (alfabetul latin și cel chirilic) la confesiuni (ortodoxie și catolicism), apoi la religie (creștini și musulmani), spațiul de mai târziu al Iugoslaviei a fost marcat de diviziuni, consolidate de stăpâniri străine (Imperiul otoman, habsburgic etc.). Când Samuel Huntington a vorbit de șocul civilizațiilor și a indicat drept o linie de falie fostul spațiu iugoslav, el a avut perfectă dreptate: lumea slavo-ortodoxă, lumea catolică și lumea musulmană se întâlnesc în această zonă, în care seismele istorice au sfârșit prin a dărâma edificiul statului iugoslav. Acest edificiu a rezistat numai atât timp cât la Belgrad a fost mâna de fier a regelui Alexandru I și apoi a mareșalului Tito: un rege și un dictator comunist au impus coeziunea statului iugoslav. Democrația i-a fost fatală. Tristă constatare!

Istoria Iugoslaviei la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial și în primii ani postbelici (până la ruptura dintre Stalin și Tito) începe acum să fie rescrisă în lumina documentelor din fostele arhive sovietice. De la acordul de procentaj Churchill–Stalin, din octombrie 1944, prin progresiva instaurare a structurilor comuniste, care au eliminat pe partizanii guvernului de la Londra, și până la conflictul dintre Moscova și Belgrad, devenit public în 1948, toate aceste aspecte sunt de reluat pe temeiul noilor surse. Între primii care au făcut-o sunt de amintit istoricii ruși Leonid Ghibianski și Vladimir Volkov, precum și americanul de origine cehă Vojtech Mastny.

În ceea ce privește dezmembrarea Iugoslaviei și, mai ales, criza din Kosovo, deocamdată suntem pe terenul politicii și nu pe cel al istoriei. Iată de ce nu abordez, nici măcar fugar, această problemă, mai ales că poziția mea este bine cunoscută.

D-l Gheorghe Zbucă, un distins cadru universitar, cu o temeinică pregătire, mai întâi de bizantinist, apoi de modernist, dovedită prin numeroase contribuții, ajută atât specialiștii, cât și marele public să cunoască, printr-o sinteză informată și clară, istoria Iugoslaviei. O istorie din care avem atâtea de învățat!

Florin Constantiniu
Membru corespondent al Academiei Române

INTRODUCERE

În urmă cu un sfert de veac, în spațiul sud-estului european, statul federal al Iugoslaviei se bucura de o reputație aparte. Peste 20 de milioane de oameni alcătuiau o comunitate pluriethnică și multiculturală, aparent stabilă, într-o țară cu un standard de viață acceptabil, dacă nu ridicat, cu un regim politic original, care se bucura de prestigiu internațional și avea în frunte un conducător, Iosip Broz Tito, binecunoscut în țară și peste hotare. Acesta s-a aflat peste patru decenii în fruntea comuniștilor și apoi a statului iugoslav, cu care numele său s-a confundat nu o dată, până la moartea sa în anul 1980.

La un deceniu după moartea lui Tito, Iugoslavia federală, așa cum o crease acesta, a încetat să mai existe, iar în interiorul frontierelor sale au apărut noi realități politice. Una după alta, fostele republici federale, constituindu-se ca entități statale distincte, și-au proclamat, în mod firesc, suveranitatea și independența. Destrămarea Iugoslaviei, care se integrează mai amplului proces european de prăbușire a regimurilor totalitare, a condus, relativ rapid, la o stare de război în continuă expansiune și intensificare, stare ce a cuprins, treptat, Croația, Bosnia-Herțegovina, Serbia etc.

Foc și sânge, distrugeri de tot felul, sute și sute de mii de refugiați ce și-au părăsit vremelnice sau definitiv căminele, scene de purificare etnică și genocid, nenumărate runde de convorbiri, eșuate sau lipsite practic de urmări, intervenții

din exterior ale forțelor O.N.U. și apoi N.A.T.O. etc., iată o serie de realități caracteristice zonei în ultimul deceniu. Într-o epocă a rapidei circulații a informațiilor, dar și a manipulărilor mediatice, lumea le-a înregistrat cu promptitudine, nu o dată în mod trunchiat, unilateral. Multora li s-a întărit convingerea că Balcanii continuau a fi și la sfârșitul veacului, ca și la începutul acestuia, un „butoi cu pulbere”. Războiul, starea tensionată din zonă erau/sunt în contrast evident cu tendințele europene de democratizare, de îmbunătățire a condițiilor de trai și de integrare multilaterală.

Dincolo de o serie de realități intens mediatizate, cel mai adesea cu o totală lipsă de obiectivitate, mai cu seamă cele privind operațiunile militare sau drama refugiaților, în afara lumii iugoslave au apărut legitime întrebări și preocupări cu privire la istoria mai veche și mai nouă a statului apărut ca atare pe harta politică a continentului la sfârșitul primei conflagrații mondiale. Multe cercetări au avut ca obiect realitățile iugoslaviei mai vechi sau mai recente, căutându-se astfel origini și explicații ale evoluțiilor din imediata contemporaneitate.

Despre trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al popoarelor iugoslave, ca și despre viața lor actuală, există deja o literatură bogată, variată, adeseori angajată și departe de ceea ce se dorește a fi, pe măsura posibilului, adevărul istoric. La fel ca și pentru alte state sau popoare, și în acest caz multe probleme ale trecutului sunt insuficient analizate și statuate, fiind nu o dată interpretate de pe poziții cu totul diferite, chiar opuse, fierbinți în ultimă instanță prin încărcătura lor. Între altele, istoria popoarelor iugoslave prezintă un paradox oarecum singular: după ce s-au străduit să ajungă să trăiască împreună, au acționat pentru o despărțire care a căpătat forme violente, cu repercusiuni ample, mult dincolo de frontierele iugoslave.

Cele peste șapte decenii de existență a statului întins între valea Timocului și Marea Adriatică, între poalele Alpilor și valea Vardarului alcătuiesc substanța acestei lucrări ce se dorește sintetică, informativă și, în măsura posibilului, obiectivă. În 1918 a luat naștere Regatul sârbilor, croaților și slovenilor (devenit apoi, în anul 1929, Iugoslavia), regat care, în condițiile celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost vremelnic divizat, pentru a se reface apoi într-o nouă formă, aceea a Iugoslaviei federale titoiste, care s-a destrămat apoi în cursul unor evenimente dramatice, petrecute în principal între anii 1989–1991. Astfel, pe harta politică a continentului european au apărut cinci noi realități politico-statale: Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina, Macedonia și o nouă federație formată din republicile Serbia și Muntenegru, purtând tot denumirea de Iugoslavia.

Istoria acestor state în ultimul deceniu a fost dramatică și nu este încă încheiată. Posibilitățile de investigare și de cunoaștere ale istoricului sunt limitate și ca atare acest ultim deceniu de evoluții în spațiul iugoslav rămâne deschis analizelor și cercetărilor ulterioare ale celor care ne vor urma.

Capitolul I

RĂDĂCINILE ISTORICE ALE UNUI STAT

Spațiul iugoslav însumează aproximativ 250 000 km², fiind situat în sud-estul continentului european, la zona de contact cu Europa Centrală. Așezată în partea vestică a Peninsulei Balcanice, această regiune are o largă deschidere la Marea Adriatică. Înspre nord, se mărginește cu Munții Alpi, în timp ce, înspre răsărit, se apropie de lanțul Carpaților, al Munților Balcani și Rodopi, întinzându-se, spre sud, de-a lungul văii Vardarului. Relieful este extrem de variat. Peste 70% din teritoriu este alcătuit din înălțimi depășind 200 de m altitudine, între care se remarcă Alpii Dinarici. O serie de cursuri de apă, aparținând mai multor bazine, au avut o însemnătate deosebită în asigurarea comunicațiilor de-a lungul mai multor axe, văile lor fiind strâns legate de diversele evenimente istorice din vremurile trecute. Acest spațiu aparține mai multor arii climatice, fiecare jucând un rol determinant în existența celor ce au trăit pe acele meleaguri, în care alternau suprafețe de terenuri arabile cu zone favorabile păstoritului, cu întinse păduri, precum și cu ținuturi muntoase lipsite de vegetație.

Teritoriul iugoslav a fost locuit încă din vremurile preistorice. În epoca bronzului, s-au așezat aici tracii și ilirii, populații indo-europene venite dinspre răsărit. Începând cu secolul al III-lea î.Hr., Roma și-a extins, treptat, dominația

la est de Marea Adriatică. În vremea împăratului Augustus, întregul spațiu balcanic a devenit parte integrantă a lumii romane. În această zonă, atât triburile ilire, cât și cele trace au fost supuse unui intens proces de romanizare. Astfel, în cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice s-a născut romanitatea orientală, care s-a extins apoi și în stânga Dunării, în ținuturile României de mai târziu. În primul secol al erei noastre a început să se răspândească creștinismul, devenit mai apoi religie specifică populațiilor din această zonă. La moartea împăratului Theodosie cel Mare, în anul 395, Imperiul roman a fost divizat. Linia de separație trecea prin mijlocul viitorului spațiu iugoslav, care, ulterior, va gravita, astfel, din punct de vedere religios, dar și politic, fie înspre răsărit, deci spre Constantinopol, fie înspre apus, deci spre Roma.

Începând cu veacurile IV–V d.Hr., o serie de populații migratoare au trecut și prin părțile central-vestice ale Peninsulei Balcanice, cele mai multe (vizigoții, hunii, ostrogoții, avarii etc.) neinfluențând profund și durabil viața romanicilor autohtoni. O excepție au constituit-o triburile slave, ale căror atacuri s-au îndreptat spre sud, cu intensitate crescândă în cursul secolului al VI-lea, fără ca atunci acești slavi să se stabilească statornic pe aceste meleaguri. Abia, în prima jumătate a secolului al VII-lea, după prăbușirea limes-ului dunărean în anul 602, slavii au invadat și apoi au ocupat efectiv cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice, unde a luat sfârșit astfel prezența politică a Imperiului bizantin. Ca urmare, în întregul spațiu sud-est european s-au petrecut importante modificări demografice, în contextul mai general al etnogenezelor europene.

O mică parte a romanicilor de pe aceste meleaguri a supraviețuit, fie în locurile lor de baștină, fie în ținuturi mai adăpostite (de regulă zonele muntoase), având o evoluție

istorică distinctă, și a dat naștere ramurii sudice a românismului. Romanitatea balcanică care a dăinuit era compusă din grupuri distincte, a căror împărțire ține cont de dialectul vorbit. Aceștia erau meglenoromânii, în părțile central-estice, istroromânii, înspre nord-vestul Peninsulei Balcanice, și aromânii (numiți adeseori, relativ impropriu, macedoromâni), răspândiți în aproape întregul spațiu balcanic. Acești români, proporțional având o pondere mult mai mare în veacurile trecute, au trăit în întregul spațiu iugoslav, trecutul lor istoric împletindu-se în anumite momente cu acela al slavilor, cu care au trăit laolaltă.

Cea mai mare parte a romanității orientale sud-dunărene, în contact cu noii veniți, și-a modificat profund caracteristicile și trăsăturile ca urmare a unui proces intens de slavizare. Astfel, în a doua jumătate a mileniului I s-a desfășurat un amplu fenomen ce a modificat profund tabloul etnico-lingvistic al respectivei părți a continentului european. În părțile central-vestice ale Peninsulei Balcanice, până la Marea Adriatică și Munții Alpi, au luat naștere așa-numitele popoare sud-slave sau iugoslave, respectiv sârbii, croații, slavo-macedonenii și slovenii, ultimii alcătuind o punte de legătură între slavii de sud și cei de apus. Ulterior, acestora li s-au adăugat, înspre răsărit, bulgarii, popor ce a rezultat dintr-o triplă sinteză între romanici, slavi și turanici, fără a se alătura însă popoarelor denumite în mod curent iugoslave, deși aparțin tot ramurii slavilor de sud. Etnogenezele iugoslave s-au încheiat spre sfârșitul mileniului I, când noile popoare slave erau deja constituite, între ele existând o serie de asemănări.

În decursul Evului Mediu și al epocii moderne, aceste popoare au avut o istorie zbuciumată. O dată cu încheierea etnogenezelor iugoslave, în secolele IX–X au început să apară și primele formațiuni politico-statale distincte.

Astfel, de exemplu, la începutul secolului al IX-lea, a fost creat regatul Croației, încorporat apoi, în anul 1102, în regatul maghiar. În această perioadă, o bună parte a Peninsulei Balanice a revenit și s-a aflat sub stăpânirea Imperiului bizantin, care îngloba, prin urmare, majoritatea popoarelor iugoslave, situație care, parțial, a continuat și în veacurile următoare.

În paralel, o serie de zone ale litoralului dalmat au fost integrate în imperiul colonial al Veneției, în timp ce părțile nord-vestice, locuite mai ales de sloveni, au făcut parte din Imperiul romano-german, înainte de a fi integrate în posesiunile ereditare ale dinastiei de Habsburg. În condițiile crizei și declinului Imperiului bizantin, a avut loc un proces de emancipare și de cristalizare a unei vieți politice proprii.

Ca atare, treptat, sârbii, și-au format două centre de putere politică, mai întâi autonome și apoi independente în raport cu Constantinopolul. Astfel, în părțile apusene, muntoase, au apărut Zeta sau Diocleia, denumită mai târziu Muntenegru, iar, în părțile centrale, Rașca sau Rascia, devenită mai târziu Serbia. În ultima formațiune statală s-a impus, încă din secolul al XII-lea, dinastia Nemanizilor, ulterior sanctificată și devenită simbol național. Ortodoxia s-a extins, de altfel, de timpuriu în spațiul sârb și a jucat apoi un rol extrem de important în istoria acestui popor ce și-a avut multă vreme centrul vieții religioase la Pec, unde a ființat timp de mai multe veacuri o patriarhie distinctă.

La jumătatea secolului al XIV-lea, sub Ștefan Dușan (1331–1355), Serbia medievală a devenit un imperiu, în urma extinderii și impunerii hegemoniei sale în cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice. În condițiile constituirii conștiinței naționale sârbe, modelul politic al imperiului lui Ștefan Dușan din perioada maximei sale expansiuni a influențat profund ideologia velico-sârbă și politica

cercurilor guvernante de la Belgrad. După moartea lui Ștefan Dușan, datorită unor diverși factori de natură internă și externă, imperiul sârbesc s-a destrămat, dând naștere mai multor state, fiecare cu propriul său centru politic.

Astfel, a existat, de exemplu, un despotat al Serbiei, a cărui capitală s-a mutat, treptat, spre nord, către Dunăre, fixându-se în cele din urmă la Belgrad, și la conducerea căruia s-au ilustrat între alții cneazul Lazăr și alți dinști din familia Brancovici. Înspre vest, a ființat, uneori cu un rol foarte important, un regat distinct al Bosniei, în care populația majoritară o alcătuiau atunci sârbii, cărora li se adăugau și un număr de croați. La un moment dat, într-o parte a regatului bosniac s-a creat o zonă aparte, cu un regim de largă autonomie, ce a căpătat denumirea de Herțegovina (de la „herțeg”, adaptare a cuvântului din limba germană „Herzog” — duce). Ulterior, locuitorii din aceste ținuturi au început a fi denumiți bosnieci, termenul ca atare nedeseemnând un popor iugoslav distinct, ci doar pe locuitorii unei anumite zone, fie de origine sârbă, fie de origine croată, și aparținând uneia sau alteia dintre confesiunile catolică, ortodoxă sau musulmană.

În condițiile unei vijelioase expansiuni, treptat, între anii 1371 și 1499, otomanii și-au impus autoritatea asupra celei mai mari părți a spațiului iugoslav, profitând și de incapacitatea principilor creștini de a se alia și de a face un front comun. Invaziei turcești i s-a opus, totuși, o dârză rezistență, concretizată îndeosebi printr-o serie de bătălii, cu participarea atât a armatelor statelor din această zonă, cât și din afara ei, inclusiv prin implicarea românilor sau a cruciaților occidentali. În șirul războaielor sârbo-otomane, un loc deosebit îl ocupă cel încheiat cu bătălia de la Kosovopolje, din 28 iunie 1389. În acea zi, o coaliție sârbească, puțin numeroasă de altfel, a fost înfrântă, iar

sultanul Murad, precum și unul dintre monarhii sârbi, respectiv cneazul Lazăr, au fost uciși, cel dintâi asasinat de un patriot sârb, pe nume Miloș Obilici, iar cel de al doilea decapitat, după ce a fost luat prizonier. Imediat după bătălie, o parte a ținuturilor sud-slave s-a adăugat celor în care fusese deja instituit sistemul administrativ specific otoman (pașalâcul), iar altele au fost vasalizate, impunându-li-se plata unui tribut precum și alte obligații. Ulterior, momentul respectiv a rămas adânc întipărit în memoria colectivă a poporului sârb. Mai ales începând cu secolul al XVI-lea și îndeosebi în condițiile afirmării naționale în epoca modernă, evenimentele de la Kosovopolje au stat la baza unui mit al sacrificiului suprem, al luptei până la capăt și cu toate mijloacele. Mai trebuie adăugat că bătălia a avut loc în centrul politic și religios al vechii Serbii, înscriind în felul acesta regiunea Kosovo-Metohia în patrimoniul național sârbesc.

Unele după altele, în cursul secolului al XV-lea, diversele state sârbești și-au pierdut complet independența, dispărând ca atare de pe harta politică a Europei (Serbia în 1459, Bosnia în 1463, Muntenegru în 1499 etc.) După bătălia de la Mohács din 1526, stăpânirea otomană s-a extins și asupra celei mai mari părți a ținuturilor croate ce făcuseră parte din regatul maghiar. Astfel, după anul 1500, aproape întreg spațiul iugoslav a fost integrat pentru mai multe veacuri în formele politice și administrative specifice turcocrăției. În acest context, elita socială și politică autohtonă a dispărut, iar populația creștină a fost supusă unui regim de opresiune. Pentru aceste popoare, istoria lor în ultima parte a Evului Mediu și la începuturile modernității se confundă cu istoria Imperiului otoman, intrat, după moartea lui Soliman Magnificul, într-o perioadă de stagnare și declin. Și în spațiul iugoslav stăpânit de Poartă s-au constatat, ca de altfel în

întreg imperiul, fenomene de regres al vieții economice și de rămânere în urmă tot mai accentuată și pe mai multe planuri în raport cu Occidentul Europei, cu care legăturile au fost multă vreme extrem de slabe.

Un număr de indivizi, mai ales din ținuturile centrale ale Bosniei-Herțegovina, au îmbrățișat religia islamică, devenind musulmani și făcând unii chiar cariere în ierarhia otomană. Ortodoxia s-a menținut mai cu seamă în zonele subordonate patriarhiei de la Pec, în timp ce în ținuturile nord-vestice continuau să existe adepți ai catolicismului, aflați sub păstorirea Romei și în legătură cu centrele urbane de pe litoralul adriatic. Aici, în Dalmația, o serie de teritorii, care s-au aflat veacuri de-a rândul sub stăpânire venețiană, au păstrat relații strânse cu Italia vecină și s-au integrat marilor fenomene și procese care au caracterizat evoluția Occidentului, de la Renaștere și Reformă la Iluminism și modernism.

În perioada expansiunii și apoi a stăpânirii otomane, ca de altfel și mai târziu, în spațiul balcanic s-au produs frecvente deplasări de populații, precum și o serie de fenomene etno-demografice care au avut în bună măsură un caracter specific și singular în Europa. Astfel, tabloul demografic al diferitelor zone iugoslave s-a modificat continuu, nu o dată profund, în așa fel încât realitățile mai noi sunt semnificativ diferite din punct de vedere etnic de cele din veacurile anterioare.

Cauza acestor modificări o constituie faptul că unele comunități sârbești, aflate în zona de ocupație otomană, au migrat spre nord și nord-vest, interpătrunzându-se tot mai mult cu elementele croate, care, la rândul lor, s-au deplasat. De pildă, în spațiul Bosniei de mai târziu s-a creat un tablou etnic extrem de pestriț, atât din punct de vedere etnic, cât și din punct de vedere religios.

Macedonia istorică a devenit, cam în aceeași perioadă, un adevărat mozaic de populații, cu rădăcini mai vechi sau mai noi, între care multă vreme nici una nu a avut o majoritate absolută. A sporit, de asemenea, în mijlocul popoarelor iugoslave numărul alogenilor, precum albanezii și turcii, cărora li s-au adăugat germani (sași), evrei, țigani etc.

De-a lungul evului de mijloc, au continuat să trăiască, în întregul spațiu iugoslav, un număr de români balcanici, denumiți de regulă vlahi, a căror pondere proporțională a fost în continuă scădere. Și în rândurile acestor români a avut loc un proces de răspândire spațială, mai ales după dramaticele întâmplări prin care au trecut în cursul secolului al XVIII-lea, îndeosebi în zona Moscopolei.

Modificările etno-demografice au fost stimulate, nu o dată, și de războaiele care, mai cu seamă după asediul Vienei din 1683, au alcătuit acea pagină distinctă a istoriei europene cunoscută sub numele de „problema orientală”. Astfel, istoria unei părți a iugoslavilor a fost legată și de aceea a Europei Centrale. Încă în cursul secolului al XVI-lea, Habsburgii, ca moștenitori ai coroanei Sfântului Ștefan, și-au instaurat controlul asupra unei părți a spațiului iugoslav, respectiv asupra teritoriilor croate, iar apoi, în timpul expansiunii ce a urmat asediului Vienei din 1683, Habsburgii și-au extins continuu stăpânirile înspre sud, din Istria și Dalmația până în Voivodina și apoi până în părțile centrale ale Bosniei.

Astfel, în cursul unui proces istoric ce a durat mai multe veacuri și ca urmare a unor factori dintre cei mai diferiți, între care, nu în ultimul rând, cucerirea și stăpânirea otomană, în spațiul iugoslav s-au manifestat, accentuându-se apoi, o serie de diferențe de civilizație, de cultură, de mentalitate și de religie. Slovenii și croații au fost integrați

ariei de civilizație occidentală, catolică și protestantă, folosind alfabetul latin și apropiindu-se de lumea germană sau italiană. Înspre sud și răsărit, sârbii și macedonenii au fost integrați ariei de civilizație ortodoxă, grecească și slavonă, caracterizată multă vreme mai cu seamă prin tradiționalism și relativă stagnare.

Începând încă din epoca Renașterii, mai întâi în lumea catolică și mai apoi extinzându-se, în secolul Luminilor, la ansamblul popoarelor iugoslave, s-au cristalizat, treptat, elementele unei conștiințe naționale proprii și apoi ale unui program politic național, urmărind emanciparea și independența statală. De altfel, acest fenomen se integra în realitățile europene ale acelor vremi, iar soarta popoarelor iugoslave a devenit parte integrantă a așa-numitei „probleme orientale”, a cărei rezolvare a fost încercată între altele printr-o serie de războaie desfășurate mai cu seamă în secolul al XVIII-lea. În aceeași perioadă de trecere de la Evul Mediu la Epoca Modernă au apărut și două curente politico-naționale distincte, cu continuitate până în contemporaneitate.

S-a născut, astfel, ideea „ilirismului”, numită mai târziu a „iugoslovenismului”, respectiv a unirii tuturor popoarelor iugoslave într-un singur stat, cu mai multe elemente componente. În sens contrar, a apărut și concepția identității proprii a fiecărei etnii, respectiv a creării pentru fiecare dintre acestea a unor state distincte, suverane. Cele două idei au coexistat atât în veacurile trecute, cât și în secolul XX, cea dintâi furnizând suportul ideologic pentru formarea Iugoslaviei, iar cea de a doua pentru destrămarea acesteia.

Criza tot mai accentuată a structurilor otomane în cursul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor a creat condiții prielnice pentru mișcarea de redeșteptare națio-

nală, respectiv pentru renașterea și apoi afirmarea statalității. În prim plan, din acest punct de vedere, s-au situat sârbii, care, la fel ca și în plin Ev Mediu, și-au creat din nou două centre de putere, atât în zona muntenegreană, cât și în zona dunăreană, în jurul Belgradului, care va deveni capitală.

Condițiile geografice (relieful muntos, accidentat și greu accesibil în afara marilor căi de comunicații), puținătatea terenurilor agricole, ocupațiile militare preponderente ale locuitorilor au favorizat unirea acestora în jurul șefului religios al locului, respectiv mitropolitul de Cetinje. Danilo Petrovici Njegoș (1697–1735) a întemeiat o dinastie teocratică, autoritatea transmițându-se de la unchi la nepot asupra unei societăți cu pronunțate trăsături tribale. Practic, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, zona Muntenegrului a obținut independența *de facto*, recunoscută ulterior, prin acte succesive, de autoritățile otomane. Tot atunci s-au stabilit și legăturile cu Rusia, esențiale mai apoi, în plan politic și financiar, până la Primul Război Mondial.

În anul 1804, în zona Belgradului a izbucnit, sub conducerea lui Gheorghe Petrovici Karagheorghevici, o primă revoluție națională. Înfrântă vremelnic în septembrie 1813, ea a re izbucnit, cu succes, în aprilie 1815, sub conducerea lui Miloș Obrenovici. Ca rezultat, a apărut în acest spațiu primul stat modern sârbesc, a cărui capitală se afla la Belgrad. Acest stat beneficia de un regim de autonomie în raport cu puterea suzerană a sultanului. Astfel, o anumită autonomie internă a fost garantată prin Tratatul de la Adrianopol din 1829, iar, prin Tratatul de la Paris, din 1856, se garanta independența internă, în anii următori plecând și ultimele garnizoane turcești. De altfel, din punctul de vedere al statutului internațional, a existat, în cursul secolului trecut, o mare asemănare între

Principatele Române și cele două state iugoslave, cu capitala la Cetinje și, respectiv, la Belgrad.

Ca urmare a crizei orientale din anii 1875–1878, Serbia, ca și Muntenegru, a dobândit, în mare măsură și ca o consecință a propriilor eforturi, inclusiv prin lupta armată, recunoașterea independenței absolute, precum și importante creșteri teritoriale. În paralel cu procesul emancipării treptate de sub stăpânirea otomană, în statele nou apărute au fost întreprinse eforturi, nu o dată timide și contradictorii, de organizare a structurilor politice, economice și culturale, în conformitate cu spiritul modern european. Dacă în Muntenegru regimul despotice s-a menținut, practic, până la Primul Război Mondial, în Serbia au alternat regimurile despotice cu cele specifice unui început de parlamentarism animat de partide politice în curs de constituire. Specifică Belgradului a fost existența a două monarhii naționale — Karagheorghevici și Obrenovici —, care au alternat pe tron, schimbarea făcându-se mai cu seamă în forme violente. În consecință, tendințele de modernizare și de consolidare ale celor două state au fost destul de modeste în secolul al XIX-lea și nu au reușit să recupereze decalajul de evoluție în raport cu o Europă aflată atunci în plin avânt pe multiple planuri.

În secolul al XIX-lea, atât în cazul sârbilor, cât și al altor popoare iugoslave, s-a ajuns la o diversitate de regim politic și național, situație culturală sau nivel al vieții materiale. Astfel, statul sârb prezenta, din mai multe puncte de vedere, o situație asemănătoare cu aceea a statului român vecin. Milioanele de sârbi de la începutul veacului XX erau împărțiți în trei realități politico-statale distincte. Alături de sârbii liberi, care trăiau în statul belgrădean, mai mult de jumătate din conaționali se aflau sub stăpânirea celor două mari imperii vecine. La nord, în

Slavonia și Voivodina, și înspre apus, în Bosnia și Herțegovina, se întindea dominația habsburgică. Sârbii de acolo erau supuși unei exploatări naționale și unei politici de asimilare care le amenința însăși existența ca neam, ca urmare a fenomenelor de maghiarizare și germanizare. Pe de altă parte, nu poate fi ignorată realitatea că echipele guvernamentale de la Viena sau Budapesta au introdus și în acest spațiu o serie de realități înnoitoare, specifice sau după modelul celor din Europa Centrală și Apuseană, contribuind astfel la apariția sau la adâncirea unor deosebiri între componentii aceleiași realități etnice.

În părțile sudice ale Serbiei se menținea, încă din secolele XIV–XV, stapânirea imperiului sultanilor, imperiu aflat atunci într-un proces de ireversibilă decădere. În consecință, pentru sârbi se impunea, ca și pentru români, desfășurarea unei ample acțiuni de înlăturare a dominației celor două imperii vecine și de strângere laolaltă, în același stat, a tuturor sârbilor. În mod firesc, logic, Belgradul a devenit în egală măsură speranța și focarul principal de luptă pentru realizarea acestui deziderat.

Evoluțiile politico-statale au fost dublate, în același timp, de formularea unei ideologii naționale sârbe. Dositej Obradovici (1739–1811) și apoi Vuk Stefanovici Caragici (1787–1864) au avut un rol însemnat în impunerea limbii populare ca limbă literară sârbă. Ultimul a militat pentru unitatea lingvistică a popoarelor sud-slave, reușind să impună o variantă a dialectului stocavian ca limbă sârbo-croată. Tot el a alcătuit un program politic prin care milita pentru unirea tuturor sârbilor într-un singur stat care ar fi trebuit să cuprindă, pe lângă Serbia propriu-zisă, Voivodina, Slavonia, Croația, Dalmația, Bosnia, Muntenegru, Kosovo și Novi Pazar. Astfel, a apărut ideea Serbiei Mari, idee care a fost dezvoltată mai întâi de către ministrul de Externe al Serbiei, Ilija Garașanin, în programul „Nacertanije”, elaborat în

anul 1844 în legătură cu politica națională și implicit externă a Serbiei. Având drept model imperiul medieval al lui Ștefan Dușan, Garașanin a preconizat unirea într-un singur stat a tuturor popoarelor slave din Balcani. Garașanin îi considera pe cei ce aparțineau etniilor croată, bulgară etc. ca fiind toți sârbi, deosebindu-se între ei doar prin credința lor religioasă, ortodoxă, catolică, musulmană etc. În consecință, el preconiza crearea unui stat care să se întindă de la Marea Adriatică, din Dalmația, prin Macedonia și Bulgaria, până la Marea Neagră și chiar la Constantinopol. Ulterior, unii politicieni și ideologi sârbi au urmărit transpunerea în diferite forme în practică, parțial sau în totalitate, a ideilor lui Garașanin, care au devenit, astfel, expresia tendințelor expansioniste, hegemoniste ale sârbilor.

Celelalte popoare iugoslave aveau, fiecare, o situație specifică. Croații ajunseseră treptat, în urma războaielor austro-turce, să fie integrați în cadrul Imperiului habsburgic, alături de sloveni. Situația croaților sub Habsburgi a fost în mare măsură asemănătoare cu a altor națiuni oprite de Viena, precum românii, cehii, slovaci, polonezii etc. După instaurarea dualismului, ținuturile croate au fost divizate administrativ, unele fiind subordonate Vienei, iar altele Budapestei. În cadrul așa-numitei Ungarii (unitate teritorial-administrativă creată în urma compromisului), în 1867 s-a ajuns la o înțelegere între cercurile politice de la Budapesta și cele de la Zagreb, ținuturile croate căpătând o anumită autonomie, după modelul mai vechi existent în regatul Sfântului Ștefan, înainte de dezastrul de la Mohács.

În paralel, s-a dezvoltat și ideologia națională a slavilor care trăiau în frontierele Imperiului habsburgic. În spațiul croat, în condiții complexe, în prima jumătate a secolului al XIX-lea a apărut curentul ilirist. Un prim reprezentant de seamă al acestui curent a fost Ljudevit Gaj (1809–1872). Acesta considera că toți slavii de sud erau descendenți ai

ilirilor, de unde și termenul de ilirism, înlocuit apoi cu acela de iugoslovenism. Ljudevit Gaj a afirmat identitatea națională a croaților în condițiile opoziției față de politica de germanizare și/sau maghiarizare. Tot el a formulat și ideea unității iugoslave. În timpul Revoluției de la 1848, s-a încercat chiar crearea unui stat autonom al slavilor din Imperiul habsburgic, respectiv al croaților, sârbilor și slovenilor, stat care ulterior ar fi trebuit să se unească cu Serbia și Muntenegru.

Un alt ideolog al unității popoarelor slave din acest spațiu a fost episcopul Iosip Juraj Strossmayer (1815–1905). La început, acesta a fost adeptul ideii federalismului, preconizând egalitatea slavilor cu maghiarii și germanii în cadrul monarhiei vieneze. Ulterior, a trecut pe poziții panslaviste. A acordat o atenție deosebită educației și culturii, având, de altfel, un rol important în crearea Academiei iugoslave de științe și arte și susținând colaborarea dintre catolici și ortodocși și reorganizarea Austro-Ungariei pe baza egalității în drepturi a tuturor naționalităților. Tot el a fost adeptul unirii tuturor slavilor sudici (cu excepția bulgarilor) pe baza respectării individualităților naționale și a unei organizări federale. Această idee iugoslavă a căpătat o mare popularitate în teritoriile stăpânite de Habsburgi, mai puțin în statul sârbesc.

Nu au lipsit atunci curente contrare apropierii diferitelor popoare iugoslave. Alături de ideologia pansârbismului, de esență șovină, au apărut idei șovine și exclusiviste și în rândul croaților, unii dintre liderii lor nefiind pregătiți sau dispuși să accepte colaborarea și traiul laolaltă cu sârbii ortodocși. Astfel, Ante Starcević (1823–1896) și Eugen Kvaternik (1825–1871) au militat pentru crearea unei Croații Mari, cu un teritoriu care ajungea, uneori, să se întindă până la nivelul viitoarei Iugoslavii și în care rolul esențial urmau să-l aibă, ca element conducător, croații.

Încă din perioada Revoluției de la 1848 și până spre sfârșitul Primului Război Mondial, în programul mișcării naționale croate s-au manifestat, și nu o dată s-au confruntat, două orientări politice. O parte a croaților, mai mulți la început, numărul lor diminuându-se apoi continuu, și-au legat speranțele lor naționale de transformări structurale constituționale în imperiul Habsburgilor. Ei au sperat și au militat pentru o democratizare, o modernizare a imperiului, în cadrul căruia toate popoarele să dispună de drepturi egale și de posibilități de existență autonomă. Adepților integrității și modernizării Imperiului habsburgic pe baze federale li s-au opus militanții naționali croați ce aveau drept țel înlăturarea dominației habsburgice. Finalitatea programelor era văzută în mod diferit, unii dorind crearea unui stat croat distinct, independent (așa cum este astăzi), alții propunând unirea cu sârbii în cadrul aceluiasi stat, bazat, însă, pe un regim egal pentru ambele popoare. Aceleași idei politice s-au manifestat și în rândurile slovenilor, cu observația că era mult mai puternic curentul perpetuării legăturilor, inclusiv a celor statale, cu Austria.

Între complexe probleme datorită cărora diplomația europeană considera zona balcanică drept „butoiul cu pulbere al continentului”, Macedonia ocupa un rol important. De-a lungul veacurilor, în această zonă se petrecuseră, așa cum am arătat deja, o serie de procese etno-demografice. Prin migrații, colonizări, imigrări și asimilări s-a creat un adevărat mozaic de populații, nici o grupare etnică neavând o pondere majoritară. Trăiau aici laolaltă așa-numiții macedoneni (neam slav distinct de bulgari sau sârbi), turci și albanezi, greci și români, evrei și țigani. Poporului slav macedonean, atunci ca și mai târziu, până în zilele noastre, i s-au discutat, i s-au contestat chiar, caracteristicile proprii de etnie aparte. Mai cu seamă grecii

și bulgarii au creat o întreagă „problemă”, izvorâtă din interese politice și „argumentată” apoi cu așa-zise dovezi științifice. Cele trei state vecine — Serbia, Bulgaria și Grecia — au încercat prin toate mijloacele, pașnice sau violente, să se înstăpânească asupra întregii Macedonii sau a celei mai mari părți a acesteia, fiecare considerând că zona respectivă făcea parte din propriul patrimoniu național. În paralel, s-a manifestat și o mișcare politică urmărind crearea unei Macedonii distincte, suverane sau autonome, sub protecția și garanția Marilor Puteri.

Astfel, în principal în cursul secolului al XIX-lea, în spațiul iugoslav, în planul realităților politice și al programelor naționale s-au cristalizat o serie de premise ce și-au avut locul și rolul în evoluțiile de la începutul veacului următor, atunci când, în condițiile încheierii primei conflagrații mondiale, s-a constituit Regatul sârbilor, croaților și slovenilor.

Capitolul II

CREAREA STATULUI IUGOSLAV

În ajunul Primului Război Mondial, în spațiul iugoslav stăpânit încă de Imperiul otoman s-au petrecut evenimente importante, în care au fost implicați atât factorii din zonă, cât și Marile Puteri, interesate îndeaproape în evoluția situației din această parte a continentului, datorită politicii lor de menținere a integrității otomane, sau, dimpotrivă, dorinței de expansiune în dauna muribundului imperiu al sultanilor. Între anii 1903 și 1913, Macedonia a devenit adevărata miză a „problemei orientale” în curs de rezolvare în spațiul european.

Aici a avut loc, în 1903, o puternică răscoală a populațiilor autohtone împotriva sângerosului autocrat Abdul Hamid II. Timp de câțiva ani, a fost instalată o forță internațională de jandarmerie furnizată de cinci dintre Marile Puteri ale vremii, care însă nu a rezolvat nimic pozitiv pentru populațiile ce alcătuiau un adevărat mozaic etnic. Din aceeași zonă a pornit în 1908 ceea ce s-a numit revoluția Junilor Turci, inspirată de ideile Iluminismului și ale Revoluției Franceze și eșuată în final într-o dictatură și o mișcare panturcă și panislamică. În aceste condiții, ca urmare a războaielor balcanice care au lichidat practic prezența sistemului otoman în spațiul balcanic (exceptând Constantinopolul și împrejurimile), Macedonia a fost divizată între cele trei state balcanice învecinate — Bulgaria, Grecia și Serbia; în

interiorul frontierelor acesteia din urmă a intrat, de asemenea, atunci și zona Kosovo-Metohia, denumită, în mod curent, la Belgrad, și nu numai, „Vechea Serbie”. Dacă pentru sârbi această achiziție teritorială a fost (și este) considerată ca o împlinire a mai amplului program național de întregire statală, o asemenea realitate a provocat, și provoacă, reacții de contestatare și implicit revizioniste din partea statelor vecine.

În anii premergători Primului Război Mondial, în Peninsula Balcanică au avut loc evenimente cu consecințe importante. În anul 1908, Austro-Ungaria a anexat Bosnia-Herțegovina, zonă primită spre administrare încă din 1878 și considerată o bază pentru dorita expansiune în spațiul mediteranean. Locuită de sârbi și croați, unii ortodocși, alții catolici sau musulmani, Bosnia-Herțegovina era în primul plan al atenției autorităților belgradene care doreau să o integreze într-un stat sârbesc independent. Atunci, Belgradul, ca de altfel și puterile Antantei care îl sprijineau, a suferit o înfrângere. Anexarea Bosniei-Herțegovina făcea parte dintr-un plan austro-ungar de sugrumare a luptei naționale de eliberare a slavilor din această zonă, plan ce mai prevedea și zdrobirea sau chiar desființarea Serbiei.

În anii următori, situația geopolitică din spațiul balcanic s-a modificat esențial. Lichidând vremelnic o serie de contradicții dintre ele, statele balcanice au ajuns la o unitate de acțiune pe baza unui țel esențial: înlăturarea totală a stăpânii otomane și eliberarea teritoriilor cuprinse în așa-numita Turcie europeană, ce se mai întindea încă între Marea Neagră, Marea Egee și Marea Adriatică. Începând din toamna anului 1911, în mai puțin de un an de zile s-a format o alianță balcanică, în care au intrat Serbia, Bulgaria, Grecia și Muntenegru. La 9 octombrie 1912, aliații balcanici începeau practic războiul împotriva Imperiului otoman. În decurs de câteva săptămâni armatele balcanice au

zdrobit forțele otomane ce li se opuneau și au eliberat întregul spațiu balcanic până în imediata apropiere a Constantinopolului. În același timp, la 28 noiembrie 1912, se proclama apariția unui nou stat independent: Albania. Înfrânți pe câmpul de luptă, turcii s-au prezentat la Londra la masa tratativelor. După aproape două luni de negocieri sterile, operațiunile militare au fost reluate la 3 februarie 1913, din inițiativa turcilor și cu același rezultat nefast pentru ei. Un nou armistițiu a fost urmat de o altă rundă de tratative diplomatice, tot în capitala britanică. La 30 mai 1913, învingătorii sileau Turcia să semneze Tratatul de la Londra, prin care era lichidată multiseculara stăpânire otomană în Peninsula Balcanică (exceptând Constantinopolul cu împrejurimile și Peninsula Gallipoli până la linia Enos–Midia).

Tratatul de la Londra din 1913, datorită jocului de interese al celor două blocuri politico-militare, ca și tendințelor expansioniste, hegemoniste, ale statelor balcanice, nu a dus la stabilirea atunci a unei noi configurații a frontierelor, respectiv la împărțirea teritoriilor eliberate între diversele țări balcanice. Principala miză a devenit atunci Macedonia, spre care se îndreptau privirile guvernelor de la Belgrad, Sofia și Atena. În acest fel s-a ajuns la cel de-al doilea război balcanic, desfășurat în lunile iunie–iulie 1913. Bazându-se pe superioritatea potențialului militar, ca și pe factorul surpriză, și dorind să-și instaureze hegemonia balcanică și să se întindă între cele trei mări: Neagră, Egee și Adriatică, Bulgaria și-a atacat foștii aliați, Serbia și Grecia. În aceste condiții, s-a format o nouă coaliție, în care, alături de Serbia și Grecia, au intrat Muntenegru, Turcia și România. Intervenția românească în cel de-al doilea război balcanic a avut la bază o triplă motivație: ocuparea Cadrilaterului și securizarea graniței sudice; asigurarea situației naționale a sutelor de mii de români împrăștiați în Peninsula Balcanică; stingerea rapidă a unui război care amenința să se generalizeze (așa cum s-a întâmplat doar peste un an, în vara anului 1914). Intrarea în Bulgaria a unei armate române însumând cca 400 000 de soldați a determinat încetarea rapidă a operațiunilor militare, Bulgaria recunoscându-se înfrântă. Pacea a fost

negociată în cadrul unei conferințe a statelor mici din zonă, conferință care s-a desfășurat la București, sub președinția primului ministru român, Titu Maiorescu.

Tratatul de pace de la București, din 28 iulie/10 august 1913, fixa noile frontiere între statele balcanice, frontiere care, cu mici modificări, au supraviețuit tratatelor de pace de la sfârșitul celor două conflagrații mondiale. În urma războaielor balcanice, statul sârb își dubla aproape atât întinderea, cât și numărul de locuitori. Aproape în aceeași situație se găsea și Muntenegru. În acest mod, printr-o acțiune proprie, consfințită apoi la masa tratatelor, poporul sârb își realiza o aspirație de mult dorită: eliberarea tuturor conaționalilor aflați sub stăpânire otomană. Totodată, în componența Serbiei intra și o parte (38%) din Macedonia istorică, restul revenind Greciei (51%), respectiv Bulgariei (11%). Realizându-se idealul eliberării conaționalilor din sud, în continuare întreaga acțiune a mișcării naționale s-a direcționat spre nord și vest, acolo unde se întindea Imperiul austro-ungar.

Ieșirea acestor popoare de sub stăpânirea habsburgică s-a făcut în condiții dramatice, în vremea primei conflagrații mondiale. Războaiele balcanice și rezultatele acestora făcuseră ca, pe bună dreptate, Viena să considere Serbia o primejdie deosebit de amenințătoare pentru integritatea imperiului. Cercurile politico-militare ale Dublei Monarhii considerau atunci că statul sârb era un Piemont al Balcanilor. În anul 1914, la 28 iunie, la Sarajevo, capitală a provinciei Bosnia-Herțegovina, a fost asasinat, de către un grup de tineri patrioți sârbi, principele moștenitor al Austro-Ungariei, Franz Ferdinand. Implicarea Belgradului în acest act terorist nu a fost niciodată dovedită, însă a creat un pretext pentru o dorită răfuială cu statul ce întruchipa idealul de emancipare al slavilor din Dubla Monarhie. Asasinatul de la Sarajevo a fost folosit de cercurile militariste din Viena, cu aprobarea și sprijinul

deplin al Berlinului, drept pretext pentru declanșarea, la 28 iulie, a unui război ce urmărea invadarea și zdrobirea Serbiei, crezându-se că astfel se va pune capăt idealului național sârb/iugoslav.

Atacarea Serbiei de către Austro-Ungaria a declanșat mecanismele alianțelor politico-militare, astfel că, în scurtă vreme, cele două blocuri, Puterile Centrale și Antanta, au generalizat un război ce a durat până la 11 noiembrie 1918. Desfășurarea ostilităților dintre Serbia și Austro-Ungaria a fost dramatică. În cursul anului 1914, forțele sârbe au reușit să oprească invazia inamică și chiar să elibereze vremelnic o parte din teritoriile sârbești aflate sub dominație habsburgică. În cursul anului 1915, forțelor austro-ungare li s-au alăturat cele germane și bulgare. Epuizate, în fața unui adversar cu resurse umane și materiale mult superioare, trupele sârbești s-au retras, după o dârză rezistență, prin Albania în insula Corfu, întreaga țară fiind ocupată de inamic până în toamna anului 1918. Armata sârbă, reorganizată, a fost transportată pe frontul de la Salonic, unde s-au aflat și autoritățile guvernamentale, în frunte cu principele regent Alexandru și premierul Nikola Pașici. În timpul războiului, atât în provinciile habsburgice, în special în Bosnia și Herțegovina, cât și în Serbia, Muntenegru și Macedonia au avut loc numeroase acțiuni represive și de deznaționalizare, ceea ce a impulsionat lupta pentru eliberare și unitate.

Perioada Primului Război Mondial a prilejuit o sensibilă intensificare a acțiunii politice a tuturor cercurilor iugoslave în vederea realizării programelor lor. A fost inițiată atunci o mișcare complexă, care s-a desfășurat pe mai multe planuri. Datorită războiului în curs de desfășurare, dar și premiselor mai vechi, într-un anume fel, în prim-plan s-a situat acțiunea cercurilor politice inspirate de programul lui

SPAȚIUL IUGOSLAV
ÎN ANUL 1914

Garașanin și reprezentate atât de premierul Pașici, cât și de principele regent Alexandru. Astfel, la 7 decembrie 1914, Adunarea Națională sârbă, reunită la Niș, a adoptat o rezoluție ce înfățișa scopul războiului purtat de Serbia: „Guvernul declară în aceste momente că sarcina sa cea mai importantă este aceea de a asigura victoria în acest mare război care a devenit deopotrivă, din momentul în care a început, lupta pentru eliberare și unire a tuturor fraților nostri neeliberați încă, sârbi, croați și sloveni.” Ulterior, guvernul belgrădean, dominat de concepțiile velico-sârbe, și-a precizat în repetate rânduri poziția, conform căreia toate teritoriile iugoslave stăpânite de Austro-Ungaria trebuiau să fie alipite regatului sârb, sub egida Belgradului. O atare concepție se alătura unor orientări existente în rândul cercurilor politice iugoslave din Austro-Ungaria. Pe lângă acest program, în condițiile complexe ale vremii, s-au conturat altele două. Astfel, unii dintre supușii Dublei Monarhii erau partizanii ideii menținerii imperiului, respectiv ai ideii formării unui stat iugoslav într-un sistem de relații federale cu Austria și Ungaria. Tot atunci, unii oameni politici, reprezentând o parte din populația croată, dar și sârbă, din Dubla Monarhie, au preconizat crearea unei Croații independente. Atitudinea lor a fost influențată și de faptul că în aprilie 1915, la Londra, a fost semnat un acord secret între Antantă și Italia care prevedea, între altele, ca litoralul dalmatin să revină, la sfârșitul războiului, Italiei. Acest acord a provocat via nemulțumire a sârbilor.

Ca atare, acțiunea politică a diverselor popoare din acest spațiu s-a desfășurat în mai multe contexte geografice, fie în locurile de baștină, la Zagreb și Lubljana, fie la Salonic, Paris, Londra, Geneva etc. Astfel, în decembrie 1915, reprezentanții slavilor de sud din Austro-Ungaria au

constituit un Consiliu iugoslav condus de Ante Trumbici, avocat și fost primar la Split, care fusese împuternicit de majoritatea oamenilor politici croați, sârbi și sloveni care își desfășuraseră activitatea în Imperiul habsburgic înainte de izbucnirea războiului și plecaseră apoi în exil. Paradoxal poate, în același timp, alți fruntași spirituali ai acestor popoare iugoslave rămăseseră acasă și și-au desfășurat activitatea în mijlocul conaționalilor lor, mai ales în teritoriul supus direct autorităților de la Viena. Astfel, încă din 1917 și-a reluat activitatea Clubul parlamentarilor iugoslavi din capitala imperiului, club care a militat pentru mai vechea idee a federalizării monarhiei dunărene. Acest organism era dominat în esență de elemente croate, care acționau diferit de alți confrăți ai lor. În același timp, la începutul anului 1917, la Geneva s-a format și un Consiliu muntenegrean al unirii care s-a pronunțat pentru înlăturarea regelui Nikola și unirea Muntenegrului cu Serbia.

Timp de doi ani, au avut loc, în diverse forme și în diferite locuri, discuții între reprezentanții Serbiei, atât de încercate de război, și ai Consiliului iugoslav condus de Ante Trumbici. În sfârșit, în urma unui compromis, la 20 iulie 1917 a fost semnată de către N. Pașici, în numele guvernului sârb, și A. Trumbici, în numele Consiliului iugoslav, așa-numita „Declarație de la Corfu”. În aceasta se arăta că dorința reprezentanților autorizați ai sârbilor, croaților și slovenilor era de a se constitui, în virtutea principiului autodeterminării, „într-un stat liber, național și independent”. În aceeași declarație erau stabilite și câteva principii constituționale, care urmau să stea la baza viitoarei organizări statale. Forma de guvernământ urma a fi „o monarhie constituțională, democratică și parlamentară” sub dinastia Karagheorghevici. Se prevedea și

viitoarea denumire a noului stat — „Regatul sârbilor, croaților și slovenilor” —, precum și o naționalitate unică.

În paralel, clubul iugoslav de la Viena, format din oameni politici sârbi, croați și sloveni, și-a făcut cunoscut programul său care propunea „ca toate regiunile din monarhie unde trăiesc sloveni, croați și sârbi să fie reunite într-un stat independent și democratic”. Ei renunțau, astfel, la ideea unei federalizări în cadrul unei monarhii dunărene și sperau în existența a două state ale slavilor de sud. Atitudinea Marilor Puteri, de care în fond avea să depindă viitoarea hartă politică a popoarelor europene, a fost vreme îndelungată indecisă și ezitantă. Ca atare, acțiunea pentru formarea unui stat comun al slavilor de sud nu a fost sprijinită multă vreme de către Puterile Aliate. În primii ani ai războiului, cercurile Antantei au susținut, în fapt, ideea menținerii Dublei Monarhii în frontierele sale, cu condiția unor transformări structurale în interior, care să asigure, într-o egală măsură, drepturi naționale și celorlalte popoare care nu făceau parte din națiunile privilegiate, germană și respectiv maghiară. Acest principiu apare, de altfel, și în prima variantă a celebrelor 14 puncte ale președintelui american Woodrow Wilson, principii care au stat ulterior la baza statutului Ligii Națiunilor. Abia în vara anului 1918 Puterile Aliate au acceptat principiul dispariției Austro-Ungariei, care urma a fi înlocuită cu statele naționale ale popoarelor componente. Triumful treptat al principiului autodeterminării și prăbușirea Puterilor Centrale au influențat direct și desfășurarea evenimentelor în spațiul sud-est european.

La 15 septembrie 1918, o puternică ofensivă a trupelor sârbe și franceze a avut ca rezultat ruperea frontului de la Salonic și apoi scoaterea Bulgariei din război. Forțele aliate, între care erau și trupe însumând cca 120 000 de

soldați sârbi, croați, muntenegreni etc., deci din întregul spațiu al viitoarei Iugoslavii, au desfășurat apoi o viguroasă ofensivă spre nord, eliberând pe rând teritoriile sârbești din vechiul regat și din cuprinsul Austro-Ungariei ce se prăbușise practic ca stat. La 1 noiembrie 1918 a fost eliberat Belgradul, după care aceleași forțe aliate, respectiv trupele de sub comanda principele Alexandru al Serbiei, dar și trupele franceze și italiene subordonate generalului francez Franchet d'Esperey, comandantul suprem al forțelor Antantei în sud-estul Europei, au pătruns în Banat, Voivodina și Slavonia, oprindu-se pe linia Mureșului, a Tisei și în Câmpia Panonică, precum și, înspre vest, în ținuturile croate. Situația ca atare a fost consfințită prin Armistițiul de la Belgrad din 13 noiembrie 1918, armistițiu semnat între Antanta și reprezentanții noului guvern maghiar, astfel încât cea mai mare parte a teritoriului viitoarei Iugoslavii a intrat practic sub controlul forțelor ce veniseră ca învingătoare dinspre sud.

Între timp, în cursul lunii octombrie s-a desfășurat acțiunea popoarelor supuse de Habsburgi, acțiune care a căpătat caracterul unor adevărate revoluții naționale. La Zagreb, la 17 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Național Iugoslav care a proclamat independența și a anunțat constituirea unui guvern al tuturor iugoslavilor din Austro-Ungaria. Hotărârea oficială a proclamării independenței acestui stat a fost adoptată la 19 noiembrie, după ce, la 8 noiembrie, fusese încheiat la Geneva un acord prin care se prevedea formarea unui stat comun bazat pe principiul dualismului celor două părți ce urmau a se unifica. La 26 noiembrie, reprezentanții Muntenegrului au votat unirea cu Serbia, la fel ca și cei din Voivodina. În aceeași zi, la Zagreb, Consiliul Național a decis unirea cu Serbia. O delegație a fost trimisă la Belgrad. Solemn și

oficial, proclamarea statului unic al tuturor iugoslavilor a avut loc la 1 decembrie 1918.

Noul regat sârbo–croato–sloven avea un teritoriu de aproximativ 248 000 km² și o populație de cca 12 milioane de locuitori. În noul stat erau incluse opt foste provincii, diferite atât în ceea ce privește componența etnică, cât și nivelul de dezvoltare: Serbia, Croația, Slovenia, Muntenegru, Macedonia, Dalmația, Voivodina și Bosnia-Herțegovina. Sârbii alcătuiau 39% din populație, croații 23,9%, slovenii 8,5%, muntenegrenii 1,6%. Alături de aceștia, trăiau în noul stat albanezi, maghiari, români, germani etc. La sfârșitul războiului, Regatul sârbilor, croaților și slovenilor se alătura celorlalte state apărute, precum România Mare, Polonia, Cehoslovacia etc. Situația teritorială a tuturor acestor state și mai cu seamă recunoașterea internațională a suveranității și independenței lor, bazată pe voința de unire exprimată în 1918, a fost una dintre preocupările importante și viu disputate ale Conferinței de Pace de la Paris, ce a urmat primei conflagrații mondiale. Între reprezentanții celor 27 de puteri aliate participante la lucrările Conferinței s-a aflat și delegația iugoslavă, condusă de N. Pașici, secondat de A. Trumbici. La fel ca și alte state beligerante, Serbia a intrat în categoria statelor având „interese cu caracter special”, fiind supuse deciziilor, în fond dictatului, Marilor Puteri. Reprezentanții Serbiei au fost admiși în majoritatea comisiilor tehnice ale Conferinței. Ca urmare a unor tratative adeseori anevoioase, s-a ajuns la redactarea tratatelor de pace care au alcătuit așa-numitul „sistem de la Versailles”.

Delegația iugoslavă a dus o luptă înverșunată mai cu seamă pentru a-și delimita granițele practic cu toți vecinii: Italia, Austria, Ungaria, România, Bulgaria și Albania. Față de fiecare dintre vecinii săi (exceptând Grecia) guvernul

iugoslav avea o serie de pretenții mai mult sau mai puțin întemeiate: cu Italia își disputa Istria și Dalmația, cu Austria — granița nordică a Sloveniei, cu Ungaria — granița nordică a Croației, Voivodina și Slavonia, cu România — Banatul, cu Bulgaria — granița rasăriteană și Macedonia, cu Albania — zona Kosovo și Shkodër. În final, prin tratatele de pace a rezultat configurația teritorială interbelică a regatului. Partea iugoslavă a fost semnatară a tuturor tratatelor întocmite la sfârșitul Primului Război Mondial, respectiv tratatul cu Germania, semnat la Versailles la 28 iunie 1918, cu Austria, semnat la Saint-Germain, la 10 septembrie 1919, cu Bulgaria, semnat la Neuilly, la 27 noiembrie 1919, cu Ungaria, semnat la Trianon, la 4 iunie 1920 și cu Turcia, semnat la 10 august 1920, la Sèvres.

Totodată, delegația belgrădeană a semnat, ca membru fondator, actele constitutive ale Societății Națiunilor, în ale cărei principii și organisme vedea atât o garanție a integrității sale teritoriale, cât și o asigurare a securității sale în raport cu tendințele revizioniste ale vecinilor, tendințe care s-au manifestat permanent încă de la nașterea noului stat. Oricum, tratatele de pace consfințeau nu numai încununarea unor eforturi de lungă durată, de libertate și unificare statală, ci și apariția unui însemnat stat sud-est european, care a devenit apoi un important subiect al relațiilor internaționale pe plan regional.

Capitolul III

IUGOSLAVIA REGALĂ

Statul nou format, apărut pe harta Europei la 1 decembrie 1918, avea să cuprindă între frontierele sale, conform reglementărilor cuprinse în tratatele de pace, o suprafață de 247 542 km². La data creării, populația statului însuma aproximativ 11,6 milioane locuitori. Conform recensământului oficial din 31 ianuarie 1921, întocmit după criteriul limbii și al religiei, populația regatului era de aproape 12 milioane.

După limbă		După religie	
Sârbo-croați	8 911 509	Ortodocși	5 593 057
Sloveni	1 019 997	Romano-catolici	708 657
Germani	505 790	Catolici uniți	40 338
Maghiari	467 658	Musulmani	1 345 271
Albanezi	439 657	Protestanți	229 517
Români	231 068	Evrei	64 746
Turci	150 322	Alte religii	3 325
Alții	258 910	Total	11 984 911

După un deceniu, la 31 martie 1931, a fost realizat un recensământ care pleca de la ideea că, în spațiul iugoslav, toți vorbitorii de limbă slavă alcătuiau un singur popor, împărțit în mai multe ramuri. Populația consemnată atunci a fost de 13 934 038 locuitori. Astfel, erau înregistrați

separat doar așa-numiții alogeni, care însumau laolaltă aproximativ 1 550 000 locuitori, respectiv cca 12% din populație. Trăiau atunci în Iugoslavia 499 326 de germani (3,58%), 468 185 de maghiari (3,36%), 342 000 de albanezi, 132 000 de turci și 70 000 de evrei. Este interesant de observat faptul că, în statistica din 1931, numărul românilor era de 63 853, deci redus la aproape un sfert în raport cu situația consemnată cu zece ani mai înainte. Conform aceleiași recensământ, structura confesională era următoarea: 6 785 501 locuitori — respectiv 48,7% — erau ortodocși; 5 269 791 locuitori — 37,7%, — catolici; 23 169 locuitori — 1,66% — protestanți; 1 561 166 — respectiv 11,2% — erau musulmani. În anii următori, populația Iugoslaviei a crescut în mod constant (creștere medie de 1,6%), ajungând la începutul anului 1941 la cca 17 milioane.

La puțină vreme după proclamarea unirii, în urma unor intense negocieri, s-a realizat un prim compromis între tendințele centraliste și cele federaliste, formându-se un guvern de coaliție avându-l în frunte pe sârbul Stojan Protici, secondat de slovenul Anton Koroșec, ca vicepremier, și de croatul Ante Trumbici, ca ministru de Externe. Principala personalitate politică din Serbia acelor ani, N. Pașici, a fost numit șeful delegației iugoslave care, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, trebuia să negocieze și să obțină recunoașterea frontierelor și a statutului internațional ale noului stat. Tot atunci a început să funcționeze o Adunare Națională provizorie, cuprinzând delegați din Scupșcina vechii Serbii și din Consiliul Național Iugoslav de la Zagreb, cărora li s-au alăturat reprezentanți ai Voivodinei și Muntenegrului.

Pe plan intern, Adunarea Națională provizorie a avut de rezolvat în primul rând problema agrară. A fost adoptată o

legislație specifică, prin care maximul proprietăților funciare a fost fixat la 50 de ha. Au fost expropriate importante suprafețe de pământ din Voivodina, Croația și Slovenia, în special ale unor proprietari germani și maghiari. Pământurile expropriate au fost repartizate fie populației locale, fie unor coloni, fie unor foști voluntari din război. În total, au fost împrăștiate un număr de 637 328 de familii, cu 2 484 481 ha (cam 1/5 din suprafața cultivabilă a țării).

La 28 noiembrie 1920 au avut loc alegeri pentru Adunarea Constituantă. Au fost aleși 419 deputați, reprezentând opt partide politice, și un număr de independenți. Pe primele locuri s-au aflat reprezentanții Partidului Democrat condus de Ljubomir Davidovici și Svetozar Pribicevici (92 deputați), ai Partidului Radical condus de N. Pašici (91 deputați), ai nou apărutului Partid Comunist (58 deputați), ai Partidului Țărănesc Croat condus de S. Radici (50 deputați) etc. Se pare că acestea au fost singurele alegeri libere și corecte din întreaga existență a Iugoslaviei interbelice. După o serie de dezbateri, s-a reușit elaborarea constituției noului stat.

În cursul lunilor care au precedat adoptarea constituției, s-au înfruntat în principal radicalii, în frunte cu N. Pašici, și țărăniștii croați, în frunte cu S. Radici. Primii s-au situat pe pozițiile centraliste și naționaliste sârbești, în timp ce ceilalți militau atunci pentru un stat federal cu organizare republicană, pentru o largă autonomie și autoconducere locală, împotriva a ceea ce numeau „clica de la Belgrad”. În cele din urmă, Constituția din 1921 a fost votată datorită atragerii Partidului Musulman (32 de deputați) într-o coaliție condusă de N. Pašici. Constituția a fost votată, cu 223 de voturi din 419 mandate, la 28 iunie 1921 (ziua bătăliei de la Kosovopolje), intrând în istorie sub denumirea de Constituția de la Vidovdan.

REGATUL SÂRBILOR,
CROAȚILOR ȘI SLOVENILOR
ÎN ANUL 1920

Constituția se baza pe cea sârbească din 1903, introducându-se un si stem strict centralizat. Statul, denumit al sârbilor, croaților și slovenilor, era o monarhie parlamentară și ereditară în familia Karagheorghevici. Limba oficială a statului era considerată a fi „sârbo-croa-to-slovena”. Regele avea importante atribuții. El promulga legile, numea funcționarii, era comandant suprem al forțelor armate. Reprezenta statul în relațiile cu străinătatea, declara război și încheia pace. Actele regale trebuiau contrasemnate de către miniștrii responsabili. Regele putea declara stare de asediu, convoca sau dizolva Scupșcina, desemna pe primul ministru. În momentul adoptării constituției, formal, rege era Petru I, care a murit la 16 august 1921, monarh devenind și legal, nu numai în fapt, Alexandru. Era introdus sistemul parlamentar unicameral. Camera era aleasă pe patru ani, prin vot universal, direct și secret.

În 1922, teritoriul a fost împărțit, urmând modelul centralist francez, în 33 de departamente strict subordonate guvernului de la Belgrad, dimensiunile acestor provincii fiind stabilite arbitrar. Erau proclamate toleranța religioasă, precum și o serie de libertăți generale. În plan politic, se prevedea, de exemplu, libertatea adunărilor, a cuvântului, a presei etc., ceea ce rareori a devenit realitate. Perioada 1921–1929 a fost cea a unei instabilități guvernamentale cronice, a unor intense frământări interne, elementele unei democrații reale fiind prea puțin transpuse în realitate. Practic, puterea s-a aflat în mâinile guvernului. În echipele guvernamentale au predominat sârbii, atât în perioada premergătoare loviturii de stat din ianuarie 1929, cât și după aceea.

În timpul perioadei parlamentare, din decembrie 1918 până în ianuarie 1929 (121 de luni), sârbii au deținut

funcția de prim-ministru timp de 117 luni, Ministerul Apărării pentru 121 de luni, Ministerul de Interne pentru 100 de luni, Ministerul de Finanțe timp de 118 luni, Ministerul Educației pentru 110 luni și Ministerul de Justiție timp de 105 luni. De asemenea, în perioada dictaturii, din ianuarie 1929 până în martie 1941 (o perioadă de 147 de luni), sârbi au deținut în întregul interval de timp funcția de prim-ministru, de ministru al Apărării, ministru al Afacerilor Externe, precum și de ministru de Interne pentru 129 de luni, ministru de Finanțe timp de 98 de luni, ministru al Educației pentru 126 de luni, precum și funcția de ministru al Justiției timp de 132 de luni. Pe lângă principalele ministere, sârbii dețineau și controlul asupra forțelor armate. Din 165 de generali activi în 1938, 161 erau sârbi, doi croați și doi sloveni. De asemenea, toate posturile diplomatice importante, cum ar fi ambasadele de la Paris, Roma, Londra sau Berlin, erau întotdeauna încredințate diplomaților sârbi. Și cele mai importante instituții financiar-bancare ale statului erau controlate de către sârbi.

Viața politică în deceniul al treilea al secolului XX a fost dominată atât de monarh, cât și de înfruntarea dintre diversele partide politice. Alături de mai vechile partide de dinainte de război, au apărut și altele noi, o dată cu crearea statului comun. Unele formațiuni politice își desfășurau activitatea la nivelul întregii țări, în timp ce altele aveau doar o acțiune și o însemnătate regionale și deci erau legate de o anumită realitate națională. Trebuie să arătăm însă că nici una dintre formațiunile politice de atunci nu a căpătat într-un tot un caracter general iugoslav. În acest context, cea mai importantă organizație politică sârbă a fost Partidul Național Radical.

Între 1903 și 1918, radicalii s-au aflat permanent la conducerea vechii Serbii. După război, încercând să-și extindă influența la nivelul întregii Iugoslavii, ei porneau de la teza că noul stat nu

era altceva decât vechiul regat al Serbiei, care și-a mărit teritoriul, de unde și principalul lor program politic: hegemonismul velico-sârbesc. Practic, prin Constituția din 1921 radicalii și-au asigurat o poziție dominantă. Organizarea centralistă a statului și concentrarea puterii la Belgrad a permis radicalilor preluarea posturilor de conducere în toate sferele de activitate. Partidul a avut o anumită bază electorală în țărănimea sârbă, care asigura un număr însemnat de voturi. Până la moartea sa, în 1926, Nikola Pašici a condus cu autoritate și abilitate Partidul Radical, partid sprijinit, de altfel, în permanență de regele Alexandru, căruia i-a și furnizat o parte dintre membrii camarilei sale.

La sfârșitul războiului, Svetozar Pribicevici a creat Partidul Democrat, având adepți mai ales în fostele ținuturi stăpânite de Habsburgi. Acest partid avea drept scop consolidarea unui stat iugoslav unitar, cu o conducere unică, centralizată, mizând, așadar, pe ideea iugoslovenismului ce trebuia impus prin mijloace energice. Au existat totodată anumite asemănări și chiar forme de colaborare între democrați și radicali. Un rol deosebit de important l-a avut Partidul Țărănesc din Croația, care o vreme a avut în titulatura sa și cuvântul republican, exprimând una dintre opțiunile sale politice.

Organizatorul și conducătorul partidului a fost Stepan Radici, iar, după moartea sa în 1928, Vladko Maček. Partidul milita pentru descentralizarea și democratizarea țării. O vreme, a colaborat cu forțele de stânga, având unele legături chiar și cu Moscova, ceea ce i-a adus președintelui partidului un proces pentru înaltă trădare și o condamnare la închisoare. Practic, acest partid a devenit exponentul celei mai mari părți a populației croate din noul stat.

În vechea Serbie a apărut, de asemenea, un Partid Agrar, sub conducerea lui I. Iovanovici. Existau și două partide regionale mai importante, respectiv Partidul Popular Sloven, condus de A. Korošec, și Organizația Musulmană iugoslavă, condusă de M. Spaho. În mai multe rânduri, aceste partide au colaborat cu guvernanții sârbi, în schimbul unor avantaje

guvernamentale sau de altă natură. În Muntenegru s-a creat un partid al federaliștilor, care a avut însă puțini aderenți.

În 1919, s-au pus bazele Partidului Comunist din Iugoslavia, care și-a propus, în calitate de secție a Cominternului, crearea unei republici iugoslave sovietice și chiar a unei republici sovietice balcanice. Dacă, la început, partidul a avut existență legală, participând chiar la activitatea parlamentară, după 1921, printr-o lege specială pentru apărarea statului, el a fost dizolvat, desfășurându-și activitatea în ilegalitate în următoarele două decenii. La indicațiile Moscovei, comuniștii și-au însușit, în 1924, un program care, între altele, prevedea că Iugoslavia era un stat multinațional, în care trăiau cinci popoare și mai multe minorități naționale, ce aveau dreptul la autodeterminare și separare. În consecință, comuniștii au militat pentru destrămarea statului iugoslav.

În statul nou format au apărut, fie la sârbi, fie la croați etc., și o serie de organizații naționaliste. Astfel, în această perioadă și-a desfășurat activitatea organizația sârbă a cetnicilor, cărora, după 1929, aveau să li opună ustașii croați. Existau astfel de organizații atât în străinătate, cât și în spațiul iugoslav, unde acționau în ilegalitate, mai cu seamă în Kosovo și Macedonia.

Noua Iugoslavie prezenta o mare diversitate și în ceea ce privește comunitățile religioase. Prin articolul 12 al Constituției din 1921, se prevedea libertatea de credință și egalitatea tuturor cultelor recunoscute. În perioada următoare, guvernele au acordat un sprijin aparte Bisericii Ortodoxe Sârbe, care a devenit un instrument al politicii veliko-sârbești. A avut loc o unificare a comunităților ortodoxe din noul stat, care au fost supuse, în 1929, unui singur patriarh. A fost reglementată și situația bisericii catolice, ajungându-se, după tratative dificile, și la semnarea unui Concordat cu Vaticanul. Legi speciale au reglementat situația musulmanilor, reformaților și a evreilor mozaici.

După adoptarea Constituției din 1921, radicalii au dominat, până în 1927, parlamentul, când s-a format o alianță dintre agrarienii croați și democrați. În anul următor, un deputat radical extremist a tras în parlamentul de la Belgrad mai multe gloanțe, omorând pe loc doi deputați croați și rănind alții, între care și pe Stepan Radici, care a murit la Zagreb câteva săptămâni mai târziu. Evenimentele din incinta parlamentului și moartea mai apoi a popularului politician croat au adâncit criza politică internă și au dat regelui posibilitatea de a trece la punerea în practică a unei mai vechi dorințe, respectiv preluarea întregii puteri. La 6 ianuarie 1929, a dat citire unui manifest prin care proclama dizolvarea parlamentului și abolirea Constituției din 1921.

În felul acesta, regimul parlamentar a fost înlocuit cu o monarhie autoritară, respectiv dictatura regelui Alexandru. Acesta urma să legifereze prin decrete regale. Tot el numea guvernul, răspunzător doar în fața sa. În fruntea guvernului a fost numit generalul Petar Živković. Funcțiile de miniștri au fost preluate de apropiați ai monarhului, mulți provenind din partidele politice. Partidele și asociațiile politice au fost dizolvate, s-a introdus o riguroasă cenzură și au fost restrânse libertățile printr-o serie de decrete de reprimare a ceea ce era denumit terorism. Ulterior, s-a făcut o nouă împărțire a țării, creându-se nouă banovine în locul celor 33 de departamente existente. Banovinele erau strict subordonate monarhului. Statul a dobândit și o nouă denumire — Regatul Iugoslaviei —, considerându-se că toți locuitorii slavofoni alcătuiau un singur popor, poporul iugoslav, compus din grupuri provenite din mai multe triburi, ce aveau o limbă comună, limba iugoslavă.

La 3 septembrie 1931, după luni de criză internă, dublată și de mari dificultăți economice, a fost dată o nouă

constituție, care, în viziunea monarhului, trebuia să mențină unitatea și continuitatea statală. Constituția „dăruită” de către rege elimina practic separarea puterilor în stat, monarhul devenind atotputernic. Acesta era „păstrătorul unității națiunii și integrității statului”. Regele avea responsabilitatea celor trei puteri. Alături de Camera Deputaților, care își relua activitatea, apărea și Senatul. Membrii acestui organism erau numiți de rege, direct sau prin organele dependente de el. Monarhul numea guvernul, responsabil în fața sa și nu a parlamentului. Sistemul centralist era menținut. Practic, continua sistemul instituit la 6 ianuarie 1929, absolutismul instituit atunci fiind oarecum mascat după 1931 prin unele aparențe de democrație.

O lege electorală, adoptată la 8 noiembrie 1931, prevedea participarea la alegeri doar pe baza unei liste unice întocmită de organele guvernamentale. În luna următoare s-a constituit și un partid unic, care a purtat, după 1933, numele de Partidul Național iugoslav. În decursul celor cinci ani ai dictaturii personale a regelui Alexandru a existat o opoziție tot mai intensă din partea unor forțe politice și elemente din cele mai diverse.

S-au pronunțat astfel împotriva dictaturii conducătorii partidelor politice democratice tradiționale. Comuniștii și-au intensificat acțiunile. Apărută în 1930, mișcarea de eliberare croată a ustașilor și-a propus, sub conducerea lui Ante Pavelici, să obțină prin orice mijloace secesiunea Croației și să cucerească puterea politică în noul stat.

În toamna anului 1934, regele Alexandru, dorind să-și consolideze poziția sa pe plan internațional, și-a programat o vizită în Franța, pe care se baza în principal în politica sa externă. La 9 octombrie 1934, la Marsilia, asupra automobilului în care se aflau regele Alexandru și ministrul francez

al Afacerilor Externe a fost înfăptuit un atentat, în urma căruia cei doi și-au pierdut viața. Atentatul a reușit să-și atingă ținta datorită colaborării dintre organizația teroristă macedoneană și mișcarea ustașilor, cu știrea și sprijinul unor cercuri fasciste din Italia și Germania. A fost proclamat un nou rege, Petru al II-lea Karagheorghevici. Deoarece acesta avea doar 11 ani, s-a constituit o regență formată din principele Pavle, vărul celui decedat, R. Stankovici și I. Perovici. În realitate, principele Pavle a devenit adevăratul conducător al statului.

După numirea unui guvern condus de Bogoljub Jeftici, au fost organizate alegeri, la care s-a dat posibilitatea participării, din partea opoziției, și a fostelor partide, alături de cel al curții, care și-a schimbat denumirea în Uniunea Radicală Iugoslavă. Partidul guvernamental a obținut 1 746 982 voturi și, conform unei legi cu privire la prima electorală, a dobândit 303 mandate, în timp ce opoziția, care a adunat 1 076 345 voturi, a primit doar 67 mandate. Ca urmare, timp de patru ani țara a fost condusă de un regim autoritar, prim-ministru fiind Milan Stojadinovici, care a fost urmat apoi la conducerea guvernului de către Dragișa Cvetkovici. În 1938, s-au desfășurat noi alegeri. Partidul guvernamental a obținut 1 643 783 de voturi, în vreme ce opoziția a beneficiat de 1 364 524 de voturi, reprezentând 41% din opțiunile electoratului.

La 26 august, în ajunul izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial, s-a semnat la Bled un acord între primul ministru, Dragișa Cvetkovici, și președintele Partidului Țărănesc Croat, Vlatko Maček, acord care inaugura un început de federalizare și satisfăcea o serie din cerințele de autonomie ale croaților. Aceștia trăiau în cea mai mare parte în propria lor banovină, denumită acum Croația, cu o suprafață de 65 000 km². Se constituia un guvern croat,

precum și un parlament, Sabor, ales prin vot secret, care exercita puterea împreună cu un ban numit de rege. V. Maček a devenit vicepremier. Acordul Cvetkovici-Maček, patronat și garantat de principele Pavle, era un compromis între o parte a politicienilor sârbi și omologii lor croați. Ca și formele autoritare sau dictatoriale de conducere de mai înainte, rolul covârșitor al unui partid al curții, practic unic, a stârnit opoziția unor forțe politice din cele mai diverse. Extremiștii croați, ustașii din jurul lui Ante Pavelici, doreau independență deplină prin ruperea oricăror legături cu Belgradul. Soluția nu convenea nici adeptilor velico-sârbismului, care-și vedeau știrbită și în continuare amenințată hegemonia. Nemulțumiți au fost și alți componenți ai conglomeratului etnic iugoslav, acordul fiind de asemenea aspru criticat și de către comuniști. De aceea, el nu a avut darul de a consolida situația internă, a cărei criză se adâncea tot mai mult. Existau puternice nemulțumiri și contradicții legate și de înfruntările dintre adepții democrației clasice, cei ai fascismului sau nazismului și cei ce înclinau spre modelul comunist. Fragilitatea și instabilitatea internă, determinate în primul rând de contradicțiile naționale, erau dublate de presiunea externă, toate acestea avându-și rolul lor propriu, cumulativ, în destrămarea regatului iugoslav în aprilie 1941.

Iugoslavia interbelică, la fel ca și alte țări vecine, avea, în principal, trăsăturile unei țări în curs de dezvoltare, cu o economie preponderent agrară. Reforma agrară, legiferată la 25 februarie 1919, a accentuat însemnătatea agriculturii în economia țării. În 1921, 80,4% dintre locuitori aveau îndeletniciri legate de agricultură, iar, zece ani mai târziu, procentul acestora a scăzut la 76,2%. Desigur că, în decursul istoriei, sub diferitele stăpâniri străine, s-au creat însemnate deosebiri, în ceea ce privește situația și metodele de cultivare a pământului, între

diversele zone care au devenit părți componente ale statului iugoslav. Existau, astfel, mari diferențe în ceea ce privește practicarea și productivitatea agriculturii între părțile sudice și cele nordice. Desigur, nu poate fi ignorată nici realitatea geografică, faptul că o bună parte a reliefului iugoslav era alcătuită din zone fără sau cu puține terenuri propice agriculturii. Astfel, existau mai puțin de 10 milioane de ha de pământ arabil, cărora li se adăugau cca 4 milioane de ha de pășuni. Predomina mica gospodărie țărănească, majoritatea familiilor având terenuri de până la 2 ha de pământ. Nu exista nici suficientă tehnică agricolă, recoltele fiind, în general, mult sub nivelul celor din țările apusene. Predomina cultura grâului și a porumbului, cărora li se adăugau plantele industriale, precum și pomii fructiferi de tot felul. Creșterea animalelor a continuat să reprezinte o ocupație tradițională, constituind, de asemenea, și o importantă componentă a exportului. Destui țărani s-au strâns în cooperative, ce aveau, de altfel, o veche tradiție în spațiul iugoslav. Astfel, în anul 1935, existau aici un număr de 8 738 cooperative, cu un număr de 1 023 375 de membri.

Agricultura a fost puternic afectată de criza anilor 1929–1933, când aportul agriculturii la venitul național a oscilat între 43–57% în ceea ce privește valoarea. În aceeași perioadă, industria a contribuit la venitul național cu 26–31%. La 1 ianuarie 1937, de exemplu, exista un număr de aproape 3 000 de unități industriale, aparținând industriei alimentare (883), lemnului (396), construcțiilor (394), textile (363) etc. Peste trei sferturi dintre unitățile industriale erau concentrate în părțile nordice și nord-vestice, mai ales în zonele Novi Sad, Belgrad, Zagreb și Ljubljana, situație oarecum asemănătoare și celei de după ultimul război mondial. O bună parte a producției miniere și metalurgice, ca și a exploatărilor forestiere, era exportată înspre țările vecine. O mică parte a populației era antrenată în ocupațiile industriale (mai puțin de 400 000 de muncitori în 1937).

Iugoslavia dispunea de o serie de bogății ale subsolului și de alte resurse, care i-ar fi putut asigura performanțe economice care nu au fost însă nici gândite, nici urmărite. Nu a fost dezvoltat

tată în mod corespunzător nici rețeaua de comunicații, fie în spațiul terestru, prin căi ferate și șosele, fie prin intermediul flotei, profitând de larga deschidere a litoralului.

În anii 1919–1920 s-a ajuns treptat la o unificare monetară pe baza dinarului sârb. Ulterior, s-au dezvoltat o serie de instituții bancare și financiare cu capital privat. Importante poziții a dobândit în economia iugoslavă capitalul extern, acesta deținând o cotă 41% din investițiile în industrie, (în minerit însuma 65%). Astfel, au fost interesate să investească în economia iugoslaviei grupuri internaționale precum Krupp, Morgan și Rockefeller. În ansamblu, activitățile economice erau dominate într-o proporție covârșitoare de cercurile conducătoare sârbești. Însă anumite trăsături îi confereau acestei economii și un anumit caracter semicolonial, depinzând în mare măsură de contextul extern.

Varietatea în planul vieții materiale a oamenilor era dublată de o alta, asemănătoare, în planul culturii. Prin crearea iugoslaviei, în cadrul aceluiași stat au fost strânse laolaltă spații în care existaseră până atunci diverse tradiții culturale: bizantino-ortodoxe, islamice, central-europene, mediteraneano-italiene. Între formele și gradul de evoluție ale acestor culturi existau însemnate deosebiri și chiar o serie de contradicții. În noul stat, continuându-se și unele idei mai vechi, s-a manifestat o tendință de unificare și de creare a unui spațiu cultural iugoslav unitar. Pe de altă parte, realitățile politico-naționale și situația diferitelor popoare în statul comun au avut rolul lor și în evoluția culturii și a învățământului.

Astfel, conform recensământului din 1921, în regat erau 51,5% analfabeți (Slovenia — 8,8%, Voivodina — 23,3%, Croația — 32,2%, Dalmația — 49,5%, Serbia — 65,4%, Muntenegru — 67%, Bosnia-Herțegovina — 80,5%, Macedonia — 83,8%), numărul lor scăzând după un deceniu la 44,6%. Majoritatea covârșitoare a analfabeților erau în părțile central-sudice ale țării. Situația analfabetismului nu a fost rezolvată, deși s-au întreprins numeroase eforturi. Nu s-a generalizat nici măcar rețeaua, considerată obligatorie, a învățământului primar. Există un număr

relativ restrâns de școli secundare, precum și trei universități, la Zagreb, Belgrad și Ljubljana. Învățământul era strict controlat de stat, urmărindu-se obiectivele centralizării și unificării.

În noul stat a sporit numărul mijloacelor de informare. În ajunul celui de Al Doilea Război Mondial apăreau 38 de cotidiene, 286 de publicații săptămânale, 375 de publicații lunare. Apăreau, de asemenea, și alte publicații, care nu aveau o periodicitate riguroasă. Cele mai multe dintre ziare și reviste, 262, erau publicate la Belgrad. După 1926, au început să emită posturile de radio din Belgrad, Zagreb, Ljubljana și Skopje.

La fel ca și în alte țări eurepene, perioada interbelică a consemnat importante realizări în domeniul creației literare și artistice. Între creatorii din acea perioadă s-au remarcat prin publicațiile lor M. Krleža, I. Andrici, V. Nazor, B. Nușici și și-a continuat activitatea sculptorul I. Mestrovici. Controlul Belgradului asupra învățământului și culturii, situația economică grea, nedreptățile economice și sociale, persecuțiile politice au lovit, în general, intelectualitatea, care, într-o proporție însemnată, s-a înstrăinat, abandonându-și țara și conaționalii.

După prăbușirea sistemului politic otoman, dispariția Dublei Monarhii marca începutul unor noi realități în spațiul sud-est european, între care și apariția unui stat comun al popoarelor iugoslave. Rezultat al acțiunii convergente a o serie de factori interni, naționali, noua entitate statală se găsea la sfârșitul războiului mondial în situația de a solicita și obține recunoașterea din partea comunității internaționale și totodată delimitarea frontierele sale, respectiv reglementarea raporturilor cu vecinii. Ca parte componentă a blocului victorios al Antantei, Iugoslavia (în numele vechii Serbii) a participat la Conferința de Pace de la Paris din anii 1919–1920.

La fel ca și alte țări mici și mijlocii, precum România, Cehoslovacia și Polonia, Iugoslavia a fost așezată în cate-

goria celor cu „interese speciale limitate”, într-o situație inferioară în raport cu Marile Puteri, care au decis și impus principalele hotărâri adoptate pe malurile Senei în anii 1919–1920. La Conferința de Pace de la Paris a participat o delegație alcătuită din reprezentanții diverselor popoare iugoslave, delegație condusă de N. Pașici, secondat de croatul A. Trumbici. În timpul Conferinței, delegația iugoslavă a solicitat o serie de teritorii practic la toate frontierele, ceea ce a provocat divergențe cu toți vecinii, exceptând Grecia, cu care frontiera stabilită în 1913 a rămas nemo-dificată. Delegația iugoslaviei a contestat, de exemplu, prevederile teritoriale ale acordului secret de la Londra din 1915 dintre Italia și Puterile Antantei, prin care importante teritorii de pe țărmul Adriaticii urmau să revină Italiei. După o serie de negocieri, Iugoslavia a fost nevoită să accepte ca Istria și alte teritorii să revină Italiei, un acord final fiind semnat la Roma în 1924. În urma tratatului de la Saint-Germain, din 1919, a fost stabilită frontiera iugoslavo-austriacă, ulterior organizându-se în această regiune și un referendum, în urma căruia un număr de locuitori a optat pentru apartenența la statul austriac.

În contextul general al politicii Budapestei de menținere a frontierelor Ungariei istorice pe toate direcțiile, au avut loc numeroase dispute, ajungându-se în final la fixarea unei frontiere iugoslavo-maghiare prin Tratatul de la Trianon, din iunie 1920. Probleme au existat și în legătură cu delimitarea granițelor dintre statul albanez care începea să ființeze cu adevărat și regatul iugoslav, ajungându-se în cele din urmă la acceptarea frontierelor albaneze stabilite de Marile Puteri prin protocolul semnat la Florența încă din anul 1913. Conferința de Pace a reîntărit prevederile Tratatului de la București, din 10 august 1913, privitoare la împărțirea Macedoniei, nedând astfel satisfacție

insistentelor cereri ale Bulgariei de modificare a granițelor existente în centrul spațiului balcanic.

O problemă viu disputată a fost aceea a stabilirii graniței dintre Iugoslavia și România, respectiv soarta Banatului. Încă de la începutul războiului, Puterile Antantei, intrate în război, între altele, și pentru salvarea Serbiei, promiseseră acesteia și Banatul ca întregire teritorială la sfârșitul războiului. În urma discuțiilor purtate cu Antanta și a eforturilor diplomatice ale lui Ion I.C. Brătianu, prin tratatul din 4 august 1916 dintre regatul României și Antanta, întregul Banat dintre Mureș, Tisa și Dunăre urma să intre în componența viitorului stat național unitar român. În condițiile sfârșitului primei conflagrații mondiale, cu ajutorul și aprobarea Antantei, trupele sârbe au ocupat, în cursul lunii noiembrie a anului 1918, întregul Banat luând primele măsuri efective pentru integrarea acestuia în noul stat iugoslav care se constituia atunci. Între altele, a început o prigoană împotriva românilor, iar reprezentanții autorizați și aleși ai acestora au fost împiedicați să participe la Adunarea Națională de la Alba Iulia, care, la 1 decembrie 1918, în articolul 1 al rezoluției prevedea: „Adunarea națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre”.

Timp de aproape doi ani, în 1919 și 1920, a avut loc o dispută între România și Iugoslavia în legătură cu soarta Banatului, dispută în care s-au implicat politicieni, diplomați, cărturari, jurnaliști etc. S-au invocat argumente din cele mai diverse, de natură istorică, etnică, strategică și altele. Este de subliniat că atunci reprezentanții statului iugoslav aveau pretenții nejustificate asupra întregului Banat, deoarece nici argumentele etnice, nici cele istorice nu puteau constitui o bază pentru anexarea acestui teritoriu.

În final, Marile Puteri, favorizând în mod evident pe iugoslavi, au divizat Banatul, atribuind României cca 2/3 din acesta (18 715 km² — în care românii alcătuiau majoritatea absolută a populației), iar restul statului iugoslav. În timpul tratativelor, a fost invocată și situația marelui număr de români care urmau a rămâne între frontierele statului iugoslav. Atunci, în anii 1918–1919, reprezentanți ai românilor care alcătuiau majoritatea populației din zona Crainei, respectiv a Timocului iugoslav, au cerut unirea cu statul român, cerere nesprijinită, de altfel, de autoritățile de la București și neluată în considerare de Marile Puteri, care decideau în ultimă instanță frontierele.

Ca urmare a delimitării frontierei româno–iugoslave (ultimele reglementări au fost stabilite prin acorduri bilaterale), în frontierele statului român au rămas 50 310 sârbi, croați și sloveni, conform recensământului oficial din 1930. În schimb, numărul românilor rămași în statul iugoslav a fost mult mai mare. Acești români au fost recunoscuți oficial în statistici, care consemnau, în același timp, diminuarea continuă a numărului lor. Astfel, la sfârșitul războiului, în recensământul din 1921 erau consemnați în întreaga Iugoslavia 231 000 români, pentru ca, după numai un deceniu, numărul lor să scadă drastic la 60 087 de români în Banat, 9 500 în Macedonia și încă 8 500 în restul Iugoslaviei. În același timp, autoritățile române, ca și diverși factori independenți, apreciau că, în ajunul celui de-Al Doilea Război Mondial, în Iugoslavia trăiau cca 400 000 de români în Timoc, cel puțin 60 000 de români în Banat și minimum 150 000 de aromâni împrăștiați în Macedonia și în alte părți.

După stabilirea frontierei comune, problema minorităților a ocupat, în cadrul relațiilor politice dintre cele două state, un loc relativ neînsemnat. În perspectivă istorică, o atare

situație poate fi explicată în primul rând prin atitudinea statului român, guvernele care s-au succedat la București fiind interesate, în perioada interbelică, de o colaborare politico-diplomatică cu Iugoslavia, în scopul contracarării tendințelor revizioniste ale unor vecini comuni, respectiv Bulgaria și mai ales Ungaria. De aceea, autoritățile române au ridicat prea puțin problema statutului necorespunzător al minorității de sute de mii de români care trăia în spațiul iugoslav și nici nu au sprijinit unele eforturi, puține, timide și neorganizate, ale acestora de a obține realizarea unor minime deziderate de natură națională în sistemul educațional, religios etc. — De altfel, situația avea să se repete în raporturile bilaterale și în deceniile ce au urmat celui de Al Doilea Război Mondial, atât în ceea ce privește unele pretenții iugoslave asupra Banatului, cât mai ales în privința situației minorității române din Iugoslavia federală și din statele succesoare ale acesteia.

Sistemul tratatelor de pace de după Primul Război Mondial a consfințit pe plan internațional existența noului stat, precum și frontierele sale, care urmau a fi garantate între altele și cu ajutorul Societății Națiunilor, între ai cărei membrii fondatori s-a numărat și Iugoslavia. După semnarea tratatelor de pace, timp de două decenii problemele politicii externe ale statului iugoslav au fost asemănătoare cu acelea ale unor state vecine, precum România, Cehoslovacia sau Polonia. Iugoslavia se învecina cu unele state care fuseseră învinse în Primul Război Mondial și care promovau continuu și tot mai amplu o politică revanșardă, de modificare a granițelor și de expansiune teritorială. Astfel, cercurile conducătoare de la Budapesta și Sofia au avut statornic pretenții asupra unor părți ale teritoriului iugoslav. Țărilor respective li s-au adăugat, pe rând, Italia, Albania și Germania, înainte și mai ales după anexarea Austriei.

În aceste condiții, multă vreme obiectivul fundamental al politicii externe iugoslave l-a constituit păstrarea *statu-quo*-ului, apărarea integrității teritoriale și a suveranității statale. În mare măsură, Iugoslavia, la începuturile existenței sale, fusese beneficiara sprijinului multiplu acordat de principalele țări ale Antantei, în primul rând de Franța și de Marea Britanie. Era astfel logic și normal ca, la sfârșitul Primului Război Mondial, întregul sistem de alianțe, ca și politica externă a Iugoslaviei în ansamblu, să se bazeze pe legăturile și garanțiile blocului franco-englez. Cel puțin un deceniu și jumătate, până la moartea regelui Alexandru, legăturile cu Franța au avut un loc privilegiat în sistemul de alianțe care garanta statutul Iugoslaviei. De asemenea, calitatea de membru al Societății Națiunilor era considerată vitală în menținerea integrității și suveranității iugoslave.

Încă în timpul Conferinței de Pace de la Paris, apăruse ideea strângerii laolaltă a unor state care se simțeau amenințate de tendințele revanșarde și expansioniste. Pe malurile Senei, Take Ionescu propusese atunci crearea unui bloc cuprinzând Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, România și Grecia, care trebuia să asigure o zonă de liniște și securitate de la Marea Baltică la Marea Mediterană. Proiectul, eșuat, al lui Take Ionescu a fost preluat, într-o viziune mai restrânsă, de omul politic cehoslovac E. Beneš. Din inițiativa acestuia, au fost inițiate tratative în vederea realizării unor alianțe cu scopuri absolut defensive, îndreptate împotriva tendințelor revizioniste. În acest fel, s-a constituit o alianță defensivă a unor mici state din inima Europei, alianță care a intrat în istorie sub denumirea de Mica Înțelegere. La baza acesteia au stat trei convenții bilaterale defensive: Convenția între Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și Cehoslovacia, semnată la Belgrad, în 14 august 1920; Convenția dintre Cehoslovacia

și România, semnată la București pe 23 aprilie 1921 și Convenția dintre România și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor semnată la Belgrad pe 7 iunie 1921. Tratatul respective purtau semnăturile unor prestigioși politicieni din aceste țări, precum N. Pașici, Take Ionescu și E. Beneș.

Toate cele trei tratate aveau practic același preambul: „Ferm hotărâte să mențină pacea dobândită cu prețul atâtor sacrificii și prevăzută în pactul Societății Națiunilor, precum și ordinea stabilită prin tratatul încheiat între puterile aliate și asociate, pe de o parte, și Ungaria, pe de altă parte... (părțile contractante) s-au pus de acord pentru a încheia o alianță defensivă”. Articolul 1 al tratatelor încheiate între Iugoslavia și Cehoslovacia, pe de o parte, și între Cehoslovacia și România, pe de altă parte, prevedea: „În caz de atac neprovocat împotriva uneia din înaltele părți contractante, cealaltă parte se angajează să contribuie la apărarea părții atacate...” În cazul tratatului dintre România și Iugoslavia, textul era modificat în funcție de realitățile existente în sud-estul european, care le dublau pe cele existente în Europa Centrală.

Cele două state, Iugoslavia și România, aveau o poziție geostrategică cu o dublă implicare. Ele aparțineau în egală măsură, ca realități nou constituite, și Europei Centrale și Europei Sud-Estice, unde exista o situație politico-teritorială creată în cea mai mare parte înainte de Primul Război Mondial. Apărută ca formațiune politico-statală modernă după 1878 și devenită independentă în 1908, Bulgaria avea pretenții teritoriale asupra unor teritorii străine, urmărind tendințe expansioniste și hegemoniste ce au antrenat-o atât în Al Doilea Război Balcanic, cât și în Primul Război Mondial. Aflându-se în tabăra Puterilor Centrale ea ocupase, între anii 1915–1918, o serie de teritorii aparținând României, Greciei și Serbiei, teritorii pe

care le considera parte integrantă a „patrimoniului național”. Dezastrul din anul 1918 și tratatele de pace de la Neuilly și Sèvres o siliseră să renunțe oficial la astfel de pretenții nejustificate. Cercurile sofote duseseră la Paris, în perioada negocierilor care au avut ca rezultat tratatele de pace, o aprigă luptă pentru a menține cât mai mult din ceea ce achiziționaseră în perioada războiului. O astfel de atitudine, nu numai a grupărilor naționaliste, dar și a cercurilor guvernante, s-a manifestat continuu și după semnarea tratatelor de pace. Era legitimă preocuparea statelor din jur, în primul rând a Iugoslaviei și a României, de a avea în atenție astfel de tendințe revizioniste, care se alăturau, în Europa, celor maghiare, germane și sovietice. De aceea, în urma tratatelor dintre București și Belgrad, la textul oarecum standard al tratatelor constitutive ale Micii Înțelegeri semnate anterior a fost adăugată și o referire la Bulgaria: „În cazul unui atac neprovocat al Ungariei și Bulgariei, sau al uneia dintre cele două puteri contra uneia dintre cele două înalte părți contractante, în scopul de a distruge starea de lucruri creată prin tratatul de la Trianon sau prin cel de la Neuilly, cealaltă parte se angajează să intervină în apărarea părții atacate”.

Semnarea de către România a convențiilor de la 23 aprilie 1921 și 7 iunie 1921 fusese grăbită și de evenimentele din martie din Ungaria, unde tocmai sosise din nou fostul împărat. Cele trei țări au ripostat în comun pe plan diplomatic și au anunțat totodată hotărât că sunt dispuse să întreprindă chiar o demonstrație militară, ceea ce a și determinat de altfel plecarea lui Carol și renunțarea în perioada interbelică la alte tentative de restaurare habsburgică la Budapesta. În aceste condiții, era normală dublarea colaborării politice de cea militară. La 23 aprilie, a fost încheiată și o convenție militară cehoslovaco-română, dublată de una similară iugoslavo-română la 7 iunie 1921.

În felul acesta, prin convenții bilaterale, cele trei state formau o alianță comună defensivă care avea ca scop menținerea *statu-quo*-ului creat prin sistemul tratatelor de pace semnate în anii 1919–1920.

În acel moment, reacția celor trei țări era mai mult decât un răspuns la tendințele revizioniste ale Ungariei, în principal, și Bulgariei, în secundar, ele reacționând și împotriva unor idei și tendințe apărute în spațiul occidental. Încă în anul 1920 apăruse un plan, care, în diferite forme, a fost reluat și ulterior, respectiv de creare a unei „confederații danubiene”, plan care se alătura altor proiecte de același fel, acoperite de lozinci precum „autonomii culturale”, „drepturile minorităților” etc. Astfel de idei și acțiuni vizau în bună măsură restaurarea anacronicului edificiu austro-ungar sau satisfacerea unor pretenții maghiare de supremație.

Formarea Micii Înțelegeri pe baza principiului independenței și al suveranității a constituit un factor de asigurare a păcii în zonă. A contribuit, de asemenea, la consolidarea suveranității și independenței statelor semnatare. Tratatelor Micii Înțelegeri, atât cele inițiale, cât și cele semnate mai târziu, exprimau și garantau interese vitale pentru fiecare dintre semnatori. În anii următori, inițiativele și acțiunile Iugoslaviei s-au desfășurat, în mare măsură, în cadrul sau prin intermediul Micii Înțelegeri, care avea periodic sesiuni ordinare și acționa în numele tuturor semnatarilor în organisme internaționale, de exemplu la sesiunile anuale ale Societății Națiunilor sau la diverse alte reuniuni internaționale.

Securitatea Iugoslaviei a fost consolidată prin semnarea în 1927 a unui tratat special de prietenie cu Franța. Iugoslavia a aderat, alături de partenerii ei din Mica Înțelegerere, la o serie de acte și convenții internaționale semnate în perioada interbelică, precum Pactul Briand-Kellogg,

Convenția pentru definirea agresorului și altele. O vreme, după un model occidental, diplomația iugoslavă s-a străduit să creeze un sistem de garanții regionale în zonă, urmând exemplul acordurilor de la Locarno. Totodată, diplomația iugoslavă a sprijinit, în diverse forme, măsurile, preconizate în principal de diplomatul român N. Titulescu, de strângere a legăturilor dintre membrii Micii Înțelegeri, atât în plan economic, cât și în plan militar. Iugoslavia s-a alăturat, de asemenea, inițiativelor aceluiași diplomat român N. Titulescu, ca și ale altor politicieni din zonă, de apropiere între statele din sud-estul Europei.

Astfel, s-a ajuns ca, în urma unor negocieri dificile, în cursul cărora s-a ilustrat din nou ministrul român al Afacerilor Externe, N. Titulescu, miniștrii Afacerilor Externe ai României, Turciei, Iugoslaviei și Greciei să semneze la Atena, la 9 aprilie 1934, pactul de constituire a unui nou bloc regional, Înțelegerea Balcanică (numită, uneori, și Antanta Balcanică). În preambulul actului constitutiv al noii alianțe se exprima dorința țărilor semnatare de a asigura menținerea și întărirea păcii în Balcani pe baza normelor dreptului internațional. Tratatul conținea garanții reciproce pentru granițele din Balcani. Statele semnatare, garantând *statu-quo*-ul din Balcani, au adresat și vecinilor chemarea de a adera la acest tratat. În acea perioadă, pactul balcanic a fost o verigă a sistemului de securitate colectivă, care urmărea să se extindă la nivelul întregii Europe. Dacă majoritatea statelor au salutat acest act politico-diplomatic, statele revanșarde din imediata apropiere, precum și altele mai îndepărtate, dar tot mai agresive, l-au criticat dur tocmai datorită faptului că se constituia într-o nouă stavilă în calea planurilor lor.

După anul 1933, a început o nouă etapă în evoluția relațiilor internaționale, o dată cu venirea naziștilor la

putere și cu transformarea Germaniei în principalul focar de destabilizare și apoi de război în Europa. Noile realități europene au impus diferitelor state noi analize și reconsiderări ale orientărilor lor externe. De exemplu, în cursul anului 1934 s-a constatat o apropiere între Franța și Uniunea Sovietică. Iugoslavia a refuzat însă să stabilească relații diplomatice cu regimul de la Kremlin. Moartea regelui Alexandru și deteriorarea continuă a situației politice interne, generată în primul rând de contradicțiile naționale, precum și agresivitatea crescândă a unora dintre vecini au condus la inițierea unui nou curs al politicii externe a Iugoslaviei, respectiv la o anumită apropiere față de unele dintre statele ce promovau în mod deschis o politică revizionistă și care erau integrate direct sau indirect într-un bloc condus sau controlat de către Germania lui Adolf Hitler.

În aceste împrejurări, principele Pavle a inițiat o anumită politică de apropiere în plan economic și politic de Germania. Acest lucru s-a realizat treptat, în timpul guvernelor conduse de Bogoljub Jevtici și Milan Stojadinovici. Formal, aceste guverne s-au pronunțat pentru o poziție de neutralitate între blocul german și cel francez. Astfel, la venirea sa la putere, M. Stojadinovici a declarat că, în cazul unui război dintre Germania și Franța, Iugoslavia va rămâne neutră. Această atitudine a cercurilor politice de la Belgrad a contribuit la stimularea politicii agresive a țărilor revizioniste și a slăbit în mod inevitabil capacitatea de acțiune și prestigiul celor două alianțe din care Iugoslavia mai făcea încă parte, respectiv Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică.

În cursul anului 1937, guvernul condus M. Stojadinovici a semnat două tratate care modificau, în mare măsură, spiritul și orientările de până atunci ale politicii externe și

ale alianțelor din care Belgradul făcea parte. Astfel, la 20 ianuarie 1937 a fost semnat Tratatul iugoslavo–bulgar de pace trainică și prietenie veșnică, iar, la 25 martie 1937, Convenția italiano–iugoslavă de prietenie și neutralitate. Vechii aliați ai Iugoslaviei au fost puși în fața unui fapt împlinit; practic, Iugoslavia nu a intervenit în apărarea integrității și apoi a existenței chiar a statului cehoslovac, ceea ce a făcut ca Mica Înțelegere să dispară în 1938.

Imediat după izbucnirea războiului pe continentul european, în toamna anului 1939, guvernul iugoslav și-a anunțat neutralitatea. Ulterior, însă, neaderând la propunerile privind crearea unui bloc al neutrilor, a contribuit astfel la încetarea existenței și a celeilalte alianțe regionale din care făcea parte, respectiv Antanta Balcanică. S-au desfășurat atunci, tot mai precipitat, o serie de acțiuni politico-diplomatice, care au condus în final la o apropiere între cercurile politice guvernante de la Belgrad și cele de la Berlin și Roma, acțiuni soldate cu aderarea Iugoslaviei la Axă, la 25 martie, și cu dispariția, în cele din urmă, a Iugoslaviei regale de pe harta Europei în săptămânile care au urmat.

Capitolul IV

POPOARELE IUGOSLAVE ÎN TIMPUL MARII CONFLAGRAȚII MONDIALE

În deceniul al IV-lea al veacului XX, mai ales după venirea la putere în Germania a lui Adolf Hitler și a partidului său, continentul european a fost antrenat tot mai mult pe calea unor evoluții ce aveau să conducă la o nouă conflagrație mondială. O atare situație a influențat în multiple feluri și situația internă a Iugoslaviei. După asasinarea la 9 octombrie 1934, la Marsilia, a regelui Alexandru al II-lea, s-au produs anumite schimbări în sistemul politic de conducere, fără a se modifica fundamental realitățile interne, în primul rând cele de ordin național. Au continuat să se adâncească contradicțiile dintre diversele popoare, respectiv cercurile politice ale acestora. Raporturile sârbo-croate s-au tensionat din ce în ce mai mult, la aceasta contribuind, nu în mică măsură, și activitatea mișcării ustașilor conduși din exil de către Ante Pavelici. La eforturile de destrămare a Iugoslaviei își dădeau concursul și comuniștii, în fruntea cărora se afla, din 1937, Iosip Broz Tito.

În aceste condiții, la 26 august 1939 a fost făcut un prim pas spre o relativă federalizare a statului iugoslav, prin crearea așa-numitei *Banovina Croația*. Având o suprafață de 65 000 km², cu o populație de peste 4 milioane de locuitori (din care mai mult de 70% croați), această entitate politică dispunea de o largă autonomie legislativă,

administrativă și judecătorească, având între altele un conducător propriu, banul, numit de monarh, un parlament ales, Saborul, precum și un adevărat guvern local. Totodată, reprezentantul Croației a devenit vicepremier al guvernului de la Belgrad. Această soluție de guvernare a reprezentat un compromis între o parte a politicienilor sârbi și omologii lor croați, însă nu a mulțumit nici pe extremiștii croați, ustașii din jurul lui Ante Pavelici, care doreau o independență deplină și o expansiune teritorială, nici pe adepții velico-sârbismului, care-și vedeau știrbită și în continuare amenințată hegemonia, nici pe ceilalți exponenți ai conglomeratului etnic iugoslav. Continuau să existe puternice nemulțumiri și contradicții, legate și de orientările politice diferite și de confruntările între adepții sistemului democratic clasic și cei ai totalitarismelor de tot felul.

Fragilitatea și instabilitatea internă, determinate în primul rând de contradicțiile naționale, erau dublate de presiunea crescândă a statelor revizioniste din jur. Totodată, deveneau tot mai vizibile limitele alianțelor și organizațiilor internaționale din care făcea parte Iugoslavia — Societatea Națiunilor, Mica Înțelegere și Antanta Balcanică. După cum am arătat, multă vreme cercurile belgradene au urmat în mod consecvent o politică externă de colaborare cu Franța și Anglia, respectiv cu țările legate de alianța dintre Paris și Londra.

Începând din 1937, regentul Pavle și guvernele conduse succesiv de Stojadinovici și Cvetkovici au început să se apropie de Italia și Bulgaria, iar, mai târziu, și de Germania. În martie 1937, de exemplu, a fost semnat un tratat de neagresiune cu Italia, precedat de un tratat de prietenie cu Bulgaria, semnat în ianuarie 1937, și de un „pact de pace durabilă și prietenie eternă” cu Ungaria. Iugoslavia a acceptat, rând pe rând, anexarea Austriei de către Reich-ul nazist, dispariția Cehoslovaciei și ocuparea

Albaniei de către Italia. Cu Germania au fost semnate o serie de acorduri politice și înțelegeri economice. Guvernanții de la Belgrad au crezut că astfel își pot asigura o relativă securitate, mai ales că, după semnarea pactului Ribbentrop–Molotov, care delimita între altele sferele de influență (cunoscut, în general, în epocă, fără a se cunoaște textul exact), Iugoslavia „revenea” lui Hitler.

Chiar înainte de izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, situația Iugoslaviei s-a complicat după ocuparea, în aprilie 1939, a Albaniei de către Italia, Benito Mussolini exprimând, în mai multe rânduri, pretenții asupra regiunii Kosovo, a Muntenegrului și a Dalmației etc. În vara anului 1940, ofensiva puterilor Axei în Occident și înfrângerea Franței au făcut tot mai dificilă situația statului iugoslav, situație care s-a agravat în octombrie 1940, atunci când războiul s-a extins în imediata apropiere a hotarelor iugoslave. Armatele lui Mussolini au atacat Grecia, suferind o usturătoare înfrângere. Trupele grecești, activ sprijinite de Londra, au ripostat, dezlănțuind o contraofensivă, și au ocupat o parte din sudul Albaniei.

În acest context, Adolf Hitler a decis să rezolve situația din spațiul sud-est european înainte de a declanșa precognizata acțiune militară împotriva Rusiei staliniste. În noiembrie, România și Ungaria au aderat la Pactul Tripartit, urmate fiind de Bulgaria, iar pe teritoriul acestor țări s-au stabilit trupe germane. În paralel, au crescut presiunile asupra guvernanților Iugoslaviei, țară înconjurată la toate frontierele de către state care făceau parte din Axă și în care staționau trupe germane (exceptând Grecia, la frontiera sudică). Pentru a-și asigura controlul asupra Balcanilor, Hitler s-a decis să determine aderarea Iugoslaviei la Axă, aceasta și datorită faptului că, încă din decembrie 1940, el semnase, complementar operațiunii

Barbarossa, și planurile operațiunii Marița, care prevedeau, inițial, un atac prin Bulgaria având drept obiectiv ocuparea întregii Grecii, în primăvara anului 1941, înainte de atacul spre răsărit, programat a începe la 15 mai.

În cursul lunii februarie, lângă Viena, la Berghof, au avut loc discuții între dictatorul german, șeful guvernului iugoslav, D. Cvetkovici, și ministrul său de Externe, A. Cincar-Markovici. Hitler a cerut imperativ ca Iugoslavia să se decidă pentru „noua ordine”, cerere transmisă la Belgrad și printr-o telegramă de amenințare a lui B. Mussolini. A început și concentrarea unor trupe germano-italiene la frontiere. Demnitarii iugoslavi alegând o soluție dilatorie, Hitler l-a chemat la Berchtesgaden pe principele regent Pavle. La 4 martie 1941, în cursul unei întâlniri de peste cinci ore, a insistat asupra imediatei aderări a Iugoslaviei la Axă, promițând, între altele, menținerea garantată a integrității teritoriale a Iugoslaviei, neintrarea pe teritoriul iugoslav a trupelor germane, nici măcar în vederea tranzitării, și chiar a oferit Salonicul și zona înconjurătoare, acestea urmând a fi anexate Iugoslaviei. Principele Pavle a amânat atunci un răspuns definitiv, invocând necesitatea convocării Consiliului de Coroană. În zilele următoare au avut loc o serie de contacte și cu cercurile anglo-americe, pentru ca, în final, cea mai mare parte a membrilor guvernului și apoi a Consiliului de Coroană să accepte, la 19 și 20 martie 1941, aderarea la Axă. La 25 martie, la Viena, delegații iugoslavi au semnat aderarea la Axă, iar o scrisoare comună, semnată de von Ribbentrop și Ciano, garanta suveranitatea și integritatea teritorială a Iugoslaviei, neaccesul trupelor străine în spațiul național iugoslav și neparticiparea militară a acesteia la acțiunile Axei.

Astfel, în acel moment Hitler și-a însușit punctul de vedere al celor care erau adepții păstrării integrității terito-

riale a Iugoslaviei, chiar dacă, în felul acesta, își nemulțumea aliații — Italia, Bulgaria și Ungaria —, ale căror cereri le sprijinise mai înainte. În viziunea sa, prețul integrității Iugoslaviei urma a fi subordonarea politică totală față de Axă. Chiar înainte de aderarea oficială la Axă, o parte a politicienilor iugoslavi și mai cu seamă a corpului ofițeresc a început să acționeze împotriva orientării regentului și a politicii guvernului de legare a soartei Iugoslaviei de cea a puterilor Axei.

Alianța cu Germania și cu sateliții acesteia a fost primită diferit de popoarele Iugoslaviei. Datorită unor afinități istorice și culturale, ca și unor interese economice, cea mai mare parte a slovenilor și croaților a aprobat-o, în timp ce majoritatea sârbilor au respins-o. La Belgrad, în primele ore ale zilei de 27 martie, a avut loc o lovitură de stat organizată de către ofițeri sârbi conduși de către un grup de generali, în fruntea cărora se afla Dušan Simovici. Armata a ocupat ministerele și principalele instituții, i-a arestat pe membrii guvernului, a anunțat înlăturarea regenței și proclamarea ca rege efectiv a lui Petru al II-lea, deși acesta nu avea încă vârsta, cerută de lege, de 18 ani.

Primul act al noului monarh a fost numirea generalului D. Simovici ca șef al guvernului. Principele Pavle a încercat, la Zagreb, să se mențină la putere, dar nu a reușit, fiind nevoit să-și părăsească țara și stabilindu-se, ulterior, în Africa de Sud. La Belgrad, apoi și în alte orașe, au fost organizate demonstrații împotriva pactului, sub lozinci antifasciste, patriotice și uneori velico-sârbești. Cel mai adesea s-a strigat: „Bolje rat, nego pact” („Mai bine război, decât pact”), „Bolje grob, nego rob” („Mai bine în mormânt, decât sclav”). În organizarea unora dintre aceste manifestații s-a implicat și partidul comuniștilor iugoslavi (care se găsea în ilegalitate și număra cca 8 000 de membri, precum și cca

SPAȚIUL IUGOSLAV ÎN ANII 1941-1945

30 000 de membri în organizațiile de tineret). Ulterior, în timpul regimului titoist, Liga Comuniștilor și-a însușit în totalitate meritul evenimentelor de atunci, în care contribuția ei reală a fost cu totul nesemnificativă.

Generalul Simovici a încercat să salveze situația, trimițând la Berlin un mesaj prin care dădea asigurări că ceea ce s-a petrecut la Belgrad era exclusiv o problemă internă, confirmând totodată că noul guvern urma să-și respecte întru totul obligațiile asumate prin actul de aderare la Axă. În același timp însă, noul guvern încerca stabilirea unor legături strânse, speciale, cu guvernul de la Moscova, cu care s-a și semnat un tratat. Lovitura de stat de la Belgrad a stârnit furia năprasnică a lui Adolf Hitler. Acesta a semnat Directiva nr. 25 de invadare a Iugoslaviei, ca o completare a Planului Marița. Emisari ai lui Hitler s-au deplasat în capitalele Italiei, Ungariei și Bulgariei, unde au promis satisfacerea revendicărilor teritoriale pe seama Iugoslaviei, în schimbul participării forțelor militare ale țărilor respective la operațiuni, ceea ce conducătorii lor au acceptat și ulterior au transpus în practică. Oferte în același sens au fost făcute și generalului Ion Antonescu, România urmând a primi Banatul sârbesc în schimbul participării la invadarea Iugoslaviei. Șeful de atunci al guvernului român a refuzat această ofertă, exprimându-și, în același timp, intenția de a declanșa acțiuni militare împotriva Ungariei, dacă aceasta anexa, așa cum intenționa, Banatul.

La 6 aprilie, fără declarație de război, trupele celor patru state au invadat Iugoslavia. Belgradul, bombardat sălbatic încă de la început, a fost ocupat pe 11 aprilie, în timp ce deja la 10 aprilie, la Zagreb, s-a proclamat statul independent Croația. Hitler a dorit inițial drept conducător al acestui stat pe V. Maček, care a declinat propunerea, astfel că, după 15 aprilie, puterea a fost preluată de către

A. Pavelici. Regele și guvernul au luat calea exilului, mai întâi la Cairo și apoi la Londra. La 17 aprilie 1941, armata iugoslavă a capitulat, iar Iugoslavia a încetat să mai existe ca stat, fiind împărțită în nouă zone cu regimuri diferite:

<i>Teritoriul</i>	<i>Situația</i>	<i>Suprafață</i>	<i>Locuitori</i>
Slovenia	parte ocupată de Germania	9 600 km ²	775 000
Slovenia	parte ocupată de Italia	5 242 km ²	380 000
Dalmația	anexată Italiei	5 381 km ²	380 000
Muntenegru, Kosovo etc.	anexate „Albaniei”	28 000 km ²	1 230 000
Macedonia etc.	anexate Bulgariei	28 250 km ²	1 260 000
Serbia	ocupată de Germania	51 100 km ²	3 810 000
Banatul	administrat de Germania	9 776 km ²	640 000
Regiuni anexate de Ungaria		11 000 km ²	1 145 000
Statul independent Croația		98 572 km ²	6 300 000

În paralel cu ocupația străină și cu noua situație politică, începea și o nouă etapă a istoriei popoarelor iugoslave, cea a luptei de eliberare și de reconstituire a Iugoslaviei. Aceasta s-a desfășurat în condiții complexe, în decurs de patru ani, în timpul cărora s-au impus treptat comuniștii conduși de către Iosip Broz Tito.

Regimurile politice și situațiile concrete ale diferitelor zone, respectiv ale acestor popoare, au fost extrem de diferite. Astfel, croații, cel puțin o bună parte dintre ei, își vedeau realizată o mai veche aspirație, aceea a creării unui stat propriu. Întinzându-se nu numai în spațiul etnic croat, dar și într-o parte importantă a Bosniei și Herțegovinei, noul stat fusese nevoit să cedeze italienilor

o parte a Dalmației. În titulatura noului stat era cuprins și cuvântul „independent”, care nu reflecta situația reală, pentru că acesta dispunea doar de un simulacru de suveranitate, controlul revenind în ultimă instanță Italiei și Germaniei. Formal, Croația era un regat, fiind chiar desemnat drept rege un prinț din dinastia de Savoia, care nu și-a exercitat niciodată calitatea de monarh, necălcând de altfel în Croația. Pe baza acordurilor semnate la Roma, la 11 aprilie 1941, în Croația s-au introdus o serie de instituții caracteristice unui regim totalitar. Timp de aproximativ patru ani, începând din 15 aprilie 1941 și până la sfârșitul conflagrației mondiale, care a coincis, de altfel, cu dispariția totală a așa-zisului stat independent Croația, figura politică centrală a acestui stat a fost Ante Pavelici.

Acesta se născuse la 14 iulie 1889, terminând studiile juridice la Universitatea din Zagreb. S-a împotrivit de la bun început politicii cercurilor conducătoare sârbești de după 1918 și, după o anumită oscilare între diverse formațiuni politice croate, perioadă în care urmărise mai cu seamă câștigarea simpatiei și a sprijinului tineretului, a devenit, în 1927, membru al parlamentului de la Belgrad. S-a remarcat, încă de la început, prin discursurile sale împotriva hegemoniei politice sârbești, pronunțându-se în favoarea dreptului croaților la o organizare proprie, chiar la nivel statal, autonomă dacă nu independentă. Cu ocazia sângerosului atentat din vara anului 1928, a părăsit parlamentul, iar, după instaurarea dictaturii regelui Alexandru, s-a autoexilat, fiind condamnat la 17 iulie 1929 la pedeapsa capitală în contumacie. Încă din ianuarie 1929, A. Pavelici a pus bazele unei societăți secrete revoluționare, devenită ulterior partid, cea a ustașilor („răsculaților”).

Conform statutului, scopul acestei organizații era constituirea unui stat independent croat, pe un teritoriu întins, considerat a aparține etnic și istoric poporului croat. În concepția lui A. Pavelici, noua entitate politică trebuia să se bazeze pe solidari-

tate și colaborare, dar și pe „curățirea patriei croate de elemente care, datorită rasei, sângelui și spiritului, îi sunt ostile și pe introducerea unei sănătoase și puternice autorități în locul haosului liberal-democrat”.

Plecând în exil și luându-și titlul de „Poglavnik” (= Conducător), a stabilit contacte cu grupuri croate extremiste, precum și cu o serie de cercuri politice din Ungaria, Italia, Bulgaria și apoi Germania. În anii următori, a colaborat intens cu organizațiile teroriste macedonene și a pregătit formațiuni de tip terorist. Nu este elucidat încă pe deplin rolul său și al mișcării pe care o conducea în asasinatul de la Marsilia. Oricum, în câțiva ani, a devenit favoritul în egală măsură al lui Adolf Hitler și al lui Benito Mussolini. După 15 aprilie, a deținut mai multe calități. Era, mai întâi, conducător al mișcării ustașe, singura organizație politică admisă în noul stat (după modelul german și sovietic, și în acest caz avem de a face, de asemenea, cu o aplicare a principiului partid = stat). Deși Croația era monarhie, Pavelici avea calitatea de șef suprem al statului, iar o vreme a deținut și calitatea de prim-ministru și ministru de Externe. Calitatea sa oficială, ca de altfel și existența noului stat, a fost recunoscută de un număr relativ mic de țări, aparținând, toate, blocului Axei. Astfel, la 6 mai 1941, printr-o telegramă adresată lui A. Pavelici, generalul Ion Antonescu recunoștea atât noul stat, cât și autoritatea conducătorului acestuia, inaugurându-se relațiile politico-diplomatice dintre România și Croația, ceea ce determina, ca o consecință firească, plecarea de la București a ambasadorului guvernului regal iugoslav, aflat atunci în exil.

Practic, Ante Pavelici a fost, până la 9 mai 1945, conducătorul incontestabil al Croației. Păstrându-și titlul de „Poglavnik”, în calitate de șef al statului și al guvernului decidea în toate problemele importante de politică internă și externă, numea și demitea demnitarii din aparatul de stat. Era, în același timp, comandant suprem al armatei, având responsabilitatea tuturor problemelor de ordin militar. Deoarece în statul croat nu exista un corp reprezentativ cu atribuții legislative, toate legile și decretele erau semnate de el înainte de a intra în vigoare. Astfel, în mâinile sale

a fost concentrată întreaga putere, pe care o putea exercita după bunul său plac, în absența unei constituții.

Baza puterii sale a constituit-o mișcarea ustașilor, care se manifesta atât ca organism politic, cât și ca organism militar, având mai ales sarcina combaterii opoziției din interior, în special cea provenind din partea partizanilor lui Tito, a cetnicilor, cât și a altor forțe politice, precum simpatizanții Partidului Țărănesc Croat al lui V. Maček. A. Pavelici a reprimat și o serie de manifestări ale unor dizidențe provenind din propriul său partid, mai ales după 1943, când ieșirea Italiei din război și victoriile tot mai frecvente ale aliaților făceau previzibile rezultatele războiului, între care și dispariția statului croat.

De altfel, acest stat a avut în timpul războiului o situație cu totul singulară în Europa. Hotarele sale nu înglobau toate teritoriile locuite sau revendicate de croați (inclusiv de către A. Pavelici și ustașii săi) ca aparținând patrimoniului național. Părți ale ținuturilor croate fuseseră alipite definitiv sau provizoriu, Ungariei și Reichului. Întregul litoral, unde se aflau importante centre croate, de la hotarele Albaniei până în Istria, fusese încorporat Italiei, care anexase, de asemenea, și părți ale Bosniei, revendicate de generații de Zagreb.

Încă din vara anului 1941, trupele statului croat condus de A. Pavelici s-au confruntat cu forțele armate ale cetnicilor și mai cu seamă cu cele ale comuniștilor, grupați în mișcarea de partizani condusă de I.B. Tito, în detașamentele căruia s-au înrolat voluntari și mulți croați. O bună parte a teritoriilor croate, vreme mai lungă sau mai scurtă, s-a aflat în afara controlului ustașilor, care-și exercitau autoritatea mai cu seamă în capitală și în împrejurimile acesteia. În fapt, A. Pavelici a putut păstra o putere mai mult sau mai puțin iluzorie datorită sprijinului extern, exclusiv german după prăbușirea regimului mussolinian în 1943.

Nu a fost deloc întâmplător faptul că o serie de factori politici și militari croați au încercat în diverse forme, inclusiv prin organizarea unor comploturi, răsturnarea lui Pavelici, ruperea legăturilor cu Axa și apropierea de anglo-americieni. Aceste acțiuni urmăreau și menținerea în viitoarea ordine politică europeană a unui stat croat de sine stătător, intenție care nu s-a putut realiza, între altele și datorită faptului că, încă de la formarea coaliției antihitleriste, s-a ajuns la un acord între Moscova, Washington și Londra privind restabilirea teritorial-statală a Iugoslaviei antebelice.

În celelalte părți ale fostei Iugoslavii au existat fie situații clasice de regimuri de ocupație străină, fie situații de formală autonomie colaborționistă. Astfel, pe teritoriul unei părți a Serbiei având practic dimensiunile statului existent în ajunul războaielor balcanice din anii 1912–1913 a fost creat un stat cu o relativă autonomie sub conducerea guvernului marionetă al generalului Milan Nedici. Acest guvern a fost format în august 1941 și politica sa s-a asemănat din multe puncte de vedere cu aceea a regimului de la Vichy, cu care, de altfel, a fost în strânse legături. Pe teritoriul Serbiei s-au refugiat sute de mii de persoane care au părăsit celelalte părți ale Iugoslaviei. Au fost create o jandarmerie și o gardă națională, care au luat parte, alături de ocupanți, la operațiunile împotriva partizanilor conduși de Tito, dar care au avut și o serie de înțelegeri cu cetnicii lui Draža Mihailovici. Tot în Serbia a fost activă și o mișcare de tip fascist, condusă de Dimitrije Ljotici, care a și creat așa-numitul corp al voluntarilor sârbi, ce a colaborat îndeaproape cu germanii. O autonomie aveau și albanezii din Kosovo, în timp ce, în aceeași perioadă, Macedonia sârbească a fost integrată în totalitate în structurile statului bulgar. Practic, Iugoslavia a dispărut prin fărâmițare, iar

teritoriile ce o compuseseră s-au aflat direct sau indirect sub controlul ocupanților străini.

Această situație a determinat apariția în spațiul iugoslav a unor acțiuni militare, minore și dispartate, la început, dar care au căpătat, apoi, proporțiile unui adevărat război cu un dublu caracter: civil, dar și de eliberare, de alungare a ocupanților străini. Acest război, cu dubla sa caracteristică, s-a purtat practic, cu o intensitate variabilă, în toate teritoriile iugoslave. Din rațiuni din cele mai diverse, o parte a locuitorilor s-au alăturat ocupanților. Astfel, un număr de sloveni au intrat în trupele SS, fiind organizați în unități aparte. Alături de unitățile militare ale ustașilor, au fost create trupele croate de domobrani care au acționat alături de trupele de ocupație germane și italiene. În Kosovo, dar și în Macedonia și în Muntenegru vecine, un mare număr de locuitori, mai ales de origine etnică albaneză, au alcătuit trupe distincte, subordonate așa-numitului guvern al Albaniei Mari. Astfel de trupe au mai fost create și în Serbia de către generalul colaboraționist Nedici, alături de care acționau și unitățile de tip fascist ale lui Ljotici.

Toate acestea au acționat, într-un fel sau altul, cu arma în mână, alături de trupele ocupanților, împotriva celor care doreau alungarea invadatorilor și eliberarea țării. Cu alte cuvinte, împotriva unor forțe care declarau atunci că sunt însuflețite de patriotism și de dorință de libertate națională. Aceste forțe, la rândul lor, s-au creat și au activat în două planuri diferite, respectiv cetnicii conduși de Draža Mihalovici și partizanii conduși de I.B. Tito. Cetnicii (numele a fost preluat de la cei care luptaseră în vremurile stăpânirii otomane împotriva turcilor, dar și împotriva altor balcanici, precum grecii, bulgarii și aromânii) aveau în frunte ofițeri sârbi, erau animați de ideile velico-sârbismului și și-au propus drept scop declarat restaurarea

Iugoslaviei așa cum fusese ea înainte de ocupație. Așa se explică de ce cetnicii au desfășurat o dublă acțiune militară. Pe de o parte, ei au acționat împotriva trupelor germane, italiene, bulgare și maghiare, urmărind alungarea acestora din spațiul iugoslav. Pe de altă parte, ei s-au opus acelor elemente iugoslave din țară care, într-un fel sau altul, nu acceptau revenirea la vechile realități din perioada regală. Mai mult chiar, la un moment dat cetnicii s-au arătat dispuși la anumite forme de colaborare cu ocupanții, mai ales cu italienii, dar și cu germanii, trecând pe prim plan ca dușmani ai lor, cu care se răfuiau, pe ustași și croați și mai ales pe partizanii lui Tito. Dacă acțiunea cetnicilor, multă vreme în strânsă legătură cu guvernul regal de la Londra, a început încă din luna mai a anului 1941, cea a comuniștilor conduși de Tito a debutat efectiv doar după începerea de către Germania hitleristă și sateliții ei a războiului în răsărit la 22 iunie 1941.

Iosip Broz Tito, secretarul general al Partidului Comunist Iugoslav, secție a Cominternului, se pronunțase multă vreme pentru destrămarea Iugoslaviei și pentru întrebuintarea tuturor formelor de acțiune, inclusiv acte teroriste, împotriva autorităților statale legal constituite. După dispariția Iugoslaviei, programul politic al lui Tito s-a modificat fundamental, propunând refacerea Iugoslaviei pe baze noi. Astfel, s-a recunoscut oficial existența mai multor popoare și naționalități care urmau să trăiască împreună într-o țară cu un regim republican și un sistem federal de organizare, respectiv în șase așa-numite republici federale și două regiuni autonome (decizie luată încă în 1943). Același Tito a mai propus ca, în această nouă Iugoslavie, să fie introdus sistemul politic comunist după model stalinist. Astfel că Tito și oamenii săi, din ce în ce mai numeroși, au început să atragă de partea lor adepți

aparținând practic tuturor etniilor ce trăiau în spațiul iugoslav, în timp ce cetnicii lui Draža Mihailovici se adresau în mod exclusiv sârbilor și acționau nu o dată împotriva celorlalți iugoslavi, care nu doreau să le recunoască supremația.

În acest fel, după câteva tentative de colaborare, parțial materializate în cursul anului 1941, s-a ajuns în anii următori la ciocniri din ce în ce mai violente între trupele de partizani ale lui Tito (în care destulă vreme sârbii nu au fost majoritari, iar conducerea era multinațională) și cetnicii lui Mihailovici. Astfel de lupte s-au desfășurat în părțile vestice ale Serbiei, în teritoriile croate și în Bosnia-Herțegovina. În ianuarie 1942, Draža Mihailovici a fost numit ministru de Război în guvernul din exil, având, totodată, și calitatea de comandant suprem al armatei iugoslave. El s-a bucurat de sprijin politic și mai ales militar din partea aliaților, în timp ce, până spre sfârșitul anului 1943, acțiunea militară a lui Tito împotriva Axei a fost practic ignorată de către Aliați. Situația s-a inversat după Conferința de la Teheran, când cetnicii au fost practic abandonați de către Aliați și de către guvernul de la Londra, ceea ce a ușurat lichidarea lor de către oamenii lui Tito, care i-au considerat, nu fără îndreptățire, ca principală stavilă în instaurarea puterii comuniste în țară. În prima parte a anului 1945, practic, mișcarea cetnicilor a încetat să mai existe. Draža Mihailovici, cu puțini adepți, s-a refugiat în zonele muntoase, împotrivindu-se autorităților titoiste. La începutul anului 1946, el a fost capturat și, după un simulacru de judecată, a fost condamnat la moarte și executat (procesul său se aseamănă, din multe puncte de vedere, cu cel al mareșalului Ion Antonescu, tot așa cum figura sa astăzi, în Serbia, este prezentă într-o serie de cercuri politice care îl prezintă ca erou și simbol al Serbiei).

Un capitol aparte în cadrul războiului din Iugoslavia l-a constituit cel al raporturilor dintre sârbi și croați. După proclamarea la 10 aprilie 1941 a statului independent Croația, au fost legiferate acolo o serie de măsuri cu caracter naționalist și chiar rasist. Dreptul de cetățenie a fost acordat doar croaților catolici și musulmanilor, fiind excluși evreii, țiganii și mai ales ortodocșii, care, în covârșitoarea lor majoritate, erau sârbi. După modelul folosit de germani în cazul evreilor, s-a introdus pentru sârbi obligativitatea purtării unui semn distinctiv cu inscripționarea termenului de „sârb” în croată și germană. Sârbilor li s-a interzis accesul la funcțiile publice și la educație în limbă proprie (s-a interzis folosirea alfabetului chirilic). A fost promovată catolicizarea cu forță. O parte a populației a fost expulzată. S-au înființat lagăre de concentrare, asemănătoare lagărelor morții din spațiul nazist. Cel mai celebru dintre ele a fost cel de la Jasenovac, unde au avut loc masacre cărora le-au căzut victime în primul rând sârbi, dar și un număr de croați ce nu acceptau regimul ustaș. În ceea ce privește politica de exterminare a evreilor sau țiganilor, ustașii urmau modelul nazist, ceea ce nu era însă cazul în ceea ce privește exterminarea sârbilor. Ba chiar, la un moment dat, din rațiuni politice și tactice evidente și nu din rațiuni umanitare, germanii au încercat să-i tempereze pe croați. Atitudinea acestora față de sârbi, cel mai adesea violentă și criminală, a provocat nu o dată reacții după legea talionului. Astfel de masacre ale croaților, de multe ori civili nevinovați — femei, bătrâni, copii —, au fost făcute mai cu seamă de către cetnici, partizanii lui Tito dând dovadă de o anume reținere și moderație multă vreme, datorită și caracterului multinațional al mișcării și prezenței unui mare număr de croați între luptătorii partizani (fostul președinte croat Franjo Tuđman a fost și el partizan,

Începându-și atunci cariera militară ce l-a dus apoi până la gradul de general, înainte de a deveni cercetător în istorie și apoi opozant). Numărul victimelor în acest adevărat război civil este, de mai bine de o jumătate de veac, subiect de dispută. Unul dintre colaboratorii lui Adolf Hitler a lansat cifra de 750 000 de victime. Această cifră a fost preluată și chiar amplificată în spațiul sârbesc, în ultimul deceniu vorbindu-se sau scriindu-se despre un milion sau chiar un milion și jumătate de victime sârbești făcute de ustași. În 1977, Franjo Tudjman, pe atunci director al Institutului mișcării muncitorești de la Zagreb, avansa cifra de 80 000 de victime făcute de ustași. Destul de recent, cercetări independente au ajuns la concluzia că sârbii care au murit în Croația și Bosnia ca victime ale masacrelor ar fi fost în număr de cca 300 000. Lor li s-a adăugat exterminarea aproape completă a evreilor și țiganilor. Începând din 1941, numeroși musulmani, mai ales în Sandjac, au devenit victime ale acțiunilor cetnicilor. Alți musulmani au fost uciși în Muntenegru. Cel mai adesea, și partizanii au ucis o serie din adversarii lor politici. Unele masacre ale partizanilor au fost comise și împotriva albanezilor.

Oricum, Iugoslavia în vremea celui de-Al Doilea Război Mondial are nedoritul privilegiu de a se situa pe unul dintre primele locuri în Europa în ceea ce privește pierderile de vieți omenești. Au murit atunci cca 2 milioane de oameni, adică aproape 12% din populație.

Ultimul episod, într-un fel cel mai des evocat și în zilele noastre, s-a petrecut în mai 1945. Atunci, zeci de mii de croați, dar și sloveni, ustași în frunte cu Pavelici, funcționari, oameni de tot felul, femei și copii au încercat, pentru a scăpa de partizani și de execuțiile sumare, de violuri și celelalte violențe obișnuite în astfel de împrejurări, să se

salveze refugiindu-se în Austria, lângă localitatea Bleiburg, în zona de ocupație britanică. Zecile de mii de refugiați (cifra este controversată) au fost predați de englezi trupelor lui Tito. Practic, întregul grup a fost exterminat în scurt timp, în lagărele de concentrare pe care comuniștii nu au întârziat să le creeze sau în urma unor sentințe pronunțate de tribunalele obediente noii puteri.

Așadar, alături de războiul împotriva ocupantului, s-a desfășurat atunci un război al iugoslavilor unii împotriva celorlalți, fie sârbi, croați, albanezi etc., fie ortodocși, catolici sau musulmani. Dincolo de marile pierderi umane, însoțite de distrugeri masive ale potențialului material al țării, astfel de realități, chiar dacă trecute o vreme sub tăcere de către regimul titoist în numele „frăției iugoslave”, au lăsat o serie de urme și nu au întârziat a fi evocate, manipulate și folosite într-un fel sau altul în sângeroasele evenimente ale noului război civil desfășurat în spațiul iugoslav, cu intermitențe, în ultimul deceniu.

În paralel cu războiul purtat pe diverse fronturi, au început să apară și elemente ale viitoarei organizări statale. În septembrie 1941, Tito și-a stabilit centrul acțiunii sale în părțile apusene ale Serbiei, unde a existat, pentru o scurtă vreme, așa-numita republică de la Užice. Ulterior, sub presiunea ocupanților, partizanii lui Tito s-au deplasat înspre apus și sud, în Bosnia, Muntenegru etc. Au început să apară comitetele locale, care exercitau funcțiile unor organe ale puterii. În 1942, în Bosnia, la Bihac, s-a constituit Consiliul Antifascist de Eliberare Națională a Iugoslaviei (A.V.N.O.J.), cuprinzând reprezentanți ai diferitelor popoare iugoslave.

Un an mai târziu, la Jajce s-a desfășurat cea de-a doua sesiune a Consiliului Antifascist, care a adoptat o serie de hotărâri ce au stat ulterior la baza organizării și funcționării

statului iugoslav. Atunci s-a hotărât edificarea unei noi Iugoslavii, pe baza principiului federalizării, și tot atunci au fost declarate drept constituite cele șase republici ce urmau a forma Iugoslavia, ulterior adăugându-li-se și cele două regiuni autonome. În acest context, au fost desemnate și organele supreme ale puterii, respectiv Consiliul Antifascist, ca organ legislativ, și Comitetul Național de Eliberare, ca prim guvern provizoriu, iar conducătorul comuniștilor și șeful statului major al partizanilor, Iosip Broz Tito, a devenit și șef al guvernului. Acolo a fost invocată rezolvarea problemei naționale pe baza principiului deplinei egalități și al autodeterminării. Guvernul din exil urma a fi privat de orice fel de prerogative, iar regelui Petru al II-lea i s-a interzis să vină în țară înainte de organizarea unui referendum asupra formei de guvernământ. Au fost validate diversele măsuri anterioare luate de către Tito și colaboratorii săi. S-a cerut extinderea viitoare a Iugoslaviei prin alipirea unor teritorii vestice, precum Istria și Triestul.

Deciziile luate la Jajce au fost comunicate Aliaților, care le-au acceptat în cea mai mare parte. Ulterior, în urma unor tratative dificile, în cursul anului 1944 s-a constituit un guvern de colaborare, precum și o regență. Tot în același an, în urma acordului Churchill–Stalin s-a convenit ca U.R.S.S. și țările occidentale să-și împartă în mod egal influența în spațiul iugoslav. În septembrie 1944, Tito a acceptat, la Moscova, ca trupele sovietice să pătrundă pe teritoriul iugoslav pentru operațiuni militare pe direcția Ungariei, urmând să părăsească țara după aceea.

Urmare a unor acțiuni comune ale partizanilor iugoslavi grupați în armata condusă de Tito și ale trupelor sovietice, la 20 octombrie a fost eliberată capitala, Belgrad, iar Tito și partizanii săi au preluat puterea. În martie 1945, un nou guvern, dominat masiv de comuniști, începea să-și desfășureze activitatea.

șoare activitatea, fiind imediat recunoscut pe plan internațional. Astfel, războiul se încheia cu instaurarea practic a controlului lui Tito și al oamenilor săi asupra întregului spațiu iugoslav; în acel moment, forțele militare de sub comanda sa, ce avuseseră un rol însemnat în războiul împotriva ocupanților, au atins un efectiv de aproape 800 000 de luptători. Această armată era controlată de Partidul Comunist din Iugoslavia, ale cărui organizații cuprindeau la sfârșitul războiului 140 000 de membri.

Imediat după terminarea războiului, în spațiul iugoslav au avut loc importante evenimente politice. Între 7 și 10 august 1945, a avut loc, la Belgrad, cea de-a treia sesiune a Consiliului Antifascist, la care, alături de delegații desemnați de comuniști, au participat și unii deputați din fostul parlament și reprezentanți ai unor partide politice apropiate de comuniști. Atunci s-a constituit Adunarea Națională provizorie, care a confirmat componența și autoritatea guvernului Tito și a elaborat două legi extrem de importante: cea privind reforma agrară și cea referitoare la alegerile pentru Adunarea Constituantă.

La fel ca și în alte țări în curs de comunizare, Tito a constituit o alianță mai largă. Astfel, în august a luat naștere Frontul Popular al Iugoslaviei, din care făceau parte Partidul Comunist, Uniunea Tineretului Comunist, sindicatele unite, reprezentanți ai unor formațiuni politice. Frontul a recunoscut rolul determinant al comuniștilor și l-a ales drept președinte pe I.B. Tito. La 11 noiembrie 1945 au avut loc alegeri. Numeroase personalități politice democratice din vechea Iugoslavia au fost împiedicate să facă campanie electorală și chiar să participe la vot. Opoziția a invitat chiar la boicotarea alegerilor. Din cei peste opt milioane de alegători înscriși (253 103 cetățeni au fost radiați de pe liste drept colaboraționiști) s-au prezentat la vot

88%. Au predominat teroarea și falsurile. În aceste condiții, Frontul Popular al Iugoslaviei a obținut 96% din voturile pentru Adunarea Constituantă, pe care, ulterior, a controlat-o în totalitate.

Această Adunare Constituantă era un organism bicameral, format dintr-o Cameră Federală constituită pe principiul reprezentării universale, compusă din 348 de deputați (Serbia — 87, Croația — 86, Bosnia-Herțegovina — 58, Voivodina — 41, Kosovo — 14, Slovenia — 29, Macedonia — 24, Muntenegru — 9), și o Cameră a Popoarelor, compusă din 178 de membri aleși (25 pentru fiecare republică cărora li se alăturau 18 pentru Voivodina și 10 pentru Kosovo). La prima sa întrunire, la 29 noiembrie 1945, Adunarea Constituantă a decis abolirea monarhiei și proclamarea republicii. Ziua de 29 noiembrie a devenit apoi, pentru câteva decenii, ziua națională a tuturor popoarelor iugoslave, care intrau atunci într-o nouă etapă a evoluției lor istorice.

Capitolul V

EVOLUȚIA CĂTRE AUTOGESTIUNE ȘI NEALINIERE (1945–1950)

La sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, Iosip Broz Tito controla, în fruntea partidului comuniștilor și a armatei de partizani pe care le conducea, întregul spațiu iugoslav. După cum s-a mai arătat, Tito avea atunci în urmă o carieră deja bogată de cominternist stalinist. După ce lucrase, nu numai în Iugoslavia, ci și în aparatul central al Cominternului de la Moscova, precum și în alte țări, Tito fusese numit, cu acordul lui Stalin și probabil la propunerea prietenului său Gheorghi Dimitrov, ca secretar al Partidului Comunist din Iugoslavia, stabilindu-se în țara sa natală, pe care apoi nu a mai părăsit-o până la sfârșitul războiului.

În primii ani ai activității sale în fruntea comuniștilor, Tito s-a străduit din plin să transpună în practică planul destrămării Iugoslaviei în mai multe state și de trecere a unor provincii în stăpânirea unor țări vecine, urmând ca mai apoi acestea să formeze o ipotetică federație socialistă balcanică. Atitudinea politică a lui Tito a început să se modifice după aprilie 1941, atunci când, într-un complex context istoric, Iugoslavia regală a încetat să mai existe. Tito și-a propus un dublu obiectiv: refacerea unității iugoslave într-un sistem federal și cucerirea puterii de către el și partidul în fruntea căruia se afla, cu alte cuvinte instaurarea unui regim comunist.

Acțiunea desfășurată de Iosip Broz Tito în timpul războiului a fost în final încununată de succes. Treptat, întregul teritoriu al țării a fost eliberat. În paralel, s-au pus bazele unui nou sistem politico-statal, cel federal, fiind totodată instituite organisme de conducere dominate de comuniști și subordonate direct conducătorului acestora. În Iugoslavia s-a creat o situație unică în raport cu celelalte țări din centrul și estul Europei (cu excepția Albaniei, unde situația a fost oarecum asemănătoare cu aceea din spațiul iugoslav). În alte părți ale viitorului bloc sovietic, ascensiunea comuniștilor la putere s-a realizat, în cursul anilor 1944–1948, cu concursul Moscovei, în prezența trupelor de ocupație sovietice, care au avut un rol esențial în instaurarea regimurilor totalitare, în „sovietizarea” țărilor respective. În spațiul iugoslav, preluarea puterii de către comuniști s-a făcut în cursul luptei împotriva ocupantului străin. Tito și cei din jurul său au apărut în fața populației ca exponenți consecvenți ai idealului de eliberare ca și ai unor aspirații naționale specifice fiecăruia dintre popoarele Iugoslaviei. Nu lipsită de importanță în atragerea sprijinului populației a fost și demagogia populistă adresată mai cu seamă importantelor păături defavorizate existente într-o țară caracterizată prin subdezvoltare și puternic afectată din punct de vedere material de războiul prelungit ce i-a atins toate zonele.

În cursul anului 1943, ascensiunea lui Tito a fost favorizată și de alți factori de sorginte externă. Winston Churchill a devenit un sprijinitor statornic al lui Tito și al mișcării sale, luând probabil în considerare în primul rând rezultatele efective obținute de partizanii iugoslavi în lupta împotriva trupelor Axei, ca și eventuala cooperare în realizarea planului unei debarcări aliate în Peninsula Balcanică, la care premierul britanic ținea mult din consi-

derente strategice, dar mai ales politice. În consecință, partizanilor iugoslavi le-au fost expediate, în cantități din ce în ce mai mari, echipamente militare de tot felul. O misiune militară britanică (din care făcea parte chiar fiul lui Churchill) a fost atașată Statului Major al lui Tito. La propunerea lui Churchill, la Conferința de la Teheran au fost recunoscute efortul și, implicit, rolul lui Tito. O misiune militară sovietică a apărut în Iugoslavia abia în primavara anului 1944, la mai multe luni după venirea britanicilor. În septembrie 1943, o dată cu capitularea Italiei, numeroase divizii italiene s-au predat trupelor de partizani ale lui Tito, ceea ce a avut o dublă consecință. Spațiul controlat până atunci de italieni a devenit o zonă în care Tito exercita întreaga putere de stat, interzicând accesul într-un fel sau altul al reprezentanților guvernului legal de la Londra, care, ulterior, aflat sub presiune britanică și sovietică, a fost nevoit să recunoască situația de fapt. Materialul militar capturat de la italieni, cel dobândit în timpul luptelor și mai cu seamă cel furnizat direct de către Aliați prin bazele lor din nordul Africii și din sudul Italiei au permis ca trupele de partizani să se transforme într-o adevărată armată regulată, de sute de mii de oameni, dispunând de toate dotările necesare, inclusiv de tancuri sau aviație.

În aceste condiții, teritoriul eliberat în cursul anului 1944, deci controlat de unitățile conduse de Tito, s-a lărgit continuu. Actul de la București din 23 august 1944 a influențat direct și situația din spațiul iugoslav, provocând grăbirea prăbușirii dominației germane în întreaga Peninsulă Balcanică. Sfârșitul războiului găsea unitățile militare iugoslave chiar în afara granițelor fostei Iugoslavii, în Istria și la Trieste, în sudul Austriei, în zone pe care Tito intenționa să le încorporeze definitiv în statul al cărui conducător incontestabil devenise.

După preluarea puterii de către guvernul provizoriu, Consiliul Național înființat de Tito încă din 1942, completat și cu unii dintre membrii parlamentului antebelic, a început să exercite atribuțiile unui parlament provizoriu și să voteze o serie de legi, în marea lor majoritate de inspirație comunistă. Încă înainte de terminarea războiului, ca și în anii imediat următori, I.B. Tito și colaboratorii săi apropiați — slovenul Edvard Kardelj, muntenegreanul Milovan Djilas, sârbul Alexandru Rankovici, evreul Moša Pijade ș.a. — și-au ales în mare măsură ca model unele din legile sau reglementările introduse de bolșevici în Rusia imediat după preluarea puterii sau la începuturile regimului comunist. A fost adoptată o lege privind reforma agrară, având loc un important transfer de proprietate, mai ales că o serie de familii din părțile sudice au fost „colonizate” în zonele agricole din nord. Printr-o lege, au fost expulzați în totalitate etnicii germani, care erau înainte de război în număr de aproape 500 000. A fost adoptată o nouă lege electorală, care, formal, introducea votul universal, dar care, în realitate, excludea o mare parte a populației de la exercitarea unui drept fundamental. Practic, a fost interzisă activitatea diverselor partide politice care au încercat să-și reia activitatea în noile condiții istorice.

La 31 ianuarie 1946 a fost adoptată o nouă constituție, ale cărei prevederi făceau din Iugoslavia o țară „socialistă”. Constituția din 1946 consfințea între altele importante modificări intervenite în regimul de proprietate. În cursul războiului și la sfârșitul acestuia importante bunuri considerate ca aparținând ocupantului sau colaboraționiștilor fuseseră confiscate. În felul acesta s-a creat un sector al proprietății de stat. La sfârșitul războiului au avut loc numeroase procese. Colaboraționiștii, reali sau doar declarați ca atare, fiind considerați dușmani ai regimului titoist, au fost

condamnați cel mai adesea la pedeapsa cu moartea, iar bunurile lor au intrat, de asemenea, în proprietatea statului. Li s-au adăugat și bunurile numeroșilor cetățeni care, din diferite motive, cel mai adesea pentru a scăpa de represalii, au ales calea străinătății, creându-se astfel peste hotare una dintre cele mai puternice emigrații provenind din spațiul blocului sovietic. Deja la sfârșitul anului 1945 cca 82% din sectorul industrial se afla în mâinile statului. Tot în proprietatea statului se afla fondul forestier, ca și o însemnată parte a fondului funciar. În același timp, limitele proprietăților funciare au fost fixate la 30 de hectare. La sfârșitul anului 1946, a fost adoptată o lege a naționalizării care a desăvârșit acest proces.

După același model sovietic, iarăși în avans față de celelalte țări ale blocului sovietic și urmând modelul inaugurat de Stalin în perioada interbelică, s-a introdus așa-numita planificare a economiei. La sfârșitul anului 1946 a fost adoptat primul plan cincinal pentru perioada 1947–1951. Directivele planului prevedeau dezvoltarea economiei socialiste, în principal promovarea industrializării (cu precădere a industriei grele) și a electrificării. În sectorul rural, planul prevedea o evoluție a agriculturii pe baza unei asocieri după modelul colhozurilor sovietice, ceea ce a și început să se realizeze. Planul cincinal își propunea să ridice mai cu seamă nivelul economic și standardul de viață din republicile înapoiate, precum Muntenegru, Macedonia, Bosnia și Herțegovina. Obiectivele planului erau practic irealizabile. Iugoslavia, țară în curs de dezvoltare, enorm afectată de război, nu dispunea de mijloacele necesare, dincolo de inerentele aspecte utopice ale unei planificări de tip socialist. În elaborarea planului, se ținuse cont, între altele, de un probabil ajutor substanțial din partea Moscovei, ca și de colaborarea economică cu țările

„democrației populare”, cu care, de altfel, raporturile politice și statale aveau să fie rupte în cursul anului 1948, ceea ce a și reprezentat una dintre cauzele eșecului și apoi renunțării la politica planurilor cincinale.

În primii ani postbelici, profitând sub diverse forme de poziția pe care o dobândiseră în timpul războiului, comuniștii și-au consolidat puterea. Încă din 1946, a fost practic eliminată opoziția democratică. Direcția Securității Statului (UDBA) a devenit atotputernică, instaurându-și teroarea asupra populației. Au fost folosite cu abilitate nemulțumirile acumulate în perioada interbelică, mai ales în ceea ce privește politica față de naționalități. Se afirma demagogic principiul reconstrucției statale pe baza toleranței etnice și religioase, în numele căruia a fost condamnat „velico-sârbismul” și s-a propagat ideologia comunistă. Au fost promovate acțiuni atât împotriva bisericii catolice, cât și a celei ortodoxe.

În anii 1945–1948, Tito a aplicat întru totul pe plan intern modelul sovietic. Câteva din afirmațiile sale sunt semnificative din acest punct de vedere: „În nici o țară din lume, în nici un partid comunist din afara Uniunii Sovietice nu există un devotament mai mare față de aceasta și față de Stalin personal decât în Iugoslavia... La început, concepția Partidului Comunist iugoslav a fost influențată de teoria și de practica sovietică și ar fi inexact din punct de vedere istoric dacă nu am sublinia că pentru comuniștii iugoslavi orânduirea socialistă din U.R.S.S. a fost sinonimă cu socialismul.”

Tito a fost primul dictator comunist din Europa de Est care a urmat exemplul lui Stalin, fiind în același timp șef al partidului, al guvernului și al forțelor armate, cu rang special creat deasupra tuturor celorlalți șefi militari. El trasa orientările ideologice și a încurajat inițierea unui cult

al personalității. Totodată, ani în șir, Tito s-a considerat, și a și declarat-o public în mai multe rânduri, ca fiind cel mai important exponent al politicii comuniste în afara U.R.S.S.-ului, aliatul cel mai bun al Moscovei. De altfel, lui Tito, prin intermediul lui Edvard Kardelj, i-a aparținut, încă din 1945, ideea reconstituirii, cel puțin parțiale, a structurilor cominterniste, formal desființate în 1943.

Comuniștii iugoslavi au jucat un rol important în constituirea, în anul 1947, a Cominformului, prezentat atunci ca un răspuns la planul Marshall și la doctrina Truman. Iugoslavii erau entuziasmați de noua organizație. Între altele, ei au fost cei care au criticat sever politica partidelor comuniste din Europa de Vest care nu se opuseseră „imperialismului american” și nu încercaseră să cucerească puterea. În consecință, au fost răsplătiți pentru rolul și atașamentul lor, sediul Cominformului fiind stabilit la Belgrad; în același timp, numărul reprezentanților iugoslavi în conducere era dublu în raport cu cel al altor partide membre (exceptând pe sovietici). Această ortodoxie a comunismului din Iugoslavia apărea și în alte forme. Rolul atotputernic al statului s-a materializat și în sistemul cartelelor pentru aprovizionare sau în acela al cotelor obligatorii pentru țărani care nu se asociaseră încă. Nu mici au fost cheltuielile făcute pentru înarmare, comuniștii iugoslavi pregătindu-se practic destulă vreme, într-o adevărată moștenire troțkistă, pentru extinderea prin forță a sistemului comunist. Astfel, în cursul anilor postbelici, au dat un ajutor multilateral, inclusiv prin echipament militar și specialiști așa-ziși voluntari, trupelor comuniste care încercau să cucerească în Grecia, în timpul războiului civil, puterea. A fost nevoie chiar de intervenția directă a lui Molotov pentru a opri participarea aviației iugoslave la acțiuni în spațiul aerian grecesc. Tito

a sprijinit mișcarea comunistă din Grecia și după încetarea sprijinului sovietic acordat acesteia, adăpostind ulterior pe refugiații din trupele lui Markos.

În anii imediat postbelici, Tito a încercat să-și extindă, în numele internaționalismului, autoritatea asupra vecinilor din jur, invocând între altele lunga tradiție cominternistă a unei organizări federale în spațiul balcanic. În acest context, s-a străduit, fără succes, datorită opoziției lui Stalin și Enver Hodja, să transforme Albania în cea de a șaptea republică a federației. A reușit parțial o vreme să controleze structurile tânărului partid comunist din Albania, unde a și trimis unități militare, adevărate trupe de ocupație, pe care a trebuit să le retragă ulterior. A fost avansată propunerea de creare a unui mare stat al slavilor de sud, întinzându-se de la Marea Adriatică la Marea Neagră, incluzând deci Iugoslavia și Bulgaria, evident sub egida lui Tito. Au fost făcuți chiar unii pași în această direcție. Ideea a fost parțial acceptată chiar și de unii conducători comuniști de la Sofia, care au ridicat obiecții nu ideii ca atare, ci intenției de a pune Bulgaria într-un regim de republică federală, asemenea celorlalte șase republici ce alcătuiau atunci Iugoslavia. Chiar Gheorghi Dimitrov a fost înclinat spre acceptarea unei asemenea soluții, evident cu binecuvântarea Moscovei, care atunci nu a venit. Între altele, Stalin și cei din jurul lui au văzut în astfel de proiecte de federalizare o amenințare la adresa hegemoniei U.R.S.S., crezând că ridicarea unui nou pol de putere, ca și prestigiul de care se bucura atunci Tito acasă și în lume le-ar fi prejudiciat planurile. Asemenea atitudini ale dictatorului de la Belgrad contraveneau cursului politicii de atunci a Moscovei de întărire la maximum a controlului asupra țărilor pe care le considerau ca făcând parte din „imperiul” lor.

În 1948, tensiunile dintre Est și Vest se intensificau în cadrul „Războiului rece” ce izbucnise. Poziția geostrategică a Iugoslaviei era de primă însemnătate pentru sovietici, iar prin firea sa Stalin nu putea tolera existența unui alt centru de inițiativă în lumea comunistă. La fel ca și în alte țări de „democrație populară”, și în Iugoslavia au apărut numeroși „consilieri” sovietici, atât în capitală, cât și în interiorul țării. Un număr de trupe sovietice au staționat în Iugoslavia, comportându-se nedeclarat ca într-o țară inamică. Sub masca colaborării și întrajutorării s-a încercat crearea unor întreprinderi mixte după modelul aplicat și în celelalte țări comuniste. Au mai existat și alte forme de amestec în treburile interne, nu o dată sub forma unor abuzuri asupra populației, ca de exemplu însușiri de bunuri, violuri etc. Tito și cei din jurul lui au încercat la început o limitare a unor astfel de realități ale prezenței și amestecului sovietic în treburile interne, pe care le considerau a fi în exclusivitate de atribuția lor. Astfel, au fost înaintate plângeri chiar lui I.V. Stalin, precum reiese și din memoriile lui M. Djilas, care era atunci omul numărul 2 al regimului titoist. În aceste condiții complexe s-a ajuns la ruptura din 1948, soldată cu o primă criză majoră în viața Iugoslaviei postbelice și cu începutul unei noi faze în istoria comunismului internațional.

În acea vreme, între fruntașii comuniști din afara U.R.S.S.-ului, Tito era, incontestabil, figura cea mai cunoscută. Ajunsese la putere într-un mod considerat eroic, fără a fi întâmpinat rezistențe serioase pe drumul spre puterea supremă. Ieșit învingător cu forțe proprii, fostul lider de partizani fusese lipsit la sfârșitul războiului de contracandidați viabili, iar alegerile din 1945 le dăduseră comuniștilor și liderului lor legitimarea de care aveau nevoie. A fost acceptată, de asemenea fără probleme deosebite, și Constituția din 1946, în mod neechivoc o constituție stali-

nistă, care proclama, între altele, caracterul socialist al statului. În perioada imediat postbelică, spre deosebire de vecini și de celelalte țări care abia atunci deveneau „republici populare”, cei din jurul lui Tito erau singurii care puteau declara că erau în fruntea unui partid de masă care a instaurat comunismul. Titoismul nu era atunci altceva decât o formă regională, interesantă și exotică oarecum, a stalinismului. Din punct de vedere doctrinar, nu existau diferențe între stăpânul de la Kremlin și cel care, la Belgrad, începea să ducă o viață luxoasă, asemeni monarhilor. În astfel de condiții a apărut deci ruptura din 1948. Vladimir Tismăneanu nota: „Ca o ironie, tocmai în momentul când perspectiva sovietică și cea iugoslavă asupra luptei de clasă s-au apropiat cel mai mult, avea să se producă și inevitabila ciocnire dintre cele două țări.”

În fapt, în 1948 a început istoria titoismului ca o ideologie, ca o doctrină diferită de cea a stalinismului. La 27 martie 1948, Stalin lansa un atac în care Tito era acuzat de cele mai mari păcate care puteau fi puse în seama unui comunist: troțkism, menșevism, revizionism, imperialism. Stalin credea atunci că va declanșa în interiorul Partidului Comunist iugoslav o mișcare de răsturnare a lui Tito. Spera că principalii factori din jurul lui Tito vor îmbrățișa, într-o formă sau alta, linia Moscovei. Atunci s-a născut practic și teoretic, din punct de vedere doctrinar, titoismul ca formă de respingere și implicit de separare de stalinism. Pentru prima oară, un lider comunist, conducător efectiv al unei țări și cu o mare reputație internațională, îndrăznea să înfrunte supremația Kremlinului. Noutatea era dublă. Pe de o parte, se erija în apărător al intereselor naționale ale propriei țări, contestând astfel principiile internaționaliste. Pe de altă parte, susținea dreptul partidului său la un rol independent.

Contesta și respingea pretențiile lui Stalin de monopolizare a adevărului, implicit fiind respinsă dogma cominternistă conform căreia toți comuniștii trebuiau judecați după atitudinea lor față de Uniunea Sovietică și de I.V. Stalin. În fond, liderul iugoslav afirma răspicat dreptul fiecărui partid comunist, fie el mare sau mic, de a-și stabili linia politică în conformitate cu propriile interese, așa cum și le înțelegea și definea singur. Cei din grupul lui Tito au vrut atunci să profite de această situație pentru a li se recunoaște un rol special, deosebit în cadrul comunismului mondial, datorită meritelor lor în lupta împotriva nazismului. În acest context, rezistența și apoi lupta lui Tito au inaugurat comunismul național, o tendință în comunismul mondial ce situa prioritățile locale deasupra valorilor și obiectivelor imperiale întruchipate de Moscova. Respingerea cerințelor lui Stalin era în contrast cu tot ceea ce dominase gândirea de până atunci a celor considerați adevărați comuniști. Istoric vorbind, opoziția lui Tito era, în același timp, o reluare a unor aspecte ideologice și nu numai ale expresiilor naționale ale Europei precomuniste. Liderul iugoslav, în opoziția sa față de Stalin, neignorând primejdia unei invazii oricând posibile (ca în Cehoslovacia anului 1968), a făcut apel la sentimentele naționale, pe care le-a considerat un factor determinant într-o eventuală rezistență, ceea ce contrazicea, în fapt, întreaga ideologie a partidului din care făcea parte încă de la întemeierea acestuia.

Era un aspect doctrinar foarte important, fără îndoială, căci era contestată și chiar negată autoritatea Moscovei în ceea ce privește principiile ideologice și puritatea doctrinei. Era contestată în acest context și tendința Moscovei de a-și impune controlul economic, de a transforma într-o formă sau alta spațiul iugoslav într-o adevărată colonie.

Conducerea comunistă de la Belgrad a apărut astfel, în cursul anului 1948, ca apărătoare a țării, a potențialului ei material și economic. În sfârșit, dar nu în cele din urmă, acțiunea dură a lui Stalin i-a determinat, treptat și cu greutate de acomodare ideologică și de acțiune practică, pe conducătorii iugoslavi în frunte cu Tito și la reconsiderarea și, implicit, la găsirea unei noi doctrine în ceea ce privește raporturile internaționale ale unui regim care nu s-a dezis mai apoi, decenii în șir, de esența comunistă pe care se întemeia, respectiv crearea unei forme de asociere a unor țări care nu doreau să aparțină uneia dintre cele două alianțe aflate în plină confruntare în ceea ce se chema Războiul Rece.

Este incontestabil că, în mișcarea comunistă internațională, a existat, în 1948, o revoltă a cărei geneză poate fi cu greu atribuită astăzi în exclusivitate Moscovei sau Belgradului. În acea perioadă, situația era complicată și este dificil de explicat și astăzi. La o lună de la excomunicarea din „lagărul socialist”, la Congresul Partidului Comunist din Iugoslavia se scanda „Stalin–Tito–Partidul” sau „Tito–Stalin”, iar organul oficial al Partidului Comunist Iugoslav, „Borba”, arăta că întregul conflict era consecința unui complot al S.U.A. Conducătorii iugoslavi păreau a fi de acord cu unele din învinuirile Moscovei, precum încetinelă în procesul de colectivizare a lumii satelor (existau deja 7 000 de cooperative) sau neunirea completă a organismelor de partid și de stat în viața socială. A primat, se pare, totuși, o judecată practică a lui Tito și a celor din jurul său. Nu au vrut să accepte hegemonia stalinistă și să se supună unui dictat în fond. Au reluat poate tradiții iugoslave mai vechi, precum neacceptarea, în iulie 1914, a presiunilor Austro-Ungariei sau, în martie 1941, a iminenței atacului hitlerist, deci tradiția războiului pentru

apărarea identității (sârbii sunt, probabil, singurul popor din Europa care a transformat ziua unei înfrângerii, 15 iunie 1389, într-o sărbătoare și un simbol național, „Vidovdan”, „vederea lui Dumnezeu”).

În vara anului 1948, la Moscova, la Belgrad sau în celelalte capitale ale Europei sovietizate divergențele erau doar de suprafață, nivelul acuzațiilor reciproce nu a atins atunci esența modelului care era unic. Sovieticii, cel puțin în acel moment, nu și-au propus decât înlăturarea liderului iugoslav, a celor din jurul lui și încorporarea deplină a Iugoslaviei în sistem, ca ultim episod după preluarea definitivă a puterii la Praga în februarie 1948. În Iugoslavia însă, condamnarea stalinistă a avut drept rezultat oarecum paradoxal întărirea rolului partidului comunist. Fără probleme, puținii staliști aflați în posturile de conducere au fost înlăturați, iar mulți dintre oamenii de rând, amăgiți de ceea ce credeau a fi U.R.S.S. și Stalin, au trebuit să plătească cu închisoare sau exil sentimentele lor favorabile țării de la răsărit. S-a sperat la Belgrad, o vreme, în posibilitatea aplanării pe linie ideologică și statală a conflictului cu Moscova. Mult timp, conducătorii iugoslavi în frunte cu Tito au crezut într-o ortodoxie marxist-leninistă și au sperat că li se va da dreptate. Treptat, însă, din internaționalistă, dictatura a început a deveni naționalist-iugoslavă.

Din 1949, Iugoslavia, având în frunte un partid unic și un conducător ce se considera în continuare comunist, a început să evolueze pe un drum nou, singular în Europa veacului trecut. Presiunea ideologică, economică etc. din partea blocului stalinist a transformat Iugoslavia într-o adevărată tabără militară, cel puțin atâta vreme cât lumea occidentală a privit acțiunea conducătorilor belgrădeni ca o simplă ceartă, eventual o tendință spre schismă, în lumea comunistă. Începând cu 1949, se constată un

fenomen ce prezenta atunci deosebiri esențiale în raport cu modelul stalinist ce se aplica în alte țări aflate sub controlul Moscovei. Astfel, datorită probabil necesităților economice și rezistenței țărănești, Tito a permis țăranilor să-și retragă pământurile din cooperative. Din 2,6 milioane hectare colectivizate, 2 milioane de hectare au fost redade țăranilor, iar din 7 000 de cooperative au rămas mai puțin de 1 000, care au fost încurajate de stat în diverse forme. Totodată, la nivel local și regional au fost despărțite în mare măsură funcțiile de stat de cele de partid, ulterior promovarea în majoritatea posturilor nemaivând o legătură directă cu apartenența la partidul unic care a continuat să existe. Din punct de vedere economic, Tito s-a orientat spre Apus, care l-a sprijinit acordându-i ajutoare și credite și deschizându-i piețe de care Iugoslavia avea absolută nevoie. În acest context, s-a renunțat la sistemul stalinist de gestionare a economiei, precum și la centralismul economic și la planificare. În același timp, s-a petrecut o reformare a vieții economice care, prin legi eșalonate între anii 1949 și 1954, a lăsat cale liberă multora dintre mecanismele „economiei de piață”. La sfârșitul anului 1949, a început introducerea așa-numitei „autoconduceri muncitorești”, model unic atunci în statele denumite socialiste. Păstrându-se formal proprietatea statului asupra mijloacelor de producție, acestea au fost trecute în gestionarea colectivelor ce le utilizau și valorificau în mod direct, introducându-se principiul „autogestiunii”. S-a renunțat că atare la formulele economice ce au grevat decenii în șir dezvoltarea economică a statelor blocului sovietic, cum ar fi planificarea centralizată, reglementarea repartiției, a prețurilor etc. S-au creat anumite forme democratice de conducere, atât în sistemul economic, cât și în cel politic, fără însă a

se renunța la monopolul puterii politice, care continua să aparțină comuniștilor.

Evident, astfel de forme au putut asigura o perioadă destul de îndelungată alte posibilități de evoluție a Iugoslaviei în raport cu țări în care exista sistemul partidului unic și al dictaturii personale a unor adepți declarați, consecvenți ai ideologiei marxiste.

Aceste realități au favorizat în anii '50-'60 ai secolului XX un avânt economic al Iugoslaviei, concretizat între altele și într-o creștere a produsului național brut și a standardului de viață în raport cu alte țări socialiste. A contribuit la aceasta în mare măsură și noua evoluție a gândirii lui Tito în ceea ce privește raporturile internaționale. Tito a fost unul dintre inițiatorii și apoi conducătorii, până la moartea sa, ai așa-numitei mișcări de nealiniere care, în faza sa maximă, a cuprins peste 100 de țări de pe toate continentele. Respingerea blocurilor militare și a politicii acestora a permis, fără îndoială, lui Tito obținerea unor avantaje pentru țara pe care o conducea, mai ales în plan economic.

Iugoslavia lui I.B. Tito era, după 1948, o țară independentă. Era, în același timp, un stat care ascundea o multitudine de contradicții (uneori chiar vizibile). Decenii în șir, Iugoslavia a fost condusă de oameni care, în frunte cu Tito, erau profund atașați ideologiei comuniste, așa cum fusese ea formulată de Stalin. Destui petrecuseră o vreme chiar în structurile cominterniste la Moscova. Aceștia renunțaseră la multe din dogmele staliniste, dar nu și la ideologia marxistă, după cum nu abandonaseră nici modelul de guvernare de esență stalinistă. Constituția iugoslavă prevedea libertățile și drepturile fundamentale și multe dintre acestea erau o realitate în vremea lui Tito în viața politică iugoslavă, cu o excepție în fond fundamentală: și înainte de 1948, și după aceea, Iugoslavia era o țară în

care un partid era atotputernic, concentrând în mâinile sale toate instrumentele care permiteau controlarea reală și efectivă a populației. Fără îndoială, în Iugoslavia se puteau exprima păreri diferite de cele ale oficialităților. Se putea circula fără mari probleme în afara hotarelor, spre oricare punct geografic. Exista posibilitatea, până la anumite limite, a inițiativei personale, a creării unei proprietăți. Trona deasupra tuturor însă Liga Comuniștilor din Iugoslavia, autoritatea conducătorului statului, în fond o dictatură a celui care, până la moartea sa, a fost în egală măsură președinte al Republicii Socialiste Federative Iugoslave și al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia.

Capitolul VI

REALITĂȚILE INTERNE ÎN DECENIILE 6-8

Ruptura cu Moscova și consecințele imediate ale acesteia în ceea ce privește realitățile interne, în condițiile păstrării încă a atașamentului față de ideologia comunistă și chiar față de modelul sovietic, au determinat treptat pe conducătorii iugoslavi să inițieze o serie de măsuri în plan socio-politic, măsuri care au dat, în final, o fizionomie cu totul deosebită situației interne din Iugoslavia. Din acest punct de vedere, interesantă a fost, la început, politica în problema agrară.

Rezoluția Cominform-ului din iunie 1948 îi acuza pe liderii comuniști iugoslavi de adoptarea unei politici greșite, nemarxiste în această problemă. După ruptura cu Stalin, într-o primă etapă, Tito și colaboratorii săi au acționat în vederea generalizării cooperativizării agriculturii, prevăzută între altele și într-o lege specială, votată la 9 iunie 1949. În perioada imediat următoare, depășindu-se litera legii, s-a promovat înscrierea cu forța a țăranilor în unități cooperatiste ce funcționau după modelul colhozurilor sovietice. Mai erau în vigoare atunci cotele obligatorii de produse agricole și animaliere ce trebuiau predate de către țărani, precum și o serie de impozite și taxe prohibitive.

În anii 1951-1952, a început o modificare a politicii agrare, schimbare determinată în mare măsură de rezistența țărănească, de lipsurile alimentare și de secetă. Practic,

printr-o așa-numită lege de reorganizare a cooperativelor de producție ale țăranilor create după modelul colhozurilor, lege promulgată la 30 martie 1953, s-a pus capăt colectivizării în Iugoslavia. Această lege a proclamat dreptul tuturor țăranilor de a părăsi gospodăriile de tip colectiv, luând echipamentul agricol ce le aparținuse și redobândind pământul în proprietate deplină. Dizolvarea gospodăriilor colective urma a fi decisă exclusiv de membrii acestora, fiind eliminat complet controlul statului. În câteva luni, cea mai mare parte a gospodăriilor colective s-a autodesființat (de la 6 804, la sfârșitul lui 1951, la 1 258, la finele anului 1953). A fost adoptată apoi o lege a fondului funciar, care limita proprietatea agricolă de regulă la 10 ha, iar, în cazuri excepționale, la 15 ha. Ulterior, au fost adoptate o serie de măsuri de sprijinire a țăranilor particulari, inclusiv prin diverse sisteme de credite, subvenționări etc., ceea ce a asigurat multă vreme o anumită stabilitate și eficiență în mediul rural. S-au făcut investiții în mecanizare, chimizare etc.

Până în 1975, au crescut statornic randamentele la culturile cele mai importante, precum grâu, porumb, cartofi, legume etc. La majoritatea dintre acestea, ele au fost mai mult decât dublate între anii 1946–1975. În anul 1975, existau în Iugoslavia 2,6 milioane de exploatări particulare și 2 300 de exploatări agricole de tip etatist. Din suprafața totală arabilă de peste 10 milioane de ha, țăranilor le aparțineau 8,4 milioane. Tot lor le aparțineau peste 90% din mașinile agricole și animalele de tot felul. Desigur, existau importante deosebiri în ceea ce privește întinderea suprafețelor deținute de diferite familii și deci și în privința forței lor economice. În 1975, 470 000 de familii aveau până la 2 ha de pământ, 400 000 între 2–3 ha, 550 000 între 3–5 ha și 422 000 între 5 și 8 ha. Pădurile acopereau o suprafață cu puțin mai mică decât cea a pământurilor

arabile, respectiv 8,8 milioane ha, dintre care 6,2 erau în proprietatea statului, iar 2,6 în proprietate privată.

În paralel, au intervenit o serie de evoluții în ceea ce privește sectorul industrial. La sfârșitul războiului, după modelul stalinist, cea mai mare parte a diverselor ramuri industriale, precum și sistemul comercial-bancar au fost etatizate. S-a introdus și un riguros regim de conducere centralizată. Încă în cursul anului 1949 au început să fie luate primele măsuri de descentralizare. Spre sfârșitul aceluiași an, în unele întreprinderi au început să apară așa-numitele „consilii muncitorești”. La 27 iunie 1950, a fost adoptată așa-numita „Lege generală pentru conducerea întreprinderilor economice guvernamentale și a asociațiilor economice de către colectivele de muncitori”, lege care institua mecanismul autoconducerii muncitorești, bazat pe sistemul numit „al muncii asociate” sau al autogestiunii. Legea a statuat atunci câteva principii generale care, ulterior, au fost detaliate și îndeaproape precizate.

Se înființau atunci consiliile muncitorilor, alese de colectivele de salariați, și acestora urmau să le revină atribuțiile de conducere în ceea ce privește diversele activități. Consiliile aprobau planurile de producție, alegeau și demiteau pe cei care conduceau întreprinderea în cadrul consiliului executiv. Administrația utilizarea profitului net al întreprinderii și stabileau regulile privind procesul de producție și condițiile de muncă. Treptat, s-au diminuat continuu posibilitățile de intervenție ale aparatului de stat, federal sau republican, crescând competența consiliilor muncitorești. Teoretic, oricine putea să candideze pentru un loc în consiliul întreprinderii în care lucra. Practic, după 1953, fiecare întreprindere industrială se autoconducea, fără însă ca astfel să se modifice fundamental sistemul de proprietate. În fapt, întreprinderile rămâneau în continuare „proprietate socială”, nu particulară.

Sistemul autogestiunii a fost extins din domeniul industrial și în altele, precum comerț, turism, artizanat etc. Ulterior, mecanismul așa-numitelor „delegații autogestionare” a fost generalizat în

toate domeniile. Astfel, în organizațiile de bază ale muncii asociate existau, în 1974, nu mai puțin de 58 400 de delegații, cu un număr de 457 810 de membrii.

Întregul sistem al autoconducerii și autogestiei funcționa nu numai în unitățile productive de tot felul, ci și în diverse instituții sociale, precum școli, universități, spitale etc. După 1952, aceste organisme au fost supuse tot mai mult controlului Partidului Comunist din Iugoslavia, care, la al VI-lea Congres, ținut la Zagreb, și-a luat denumirea de Liga Comuniștilor din Iugoslavia, considerată ca „avangarda ideologică a clasei muncitoare și a societății în ansamblu”. Ca atare, autoconducerea nu a condus la modificări fundamentale care să apropie sistemul economic iugoslav de cel existent în țările occidentale. Introducerea „autoconducerii muncitorești” și a autogestiei a avut, totuși, destulă vreme, urmări pozitive în ceea ce privește funcționarea diverselor ramuri economice.

Aceasta s-a datorat diminuării controlului central, în urma transferării parțiale a funcțiilor statului către bază, respectiv către unitățile autogestionare. Sistemul autogestionar a fost pe deplin organizat printr-un proces legislativ destul de îndelungat, încheiat practic abia o dată cu adoptarea Constituției din 1974. Atunci, legea fundamentală garanta importante drepturi și posibilități de organizare la nivel local, comunitar, ceea ce, în perspectivă, a avut un rol important în criza socio-politică care a dus la destrămarea Iugoslaviei post-titoiste.

Ruptura vremelnică cu Moscova și cu „lagărul socialist” a avut, între altele, în Iugoslavia, drept consecință și o situație mai deosebită în ceea ce privește libertățile și drepturile oamenilor. În primii ani postbelici, instaurându-se la putere, Tito și oamenii săi, la fel ca și conducătorii de la Moscova, s-au „răfuit” cu adversarii lor politici în formele specifice totalitarismului. Un rol însemnat în acest proces l-a avut poliția secretă, UDBA (Direcția Securității de Stat), condusă multă vreme de sârbul Alexandru Rankovici.

Această poliție secretă, arestând după bunul plac, așa cum a și recunoscut oficial, s-a implicat practic în toate domeniile. După 1951, vremelnice, s-a produs o anumită relaxare a totalitarismului. De exemplu, în 1950 au fost arestate 36 000 de persoane, în 1951 — 22 000, iar în 1952 — 15 000. Cei mai mulți dintre cei arestați au fost acuzați între anii 1948 și 1952 de activități procominformiste și mulți dintre ei au fost închiși pe baza unor simple decizii administrative în închisori sau lagăre, între care celebru a devenit, ca loc de exterminare, cel de la Goli Otoc. După 1953, treptat, celor închiși li s-au redus pedepsele sau au fost amnistiați. În 1954, a fost adoptată o nouă lege care întărea rolul tribunalelor, care nu au devenit însă cu totul independente.

Statul a renunțat la poziția ateistă militantă, antibisericească, promovată intens imediat după 1945. În 1953, a fost adoptată o lege menită să normalizeze relațiile dintre biserică și stat. Legea prevedea ajutor guvernamental pentru comunitățile religioase, garantând și egalitatea confesională. O vreme destul de îndelungată au continuat disputele cu Biserica Romano-Catolică și cu Vaticanul. Desigur, partidul comuniștilor iugoslavi a continuat să se situeze teoretic pe o poziție ateistă, reluând, în anumite forme, și propaganda antireligioasă și interzicând, în fapt, amestecul clericilor în activitățile politice.

Diversele instituții ale statului, organizarea sa în general, în condițiile instaurării dictaturii lui Tito, fuseseră reglementate prin Constituția din 31 ianuarie 1946, ce imita îndeaproape modelul sovietic. După 1948, noile condiții și realități au condus la o serie de schimbări și apoi la o Constituție nouă, adoptată la 31 ianuarie 1953. Această lege fundamentală a fost urmată ulterior de altele două, adoptate în 1963 și apoi în 1974, precum și de o serie de

amendamente. Astfel, de exemplu, în 1953 a fost modificat sistemul raporturilor dintre organele federale și cele republicane, s-au schimbat denumirea și chiar funcțiile unor organe centrale etc.

Toate constituțiile prevedeau unele principii generale, precum cel al proprietății sociale, dar și al proprietății individuale, sistemul asocierii și autogestiunii, libertățile individuale etc. Republica Socialistă Federativă Iugoslavă era un stat federal. Se considera că popoarele componente erau egale în drepturi, unindu-se laolaltă de bunăvoie. A fost menținut sistemul celor șase republici, care apăreau în actele oficiale în următoarea ordine: Bosnia-Herțegovina, Muntenegru, Croația, Macedonia, Slovenia și Serbia, ultima republică cuprinzând și două regiuni, apoi provincii autonome, respectiv Voivodina și Kosovo-Metohia. Fiecare din cele șase republici își avea propria sa constituție (conformă cu Constituția federală), propriile sale organe de tip parlamentar și guvernamental, neavând însă un președinte de republică. Funcționarea instituțiilor se baza, la nivel local, pe sistemul delegațiilor, al adunărilor și al comunelor, cărora li se atribuiau, teoretic, toate puterile și drepturile, pe baza sistemului autoconducerii sociale.

În realitate însă, sistemul politic era dominat și controlat de comuniști, ca exponenți în primul rând ai clasei muncitoare, conform și doctrinei comuniste a dictaturii proletariatului. Constituțional, erau prevăzute o serie de drepturi și libertăți politice, precum separarea puterilor, responsabilitatea, revocabilitatea, caracterul public și transparența. Constituțiile prevedeau libertățile, drepturile și îndatoririle. Cetățenii erau considerați egali între ei în ceea ce privește drepturile și îndatoririle, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, limbă, religie, educație sau poziție socială. Dreptul la autogestiune era considerat

inalienabil și inviolabil, orice cetățean care a îndeplinit vârsta de 18 ani putând alege sau fi ales delegat. Dreptul la muncă era garantat, precum și dreptul la odihnă și la concediu anual plătit. Cei incapabili de muncă și fără mijloace de subzistență aveau dreptul la asistență socială gratuită. Învățământul de opt clase era obligatoriu și gratuit. Se garanta libertatea de gândire, de opinie și a tiparului. Viața și libertatea cetățenilor, precum și domiciliul lor erau inviolabile. Se prevedea separarea religiei de stat și libertatea cultului.

Pornindu-se de la principiul (teoretic, dar nu și practic) al democrației, comuna era considerată comunitatea socio-politică de bază. De obicei, așezările ca atare se constituiau în comune (excepție făceau marile orașe cu sute de mii de locuitori, care erau împărțite în mai multe comune). De regulă, comuna avea competență în toate problemele locale, putând să decidă și asupra punerii în practică a legilor și a altor hotărâri venite de la nivel republican sau federal. Comunele aveau propriile lor adunări, constituite, conform legii, din două organisme distincte, în care membrii erau aleși pentru un singur mandat, o dată la patru ani.

În conformitate cu deciziile luate încă din 1943, s-au constituit șase republici, considerate state de sine stătătoare, bazate pe suveranitatea poporului și pe sistemul autogestionar. În decursul evoluției sistemului constituțional al Iugoslaviei, atributele diverselor organe republicane s-au lărgit continuu, diminuându-se corespunzător cele ale federației. Constituția din 1974 prevedea în mod expres suveranitatea republicilor și a regiunilor autonome. Era prevăzut dreptul fiecărui popor la autodeterminare, inclusiv dreptul său la separare. Practic, prin Constituția din 1974, republicile apăreau în mare măsură ca state separate, naționale, care se aflau, de fapt, în relații confe-

derale și nu federale, cum prevedea aceeași Constituție. Pe de altă parte, asemenea prevederi constituționale veneau în contradicție deschisă cu realitatea controlului central, încă extrem de puternic.

Oricum, noile dispoziții privind funcționarea statului au întărit atunci rolul organelor republicane, ceea ce s-a reflectat automat asupra posibilităților de intervenție ale organelor federale, a căror acțiune se baza pe concepția unitarist-centralistă. La aceasta a contribuit și faptul că existau nu numai constituții republicane, dar și o serie de alte legi care funcționau la nivelul uneia sau al alteia dintre republici. Legile federale și-au restrâns treptat aria de competență și de acțiune. S-a ajuns, de exemplu, să fie instituit acordul republicilor și provinciilor la încheierea unor acorduri internaționale. Nu exista o ierarhizare între legile federale și cele locale. Nu lipsit de importanță a fost și faptul că în o serie de organe colegiale ale federației se aplica principiul reprezentării paritare a republicilor, inclusiv în ceea ce privește numirea diverșilor funcționari și responsabili federali.

Ca instituție parlamentară, în fruntea federației se afla Adunarea Federală, care a purtat, de-a lungul anilor, mai multe denumiri. Conform Constituției din 1963, această adunare era constituită din cinci camere: a naționalităților, economică, pentru cultură și învățământ, pentru problemele asigurărilor sociale și ale ocrotirii sănătății, pentru problemele sociale și politice. Majoritatea membrilor Adunării Federale erau aleși prin vot universal, iar alții erau desemnați de adunările republicilor și provinciilor. Prin Constituția din 1974, Adunarea Federală a fost restructurată, căpătând o structură bicamerală. Astfel, Consiliul Federal era format din câte 30 de reprezentanți ai fiecărei republici și câte 20 de reprezentanți ai fiecărei

provincii autonome. Alături de acesta exista Consiliul republicilor și provinciilor, cu câte 12, respectiv 8 delegați pentru fiecare republică sau provincie. Această adunare era organul legislativ suprem, fixând totodată liniile fundamentale ale politicii interne și externe. Adopta, de asemenea, bugetul federal. Desemna și controla o serie de organe, între care Consiliul de Miniștri.

Tot în 1974 s-au operat o serie de modificări în ceea ce privește conducerea statului. În 1953 fusese instituită funcția de președinte al republicii, în care a fost ales succesiv, în mai multe rânduri, I.B. Tito (constituția prevedea că președintele republicii era ales de Adunarea Federală, pentru un mandat de patru ani, putând fi reales doar o singură dată, însă se specifica că această prevedere nu se aplica lui I.B. Tito, ceea ce de altfel s-a și întâmplat până la sfârșitul vieții sale). Președintele republicii era șeful statului și avea prerogativele obișnuite pentru această funcție, atât în plan extern, cât și în cel intern. De exemplu, era comandantul suprem al armatei, numea pe șeful guvernului, prezida Consiliul Apărării Naționale etc.

În 1971, în condițiile frământărilor interne de atunci, s-a instituit așa-numita președinție colectivă a republicii, al cărei regim a fost apoi reglementat prin Constituția din 1974. Prevederile acesteia au avut atunci un caracter contradictoriu. Pe de o parte, s-a legiferat menținerea în continuare a lui Iosip Broz Tito în fruntea statului pe tot timpul vieții sale, iar, pe de altă parte, s-a prevăzut (ulterior s-a și aplicat) principiul rotației anuale în fruntea acestui organism a membrilor săi componenți. Fiecare dintre republicile și provinciile autonome desemna câte un reprezentant în președinția colectivă a statului. Celor opt li se adăuga în mod obligatoriu, ca membru de drept, președintele Ligii Comuniștilor din

Iugoslavia, care, până la moartea sa, a fost, în mod permanent, Iosip Broz Tito.

Până în 1990, competențele legale ale președintelui republicii erau acelea ale unui șef de stat republican tradițional. El reprezenta Iugoslavia, era președintele președinției colective, comandant suprem și președinte al Consiliului Apărării Naționale, putea propune Adunării Federale examinarea unor probleme și luarea unor decizii. El putea convoca și un organism consultativ, respectiv Consiliul Federației, care avea dreptul de a dezbate și de a se pronunța asupra unor probleme de politică generală.

În fruntea statului, organul executiv suprem era Consiliul Executiv Federal, desemnat și responsabil în fața Adunării Federale. Exerțând în interior și în raporturile cu alte țări atribuțiile guvernului, Consiliul Executiv Federal avea și dreptul de a adopta o serie de acte normative, de a propune și de a transpune în practică bugetul, respectiv planurile de dezvoltare a Iugoslaviei. Membrii guvernului, atât secretarii federali, cât și președinții unor comitete federale, erau aleși pe baza principiului reprezentării paritare a republicilor și al reprezentării proporționale a provinciilor autonome, ținându-se cont și de structura națională. Ei erau însă responsabili numai în fața organelor federației.

Cu timpul, în țară, la nivelul federației, au fost create un număr mare de organe administrative, cu o structură relativ complicată. Existau opt secretariate federale: de interne, externe, apărare națională, justiție, finanțe, comerț și prețuri, comerț exterior, organizarea administrației federale.

Justiția era separată de celelalte organe. Există un tribunal federal, un procuror public federal și un avocat social federal al autogestiei. Structuri asemănătoare celor federale existau și la nivel republican. De asemenea, exista

și o Curte Constituțională a Iugoslaviei, care urma să se pronunțe în legătură cu compatibilitatea dintre legile federale și cele ale republicilor și provinciilor. Și în acest caz se aplica sistemul reprezentării paritare pentru republici (doi judecători) și proporționale pentru provincii (un judecător).

În spațiul iugoslav activau o serie de organizații politice și obștești. În prim-plan se afla Liga Comuniștilor din Iugoslavia. Partidul Comunist din Iugoslavia a luat naștere în aprilie 1919, devenind secție a Cominternului, până la desființarea acestuia în 1943. La doi ani după înființare, printr-o lege specială privind siguranța statului, partidul a fost scos în afara legii. După venirea, în 1937, în fruntea partidului, în calitate de secretar general, a lui Iosip Broz Tito, s-au format treptat partidele comuniste ale diferitelor provincii istorice (ulterior devenite republici), începând cu Croația și terminând cu Serbia.

În condițiile celui de-Al Doilea Război Mondial, partidul a reușit să concentreze treptat în mâinile sale întreaga putere și să-și instaureze dictatura la nivelul întregii țări. În primii ani postbelici au fost eliminate treptat toate vechile partide politice, împiedicându-se totodată apariția altora, noi, și instaurându-se astfel sistemul partidului unic, respectiv al hegemoniei acestuia în toate planurile. În 1952, Congresul al VI-lea al Partidului Comunist din Iugoslavia a decis schimbarea denumirii partidului în Liga Comuniștilor din Iugoslavia. Numărul membrilor a crescut continuu, ajungând, la moartea lui Tito, la cca 1,5 milioane.

Partidul organiza periodic congrese sau plenare, unde erau discutate, elaborate și aprobate documente, teze și directive care erau apoi transpuse în practică de organele statale federale. Oarecum asemănător se desfășura acțiunea comuniștilor la nivel republican.

Pentru a-și consolida puterea, dar și pentru a controla situația internă, precum și în scopuri demagogice și propagandistice, comuniștii iugoslavi au creat o organizație, dorită de masă, respectiv Uniunea Socialistă a Poporului Muncitor din Iugoslavia, apărută în 1953 ca o continuare a Frontului Popular al Iugoslaviei, creat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Însușind peste opt milioane de membri individuali și colectivi, uniunea a fost o anexă a partidului comunist, fără a juca un rol efectiv în viața publică. Din uniune făceau parte și trei membri colectivi, respectiv Uniunea Sindicatelor din Iugoslavia, Uniunea Asociațiilor Luptătorilor din Războiul de Eliberare Națională și Uniunea Tineretului.

În Iugoslavia titoistă existau aproape 4 milioane de sindicaliști, grupați în șase sindicate de ramură. În sistemul autogestiei, sindicatelor le-au fost acordate unele drepturi și au putut înregistra, deci, unele succese în activitatea lor pe plan profesional, la nivelul local al întreprinderilor. Pe de altă parte, și activitatea lor s-a desfășurat sub strictul control al statului și al partidului comunist.

Așa cum s-a mai arătat, conducerea comunistă a Iugoslaviei a insistat foarte mult, încă din anii 1950–1953, asupra importanței deosebite a aplicării autoconducerii în întregul sistem social și politic al Iugoslaviei. Astfel, de exemplu, încă de atunci, au fost introduși în cele mai diverse organisme și organe ale federației și republicilor un număr crescând de oameni antrenați direct în producție sau reprezentând toate categoriile sociale. De altfel, pe aceeași linie s-a înscris și abandonarea unor termeni precum guvern sau ministere, prin înlocuirea lor cu aceia de consilii executive, secretariate etc. Dincolo de acestea și în fapt deasupra tuturor se afla partidul comunist, care controla vigilent și în întregime toate organele. De

altminteri, constituțional, era prevăzut acest rol. Se pleca de la ideea că membrii partidului reprezentau „avangarda ideologică a clasei muncitoare și a societății în ansamblu”, ceea ce justifica, chipurile, rolul conducător al acestora în societate.

În realitate, autoconducerea era, în toate domeniile, nu numai în plan politic, simbolică. Statul își menținea și își exercita, în cele mai diverse forme, controlul sau/și puterea de decizie. Întregul așa-numit sistem al autoconducerii a fost o fațadă, în spatele căreia totul se afla în mâinile organizațiilor comuniste de partid, dirijate nemijlocit și continuu de la centru, de către Tito și colaboratorii săi apropiați.

Astfel de realități, în primul rând prezența dominantă, atotputernică și permanentă a comuniștilor și a partidului lor, însuși modelul iugoslav, derivat în mare măsură din cel stalinist și nedeosebit esențial de cel existent în alte țări ce alcătuiau atunci așa-zisul lagăr socialist, au provocat critici, contestații și acțiuni potrivnice de tot felul. Evident, realitățile interne ale Iugoslaviei titoiste au fost contestate în primul rând de exponenții importanței emigrații iugoslave, împrăștiate în țările Europei Occidentale sau pe continentul american. În interiorul acesteia, existau curente din cele mai diverse, ceea ce nu a permis, ca în cazul altora, unirea eforturilor în numele unor principii democratice și naționale comune. Pe de altă parte, nici democrațiile occidentale nu au sprijinit efectiv acele elemente ce contestau regimul titoist și militau pentru înlăturarea acestuia.

Posibilitatea liberei circulații pentru iugoslavi, a angajării lor și deci a posibilităților de câștig în spațiul occidental au avut un rol diminuant multă vreme. Din rândurile imigrației s-au remarcat ustașii, care au acționat în spiritul

ideologiei lor național-politice (folosind uneori mijloace teroriste) în vederea separării Croației de federație și a instituirii acolo a unui nou regim politic.

Au existat acțiuni de contestare și din interior, după cum nu au lipsit nici frământările în sânul cercurilor conducătoare comuniste, chiar la cel mai înalt nivel. Semnificative din acest punct de vedere au fost cazurile lui Milovan Djilas și Alexandru Rankovici. Milovan Djilas (1911–1998) a fost unul dintre intelectualii care s-au înregimentat de tineri în activitatea comunistă, fiind închis din această cauză de mai multe ori. În ajunul celui de-Al Doilea Război Mondial a devenit membru al conducerii restrânse (Biroul Politic) și unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui I.B. Tito, alături de care s-a aflat în timpul mișcării de partizani. A făcut parte din mai multe guverne (o vreme chiar în calitate de premier), a fost președinte al parlamentului și reprezentant al regimului la importante întâlniri desfășurate la Moscova, Paris, New York etc. Ani în șir a fost considerat principalul ideolog al partidului, răspunzând, de altfel, și de cotidianul acestuia, *Borba*. În condițiile rupturii cu Moscova și ale trecerii la sistemul autogestiei, M. Djilas a inițiat o acțiune politică ce preconiza adâncirea procesului de liberalizare și renunțarea în totalitate la sistemul de tip stalinist. Este interesant de semnalat faptul că întreaga lui acțiune s-a desfășurat în interiorul partidului, chiar la cel mai înalt nivel, datorită și faptului că acesta avea monopolul asupra tuturor mijloacelor de informare, în special în probleme ideologice. Contrar viziunii lui Tito și a multora dintre apropiații săi, M. Djilas s-a pronunțat pentru o democratizare amplă a societății iugoslave, prin restrângerea rolului predominant al partidului. Atunci a început să se pronunțe și cu privire la casta birocratică nou formată

(ceea ce el a denumit ulterior „noua clasă”), la lipsurile morale ale cadrelor de partid și la alte racile ale regimului.

În 1954, la o plenară a comuniștilor, ideile sale au fost caracterizate drept „amestec de anarhism și liberalism burghez”. Concomitent au fost luate măsuri de consolidare a dictaturii comuniștilor. Tot atunci, M. Djilas a fost exclus din funcțiile sale de partid și de stat. În anul următor, el a criticat, în presa de peste ocean, situația politică din Iugoslavia, pronunțându-se în favoarea creării unui partid de opoziție, necesar procesului democratizării. Aceasta a atras arestarea sa și condamnări succesive la detenție, fiind închis până în 1961 și apoi, din nou, între 1962 și 1966 și interzicându-i-se în continuare activitățile publice, ca și prezența publicistică în spațiul iugoslav. În acea perioadă, el a scris două cărți — „Noua clasă” și „Întâlniri cu Stalin” —, în care realitățile comuniste au fost supuse unei ample analize demascatoare, de pe pozițiile unui gânditor democrat, anticomunist și antitotalitar.

Cu totul altul a fost cazul lui Alexandru Rankovici. Ani în șir, după 1948, în vârful ierarhiei de partid s-au înfruntat două curențe. Unul era cel al „reformiștilor”, care doreau o serie de modificări pozitive în sistemul autoconducerii, al instituțiilor statului, inclusiv printr-o relativă descentralizare și trecere a unor atribuții de la nivel federal spre republici și provincii. Ideologul principal al acestora era slovenul E. Kardelj, devenit principal colaborator al lui Tito înspre sfârșitul vieții acestuia. Celălalt curent era al conservatorilor, adepți ai întăririi centralismului statal (după model stalinist). Mulți dintre aceștia aveau puternice legături cu cercurile sârbe ce doreau să-și consolideze pozițiile la nivel federal. Exponentul lor a fost multă vreme A. Rankovici, care, timp de peste un deceniu, a fost cea mai puternică personalitate politică în stat, după Tito.

După ce fusese multă vreme ministru de Interne și conducător al organelor de securitate („UDBA”) pe care le controla strict, în mare măsură după bunul său plac, A. Rankovici a fost numit vicepreședinte al Federației și responsabil cu problemele de cadre în partid și în stat. În 1966, el a fost demis din toate funcțiile de partid și de stat, fiind între altele învinuit chiar de organizarea unui complot care urmărea înlăturarea lui Tito. Nu a fost însă nici arestat, nici judecat, trăind în libertate mai bine de 30 de ani. Cu acea ocazie, au fost epurate din funcții peste 1 500 de persoane, considerate ca aparținând fracțiunii staliniste, deci antipartinice. Practic, căderea lui Rankovici și înlăturarea adeptilor săi a însemnat și o relativă înfrângere a adeptilor centralismului excesiv. S-a deschis astfel posibilitatea unei acțiuni politice mai consistente a cercurilor republicane, a celor care doreau o afirmare națională proprie, specifică, în diferitele republici și provincii (au urmat în scurtă vreme acțiunile politice din Croația și Kosovo).

În interiorul țării, vreme îndelungată, acțiunea contestatară a lui Djilas a fost oarecum singulară, datorită și unei anumite stabilități a sistemului, rezultat, în mare măsură, al unei relative prosperități în plan economic. Timp de câteva decenii, Iugoslavia a cunoscut un avânt economic continuu, în cele mai diverse domenii.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, după cum s-a arătat, Iugoslavia făcea parte din rândul țărilor subdezvoltate, predominant agrare; acest sector ocupa trei sferturi din populație și avea o contribuție de peste 50% din venitul național. În 1938, prin venitul național (74 USD pe cap de locuitor), Iugoslavia se situa pe unul dintre ultimele locuri în Europa, după România, Polonia, Ungaria etc. Masive au fost distrugerile de tot felul în plan material în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, precum și diminuarea cu cca 10% a potențialului uman. Astfel,

după război, prima grijă în plan economic a guvernanților a fost refacerea economică. Așa cum s-a mai arătat, a fost aplicat modelul stalinist, constând în naționalizarea industriei, a sistemului bancar, a comerțului etc., colectivizarea țăranimii, introducerea controlului statului, inclusiv prin promovarea primului plan cincinal. Ruptura cu Stalin a avut unele repercusiuni negative și în plan economic, frânând o vreme evoluția pozitivă și determinând măsuri de restructurare.

Unele dintre măsurile de dezetatizare luate în jurul anului 1950 au favorizat avântul economic. În consecință, în spațiul european, aproape trei decenii Iugoslavia a avut una dintre cele mai înalte rate de creștere.

Perioada	Total	Sectorul de stat	Sectorul privat	Industria	Agricultura	Alte activități productive
Rata procentuală de creștere anuală						
1948–1985	5,4	6,3	2,5	7,8	2,4	5,4
1948–1952	2,0	4,3	2,3	5,4	2,9	4,4
1953–1965	8,1	9,4	4,5	12,0	4,7	7,7
1966–1975	5,8	6,3	3,8	6,6	3,1	6,2
1976–1980	5,6	6,2	2,2	6,9	2,5	5,8
1981–1985	0,6	0,7	0,1	2,7	0,6	-1,3

În plan politic, regimul titoist a anunțat, încă de la început, opțiunea sa pentru antrenarea pe drumul „construirii socialismului”. Conform declarațiilor oficiale, Iugoslavia și-a concentrat acțiunile spre recuperarea decalajului economic moștenit. Scopul acestor eforturi era de a construi o industrie modernă, care să satisfacă nevoile populației, precum și atingerea unui standard de viață cât mai ridicat pentru toți cetățenii statului. Dacă luăm în considerare statisticile oficiale (de altfel, destul de corecte un număr de ani în ceea ce privește economia), rata creșterii economice a fost multă vreme printre cele mai ridicate, până înspre 1980, când au apărut tot mai clar semnele unei crize profunde, multilaterale, sistemice. Între 1947–1985, produsul intern brut a crescut de 7,2 ori și venitul pe cap de locuitor de 4,9 ori. Creșterea anuală medie a produsului intern brut în perioada respectivă a fost de 5,4%.

Inițial, datorită în mare măsură aceluiași model stalinist, dar și necesităților obiective, conducerea iugoslavă a pus un accent deosebit pe dezvoltarea industriei, respectiv pe modificarea în favoarea acesteia a ponderii în raport cu agricultura. Astfel, industria a devenit activitatea economică cea mai importantă, în condițiile în care proprietatea asupra mijloacelor de producție aparținea practic în totalitate statului. O vreme, între altele și datorită unor legături speciale cu Occidentul și sprijinului primit de acolo, inclusiv prin licențe, know-how etc., Iugoslavia a obținut succese deosebite, recunoscute și pe plan internațional, în domenii precum electrotehnica, construcțiile de mașini, industria chimică, producția de bunuri de larg consum, destinate atât nevoilor de consum intern, cât și comerțului exterior.

Importante au fost și eforturile consacrate dezvoltării sectorului rural. Așa cum s-a văzut, s-a renunțat la aplicarea modelului colhoznic, astfel încât, în deceniul opt, existau peste 2,6 milioane de gospodării individuale (a căror suprafață maximă era limitată la 10 ha, majoritatea fiind totuși mult mai mici: 470 000 până la 2 ha, 400 000 între 2–3 ha, 550 000 între 3–5 ha) și doar cca 2 300 exploatare agricole care se aflau în proprietatea statului. A scăzut continuu numărul celor ocupați în agricultură, care a ajuns să reprezinte doar o treime din populația activă în 1980. Pe ansamblu, în acest sector s-au înregistrat o serie de progrese, nelipsind însă și oscilații importante ale volumului producției, în diferite perioade, datorate unor factori din cei mai diverși, ținând de capriciile naturii — secetă sau inundații — sau de intervenția statului, intervenție care a avut nu o dată efecte negative. Pe ansamblu, producțiile medii la hectar s-au dublat în decurs de trei decenii. Totodată, a crescut în mod corespunzător și producția de carne, lactate etc. pusă la dispoziția pieții.

Evident, în linii mari, evoluția economică a Iugoslaviei a înregistrat indicatori pozitivi timp de aproximativ trei decenii. Această realitate s-a datorat, în mare măsură, intervenției directe a statului, materializată între altele în „planuri de dezvoltare” adoptate de diversele organisme federale și republicane în

spiritul unei politici economice în aplicarea căreia un rol important l-au avut și creditele externe care au început să genereze și o datorie publică în continuă creștere, datorie care a atins, în final, peste 20 miliarde de dolari. Dincolo de deosebirile etnice sau de civilizație, Iugoslavia titoistă a moștenit, pe lângă subdezvoltare, și mari disparități între regiunile nordice și occidentale și cele meridionale și răsăritene.

Astfel, zonele cuprinse odinioară în fostul Imperiu austro-ungar erau mult mai dezvoltate din punct de vedere economic decât cele sudice, care făcuseră parte timp mai multe veacuri din Imperiul otoman. Disparitățile moștenite nu au dispărut, ci, dimpotrivă, s-au menținut și chiar s-au adâncit, uneori dramatic, contribuind din plin la destabilizarea situației interne și în final la implozia Iugoslaviei. Tito și colaboratorii săi au fost conștienți de această situație și de urmările ei, încercând să găsească soluții. În consecință, în întreaga perioadă titoistă a existat un fond special al federației, instituit în vederea finanțării prin credite a unei dezvoltări accelerate a republicilor rămase în urmă (Munte negru, Macedonia, Bosnia-Herțegovina) și a provinciei autonome Kosovo. Legi speciale prescriau periodic „împrumuturi” obligatorii ale organizațiilor autogestionare în direcția acelorasi zone, „împrumuturi” care au început să reprezinte un procentaj tot mai ridicat din veniturile unităților rentabile. Anual, în bugetul federației se prevedea procentul din venitul național acordat pentru finanțarea diverselor servicii în republicile subdezvoltate. În plus, alte mijloace financiare luau drumul acelorasi zone, prin măsuri adoptate la nivel republican, care le dublau și le completau pe cele federale.

Astfel, teoretic, valoarea investițiilor în aceste zone a fost mult mai ridicată decât cea la nivelul federației, ca și, doar aparent, rata dezvoltării. În realitate, cea mai mare parte a sumelor alocate s-a îndreptat spre domenii mai puțin productive, spre investiții sociale adeseori costisitoare și nejustificate, spre cercurile birocratice, unde corupția era în continuă expansiune. Pe ansamblu, aceste zone au rămas mai departe sub nivelul general de dezvoltare al țării.

Fluctuații au existat în viața economică și datorită împrejurărilor externe. În paralel cu promovarea politicii de nealinieri și înmulțirea contactelor politico-diplomatice, Iugoslavia și-a extins și aria contactelor economice și a relațiilor comerciale cu străinătatea. La mijlocul deceniului opt, Iugoslavia întreținea relații economice cu peste 110 țări. Cu toate acestea, ea nu s-a integrat în nici una dintre organizațiile economice internaționale existente atunci, nici în Piața Comună (Comunitatea Economică Europeană), nici în C.A.E.R., bucurându-se, însă, și într-una și în cealaltă din cele două organizații, de un statut deosebit de cooperare. De asemenea, relațiile politice privilegiate cu țările Lumii a Treia erau dublate și de relații comerciale, fără ca volumul și valoarea acestora să fie deosebite, situându-se, de regulă, sub nivelul relațiilor politice.

O dată cu începutul deceniului opt, fenomenele defavorabile pe plan internațional, pricinuite de manifestările de recesiune și criză, au influențat în mod negativ și evoluția economică internă. Astfel, încă din deceniul opt s-au făcut simțite semnele unor crize care au făcut ca practic, după 1979, să înceteze complet creșterea economică. Au apărut mari dificultăți în viața economică a țării. Sărăcirea populației a dus la scăderea sensibilă a vânzării de mărfuri importate. Pe de altă parte, statul a început să aibă dificultăți tot mai mari în plata importurilor de petrol, materii prime, utilaje, ceea ce a generat opriri ale proceselor de producție și o scădere a productivității. Deficitul comercial a ajuns în 1979 la 7 225 milioane USD, iar deficitul de plată la 3 661 milioane USD. O vreme, balanța de plăți în devize a mai fost susținută și de muncitorii care se aflau la muncă în străinătate, majoritatea acestora provenind din Croația și Slovenia.

În cinci ani, 1976–1980, Iugoslavia a făcut împrumuturi de peste 20 de miliarde dolari. Venitul real a început să scadă continuu. S-a făcut simțită inflația, care, ulterior, a crescut la cel mai înalt nivel cunoscut de Europa ultimei jumătăți de veac. Evidenta scădere a nivelului de trai, nivelul ridicat al șomajului,

ca și inflația în continuă creștere erau semne ale unei crize profunde, ce anunța chiar un dezastru economic. Autoritățile nu le-au găsit acestora soluții concrete și eficiente, astfel că, în final, Iugoslavia s-a apropiat, în plan economic, de țările cu cea mai dificilă situație. Programele de stabilizare economică, din ce în ce mai numeroase, s-au bazat în continuare pe controlul statului și în general nu au dat rezultate.

Fenomenele negative din planul vieții economice au fost dublate de manifestări politice și naționale tot mai evidente, îndreptate împotriva guvernanților de la Belgrad și a ideologiei pe care aceștia o îmbrățișau și o propagau. Printre primele semne ale unei crize ce-și începea drumul s-a înscris o dispută relativ minoră, dar nu fără importanță, ținând de domeniul lingvistic.

În 1954, la Novi Sad, specialiști sârbi și croați, sub oblăduirea organelor de partid, semnaseră un act care consemna existența unei singure limbi, sârbo-croată sau croato-sârbă, cu două variante, considerate egale. Ulterior, s-a alcătuit un îndreptar ortografic, fără a se putea ajunge însă și la un dicționar comun. Croații au început să considere că varianta răsăriteană era avantajată, pentru că era folosită în sectoare importante, precum radioul, televiziunea, agențiile de presă, dar mai ales în organele federale și în armată. În 1967, un număr de instituții științifice și culturale din Croația au protestat împotriva a ceea ce considerau ei a fi impunerea limbii sârbe ca limbă de stat și au afirmat dreptul inalienabil al fiecărui popor la propria sa limbă. Tot atunci, aceste instituții au solicitat ca prin constituția federală să se asigure individualitatea și egalitatea a patru limbi literare: croată, sârbă, slovenă și macedoneană. O astfel de atitudine a fost net respinsă de autorități, în frunte cu Tito, luându-se măsuri punitive împotriva semnatarilor

declarației, care însă au exercitat ulterior o importantă influență în desfășurarea evenimentelor.

În paralel cu cele de la Zagreb, frământările politice s-au extins și în provincia autonomă Kosovo. Căderea lui Rankovici a marcat într-o anumită măsură începutul agitațiilor de acolo, fostul lider comunist fiind considerat adeptul politicii centralist-unitariste și al velico-sârbismului. De altfel, cu ocazia înlăturării sale, Rankovici a fost învinuit de politică discriminatorie față de populația albaneză majoritară în Kosovo. În același timp, a început lupta împotriva a ceea ce se considera a fi hegemonismul sârbesc, punându-se, în egală măsură, problema statutului politic și a situației economice din Kosovo și debutând astfel, în plan politic, o problemă ce avea să dureze peste trei decenii.

În paralel cu preocupările de tot felul pentru dezvoltarea culturii naționale, inclusiv prin intermediul propriei lor universități de la Priștina, a cărei înființare au obținut-o în 1970, albanezii kosovari au început să militeze pentru recunoașterea statutului lor ca popor (națiune) și nu ca minoritate națională, precum și pentru schimbarea regimului zonei în care trăiau din provincie în republică distinctă, a șaptea a federației, egală cu celelalte. Încă în 1968 a început seria marilor demonstrații ale studenților și elevilor, precum și a primelor mișcări greviste, împotriva cărora autoritățile au luat măsuri tot mai dure, soldate cu morți și numeroși arestați, dintre care destui condamnați la pedepse privative de libertate.

În paralel, în principalele centre universitare, Belgrad, Zagreb și Ljubljana, au avut loc mari demonstrații studențești, în care s-a cerut democratizarea vieții politice, îmbunătățirea condițiilor de existență ale studenților, lichidarea șomajului etc. În cursul anilor 1967–1968, în fruntea organelor locale și republicane de partid au ajuns și o serie de elemente tinere, care, parțial, au început să promoveze

atitudinii critice față de starea Iugoslaviei în plan politic, național sau economic. Din acest punct de vedere, s-au remarcat o serie de conducători ai partidului comunist din Croația, în frunte cu M. Tripala și S. Dabčević-Kucar, care s-au pronunțat pentru drepturi naționale pentru croați, în timp ce la Zagreb se răspândea tot mai mult ideea constituirii unui stat Croația. În aceste condiții, s-a desfășurat ceea ce s-a numit „primăvara croată” din 1971, împotriva căreia autoritățile au intervenit energic printr-o adevărată lovitură de stat, readucând la conducere elemente fidele.

Toate aceste evenimente scoteau în evidență semnele unei crize din ce în ce mai profunde. Tito și cei din jurul lui au reacționat contradictoriu, pe două direcții. Pe de o parte, mulți dintre activiștii aparținând așa-numitei orientări liberal-tehocratice din Serbia și din alte republici au fost înlăturați, reîntorcându-se peste tot la putere, pentru o vreme, conservatorii de tip stalinist, adepți ai unei politici de mână forte. Pe de altă parte, s-au intensificat confruntările politice de tot felul, pe fundalul creșterii nemulțumirii generale a populației. În aceste condiții, au fost adoptate două acte legislative extrem de importante, respectiv Constituția R.S.F.I. din 1974 și Legea muncii asociate din 1976, al căror „părinte” a fost, în mare măsură, E. Kardelj.

Prin noul sistem constituțional apăreau unele instituții și organisme și se modificau altele existente. Era consistent amplificată în detrimentul Belgradului suveranitatea republicilor și provinciilor autonome. Se introducea o nouă practică în funcționarea federației, ca și în raporturile sociale dintre cetățenii țării. Toate acestea erau gândite atunci ca o soluție optimă pentru stoparea crizei și pentru menținerea neștirbită a federației. Așa au fost gândite de stăpânul incontestabil al țării, I.B. Tito, și așa au și început să fie aplicate până la moartea acestuia, la începutul anului 1980.

Capitolul VII

O POLITICĂ EXTERNĂ ÎNTRE DOUĂ BLOCURI

Excluderea lui Tito și a țării sale din rândul „democrațiilor populare” atunci constituite poate fi considerată, parțial, și ca o consecință a „Războiului Rece” aflat în acea perioadă la începuturile sale. În jumătatea continentului european aflată în stăpânirea sa, Stalin nu era dispus să accepte cu nici un chip veleitățile naționale și regionale ale celui care era totuși, în multe privințe, cel mai important susținător al său. Din punct de vedere ideologic, Tito era, în acele vremuri, un adept al leninismului și așa a rămas până la sfârșitul vieții sale, chiar dacă, mai târziu, el s-a îndepărtat de modelul sovietic, elaborând propriul său program, sistemul autogestionar de edificare a ceea ce considera a fi societatea socialistă. Confruntarea între regimurile de la Moscova și Belgrad, care se legitimau prin aceleași concepții comuniste (până în 1991 partidul unic conducător a păstrat în titulatura lui termenul ca atare), avea la bază motive politice și strategice, nu ideologice.

Deschiderea granițelor, o anumită democratizare, calea iugoslavă proprie de organizare internă, activitatea politică externă nu au schimbat fundamental această realitate. De aici a decurs, în mare măsură, evoluția în ultimele decenii a relațiilor Iugoslaviei cu Moscova și cu sateliții ei europeni, căci Tito și urmașii săi i-au contestat Kremlinului, în principal, tendințele de dominație și supremație, ca și calitatea

de unic deținător al adevărului și al soluțiilor în ceea ce privea comunismul ca atare.

După 1948, Iugoslavia, considerată calul troian al anglo-americanilor, a fost supusă unei presiuni deosebite din partea lagărului socialist. Au fost întrerupte relațiile politico-diplomatice și mai ales cele economice, cu grave consecințe pentru situația internă și planurile de refacere ale unei țări deosebit de dur încercate de războiul ce abia se încheiase. A fost una din rațiunile imperioase ale tentativelor belgradene de restructurare internă pe calea auto-gestiunii și de căutare a unui sprijin financiar în alte țări, cele occidentale în ultimul rând. Înconjurată în cea mai mare parte de vecini fideli lui Stalin, Iugoslavia a devenit o cetate asediată, permanent sub arme, de unde și însemnațele cheltuieli pentru susținerea efortului de înarmare. Miile de incidente și de ciocniri la frontiere, ca și concentrările de divizii în imediata apropiere păreau a anunța permanent o invazie considerată la Belgrad mult timp iminentă, dar pe care se pare că tiranul de la Kremlin nu a luat-o niciodată în serios în planurile sale pentru a o transpune în practică. (Problema e încă departe de a fi elucidată în totalitate, rămânând și aici posibilitatea unei investigații lămuritoare în arhivele sovietice.) Oricum, după o stare deosebit de tensionată timp de mai bine de cinci ani, situația a început să se modifice o dată cu moartea lui Stalin și înlăturarea lui Beria. Noul conducător sovietic, N. Hrușciov, făcea în 1955 un „adevărat drum la Canossa” și semna la Belgrad, la 2 iunie, o declarație care restabilea raporturile interstatale, fără a reintegra Iugoslavia auto-gestionară în lagărul socialist. Relațiile denumite frățești între state nu au fost dublate, ca în celelalte cazuri, și de relații între partide, nici atunci, nici mai târziu. Mai mult chiar, Tito clama ceea ce el dorea a fi democratizarea rela-

țiilor între țările socialiste, subliniind și dreptul țărilor comuniste de a-și alege singure propria cale de evoluție. În acest context, a sprijinit încercările reformatoare ale lui W. Gomulka în Polonia sau, mai târziu, tendințele de emancipare ale lui Gh. Gheorghiu-Dej în România. Categorie a fost atitudinea lui Tito și față de evenimentele din Ungaria, din toamna anului 1956. Astfel, el a condamnat ferm prima intervenție sovietică, cea din 24 octombrie; în schimb, atitudinea sa a fost mult mai nuanțată în legătură cu cea de a doua, din 4 noiembrie. Belgradul dorea atunci, conform declarațiilor oficiale, „o Ungarie independentă, socialistă și democratică, capabilă să se apere ea însăși de atacurile forțelor reacționare și care nu poate deveni obiectul conflictelor internaționale”. Tito a acordat azil lui Imre Nagy și colaboratorilor săi. Această atitudine a condus la o polemică deschisă între regimul de la Belgrad și adepții liniei politice inaugurate de Hrușciov, învinuiți că „au redus destalinizarea la lupta împotriva cultului personalității și au neglijat reformele esențiale ale democratizării sistemului socialist”. Unele mijloace de informare vorbeau din nou de „sabia războiului” și de pericolul unei invazii în Iugoslavia. Într-un cu totul alt context, situația avea să se repete 12 ani mai târziu, cu ocazia invaziei în Cehoslovacia, în august 1968, a trupelor Tratatului de la Varșovia.

Actul brejnevist a fost condamnat dur de Belgrad, inclusiv în organisme internaționale. Fuseseră luate atunci din nou în considerare posibile acțiuni militare ale aceluiași tratat și împotriva altor țări, respectiv Iugoslavia și România. Nu întâmplător, o întâlnire intempestivă Tito-Ceaușescu a luat în considerație un război ce ar fi putut începe pe teritoriul românesc și ar fi fost continuat apoi pe cel iugoslav. Semnificativ pare a fi următorul aspect: Ceaușescu a solicitat o eventuală adăpostire a armatei române și conti-

nuarea luptei în spațiul iugoslav, ceea ce Tito a respins net, invocând anumite reglementări internaționale. Conferințele partidelor comuniste din 1957 și 1960, inspirate de Moscova și cu un rol important al Pekinului, au condamnat clar ceea ce era considerat „revizionismul” iugoslav, demascând ca atare în publicațiile lagărului socialist. Treptat, după 1961, această critică a fost abandonată de Moscova și de aliații săi, fiind susținută doar de China lui Mao, până înspre 1977–1978, când „fratele iugoslav” a fost acceptat și pe linie de partid la Pekin.

Neaderarea Iugoslaviei la structurile politico-militare controlate și conduse de Moscova a fost, însă, însoțită de raporturi tot mai strânse în alte planuri, de interes reciproc. Au fost semnate și transpuse în practică numeroase acorduri economice, financiare și tehnice. Iugoslavia a început să colaboreze tot mai strâns cu comunitatea economică a C.A.E.R., fără a deveni însă membru cu drepturi depline, refuzând îndatoririle presupuse de apartenența la acest organism. Țările estice au constituit o avantajoasă piață de desfacere pentru economia Iugoslaviei, care, o bună bucată de vreme, a fost mai avansată. Acestea erau, de asemenea, o sursă tentantă de materii prime. Colaborarea economică a avut, destulă vreme, un anumit rol pozitiv în păstrarea în interiorul Iugoslaviei a unei oarecare stabilități, care se opunea forțelor centrifuge, generatoare ale crizei ce a determinat în cele din urmă implozia federației.

În comparație cu Estul, evoluția raporturilor cu Occidentul prezintă o anume simetrie inversă. În anul 1941, a început să-și desfășoare activitatea în spațiul iugoslav mișcarea de partizani controlată și condusă de comuniști, în fruntea cărora se afla cominternistul Tito, uns secretar general al partidului de către Stalin în 1937. Realitatea este că, în anii 1941–1943, Tito a avut legături tot mai strânse

cu occidentalii, mai ales prin filiera Churchill, care i-a fost o vreme un mare admirator. Pe de altă parte, Stalin s-a arătat dezinteresat, a fost în dezacord sau chiar a sabotat unele din inițiativele lui I.B. Tito și a acceptat chiar un condominiu egal (50%) prin faimosul acord de procentaj din 1944. Într-o conjunctură istorică favorabilă, Iugoslavia a devenit o țară federală și comunistă prin acțiunea factorilor interni, fără contribuția decisivă a factorului sovietic de ocupație, așa cum s-a întâmplat în celelalte țări central-estice (exceptând Albania lui E. Hodja). A urmat apoi ruptura cu Occidentul, la care au contribuit și unele incidente precum cele din Triest, Corfu etc.

Disputa din 1948, schisma comunistă cum a fost apreciată atunci pe bună dreptate în capitalele vestice, a pus S.U.A. și aliații ei într-o situație inedită, cu totul singulară. O vreme, s-a considerat că era vorba de o manevră a Moscovei, punându-se sub semnul întrebării realitatea desprinderii Iugoslaviei de sub un real control stalinist. A contribuit la rezerva și suspiciunea cercurilor conducătoare din Occident și atitudinea Belgradului. Tito și echipa sa afirmă atașamentul lor statornic la ortodoxia comunistă, precum și hotărârea de a nu renunța la ea, ca și rezervele lor față de o apropiere de cei pe care îi denuneau „imperialiști” și deci „dușmani de clasă”.

Totuși, în iulie 1949, Tito a suspendat ajutorul multilateral acordat timp de patru ani comuniștilor lui Markos în timpul războiului civil din Grecia și a început să voteze împotriva U.R.S.S. la O.N.U. S-a produs astfel o apropiere *sui generis*. Un acord cu Marea Britanie, semnat la 23 decembrie 1948, aducea un credit de un milion de lire sterline, fiind urmat de alte înțelegeri cu Germania, Franța și, la 8 septembrie 1949, cu Statele Unite. Au fost încheiate acorduri și cu alte țări, iar O.N.U. a acordat un ajutor

tehnic. Iugoslavia nu a beneficiat, totuși, de prevederile Planului Marshall, însă fluxul de bani din Occident a devenit tot mai consistent. Numai în anii 1951–1952 S.U.A., Franța și Marea Britanie au acordat un ajutor economic de 120 de milioane de dolari. Ulterior, sumele vor crește, ajungând la 200 de milioane de dolari anual.

În aceeași perioadă, Iugoslavia va intra sau va fi asociată la diferitele organizații economice occidentale, precum F.M.I., Banca Mondială, Piața Comună, situație evident diferită de a celorlaltor țări „socialiste”. Importante sume s-au îndreptat necondiționat spre Belgrad, cu rezultate contradictorii pentru economia sa internă, ajungându-se, în final, la o datorie externă de peste 22 de miliarde de dolari care nu a mai putut fi acoperită. Putem constata astfel un anume maniheism, iarăși trăsătură singulară a Războiului Rece în perioada sa de maximă intensitate.

Proclamând necesitatea înlăturării regimurilor totalitare și a ideologiei comuniste care le „legitima”, conducătorii occidentali au sprijinit totuși necondiționat consolidarea regimului titoist și a unei Iugoslavii care își afirma fără echivoc, inclusiv prin succesivele constituții, regimul său socio-politic socialist, inspirat de o aplicare creatoare a marxismului. A fost și aceasta o cauză a menținerii multă vreme a coeziunii interne a Iugoslaviei, a relativ ridicatului standard de viață al locuitorilor săi și implicit a rolului său în lumea postbelică, în diverse organizații sau reuniuni internaționale.

În cazul iugoslav, în ceea ce privește Occidentul, au existat legături economice, științifice și culturale, uneori deosebit de intense și de variate, favorizate, între altele, și de posibilitatea liberei circulații a oamenilor și ideilor, inexistentă în țările de dincoace de „Cortina de Fier”, în afara căreia Iugoslavia s-a aflat tot timpul. După cum am arătat,

excluderea stalinistă a determinat o reorientare, tactică și strategică, a politicii belgradene. După mai mulți ani de strânse legături cu Moscova, în plan politico-militar, în jurul anului 1950 Iugoslavia a înclinat spre Occident. Tito a considerat drept „tâmpenie” declarația lui Malenkov că popoarele Europei Occidentale erau oprimăte și exploatare de către S.U.A., iar unul dintre principalii săi locotenenți, E. Kardelj, afirma atunci: „Politica sovietică a provocat crearea N.A.T.O. și a celorlalte pakte regionale... O asemenea mașină, o dată creată, funcționează apoi prin forța propriilor sale legi... Atât timp cât planurile sovietice, agresive și hegemoniste, care acum sunt îndreptate împotriva Iugoslaviei, reprezintă cel mai mare pericol pentru pacea lumii, noi nu putem să nu considerăm întărirea țărilor ce se opun presiunii sovietice drept o garanție a menținerii păcii în lume și a propriei noastre independențe”. Adăuga același lider altădată că țările occidentale erau atunci „un factor de menținere a păcii”. Era embrionul unei idei des repetate mai târziu de iugoslavi, care considerau contracararea reciprocă a celor două blocuri un factor ce putea să împiedice hegemonia uneia sau alteia dintre Marile Puteri, dintre care două au devenit atunci superputeri.

În deceniul al șaselea al secolului XX, politica externă iugoslavă și-a propus întărirea capacității de apărare, a puterii de reacție și a siguranței la frontiere. Propagandistic și nu numai, accentul a fost pus pe factorul intern, pe teoria înarmării întregului popor și a dublării instituției armatei cu milițiile populare, idee plină de consecințe negative în vremea destrămării violente a Iugoslaviei. Nu puteau fi ignorate situația externă și perspectivele acesteia. Iugoslavia era profund interesată, atunci, ca și mai târziu de altfel, în păstrarea păcii și în asigurarea unei securități colective. Exprimând totodată explicit reticența față de pactele regionale,

Iugoslavia nu a ezitat să aibă relații cu unele dintre ele, ba chiar să încerce să creeze ea însăși o asemenea structură în Balcani. Astfel, în noiembrie 1951, s-a semnat la Washington un acord de livrare de arme și material militar către Iugoslavia, pe baza *Mutual Defence Assistance Act* din 6 octombrie 1949. O misiune militară americană s-a instalat la Belgrad pentru a superviza livrările de armament și instruirea armatei iugoslave. Ofițeri iugoslavi, mulți foști partizani comuniști, au plecat în S.U.A., pentru a fi instruiți în utilizarea noilor arme puse la dispoziția Iugoslaviei. Acest acord a fost completat cu un tratat de colaborare economică, prevăzând împrumuturi americane în schimbul materiilor prime strategice din Iugoslavia, în conformitate cu *Economic Cooperation Act* din 1948.

Iugoslavia s-a eschivat de la o aderare la N.A.T.O., ameliorându-și în schimb relațiile până atunci conflictuale, din variate motive, cu unii dintre vecinii săi: Austria, Italia și Grecia. Americanii au mijlocit reluarea și apoi amplificarea relațiilor Iugoslaviei cu Grecia. În septembrie 1951, Tito a propus Greciei și Turciei un pact de cooperare militară și, după lungi discuții, la Ankara, la 28 februarie 1953, s-au pus bazele Pactului Balcanic. S-a semnat atunci „un tratat de prietenie și colaborare”, ale cărui prevederi concrete erau foarte vagi și deci interpretabile. Americanii au văzut în acesta o prelungire spre răsărit a N.A.T.O., dorind să includă și în mod formal cele trei țări în acest organism occidental. Grecia și Turcia au acceptat, devenind concomitent membri N.A.T.O., așa cum sunt și în prezent. Tito a refuzat, deși, în realitate, Iugoslavia intra și ea, indirect, în dispozitivul militar occidental. Nu trebuie ignorat nici faptul că, în acea perioadă în care Stalin mai trăia încă, Tito dorea ca totul să se reducă la un acord regional, ce ar fi putut să-i asigure un loc privilegiat, chiar

supremația în Balcani. Încercase aceasta și mai înainte, în cadrul sistemului comunist, cu bulgarii și albanezii, și chiar cu românii. A încercat și ulterior o anume apropiere pe aceeași linie, a unei colaborări și securități balcanice, cu Sofia și Bucureștiul, nu și cu Tirana, cu care a avut statornice probleme și disensiuni.

În anul 1954, Tito a încercat, fără succes, să forțeze mâna Alianței atlantice în problema Triestului, pe care dorea să-l anexeze în cea mai mare parte, dacă nu chiar în totalitate. Fiind abandonat de Occident în favoarea Italiei, a fost impresionat în mod deosebit de atitudinea negativă a Greciei, condusă atunci de mareșalul Alexandros Papagos. Pactul Balcanic inițiat de dictatorul belgrădean primea astfel o lovitură sensibilă. Vizita sa oficială la Atena în iunie ca și semnarea la Bled, în august 1954, a unui tratat de alianță cu Grecia și Turcia nu au dus la revigorarea Pactului Balcanic, mai ales a componentei militare a acestuia, dorită de S.U.A.

Din punctul de vedere al Iugoslaviei, normalizarea relațiilor cu U.R.S.S. începând din 1955 înlătura primejdia în plan militar. Încă o vreme însă Iugoslavia a mai primit ajutor militar nerambursabil din partea S.U.A.: Tito l-a evaluat la 4% din venitul național, respectiv 160–200 de milioane de dolari anual: „Ar fi nedrept și de neînțeles din partea noastră să negăm marea sa importanță în momentele cele mai dificile”. Au urmat apoi, la mijlocul deceniului șase, vizitele lui Tito la Moscova, dar și într-o serie de țări asiatice, precum și o puternică campanie antititoistă în presa americană, justificată, în mare măsură, de netele poziții antiamericane exprimate de conducătorul belgrădean. Ca urmare, la sfârșitul anului 1956, președintele american D. Eisenhower sista livrarea de avioane și arme grele, nu și material de schimb către Iugoslavia. Se

încheia astfel un capitol aparte al unei posibile alinieri a Iugoslaviei la organisme euroatlantice, pe care Occidentul a dorit-o, nu și conducătorii iugoslavi. În acel moment, Tito era deja antrenat cu totul pe o nouă cale a politicii sale externe care i-a adus faimă și chiar l-a propulsat, pentru o vreme, între cei ce alcătuiau elita liderilor mondiali: mișcarea nealiniaților, a celor ce au crezut în utopia celei de a treia căi, între și alături de cele două blocuri și de cele două superputeri.

Așa cum s-a văzut deja, o direcție a politicii externe iugoslave a fost aceea, clar exprimată încă din 1948, a coexistenței active cu cele două blocuri ce-și împărțeau atunci lumea sau doreau să o împartă ca fază intermediară în realizarea planurilor lor de stabilire unei hegemonii planetare, politice, economice și ideologice.

Este de necontestat faptul că istoria mișcării nealiniaților de la nașterea și până la declinul ei, urmat de o destrămare în fond inexorabilă, se leagă și de Iugoslavia și de conducătorul acesteia I.B. Tito. În anul 1952, demograful francez Alfred Sauvy lansa expresia „Lumea a Treia”, care a făcut apoi istorie: „această a treia lume, ignorată, exploatată, disprețuită, care, ca și Starea a Treia, vrea, de asemenea, să fie și ea ceva”. Se referea la țările Asiei, Africii și Americii Latine, dintre care, multe, nu erau, nici formal, nici real, independente, nu aveau nici economii socialiste, nici economii capitaliste dezvoltate și care căutau să se afirme în viața politică internațională. Acoperind o bună parte a globului și cuprinzând miliarde de oameni, aceasta era o realitate diversă și în continuă mișcare. Cuprindea laolaltă așa-zisele țări în curs de dezvoltare, al căror număr, la moartea lui Tito, era de 126, la care se adăuga și China de atunci. Majoritatea acestor țări care au furnizat treptat substanța

mișcării nealiniaților alcătuiau un univers al sărăciei și subalimentației, al creșterii demografice galopante, al subordonării și dependenței economice, al instabilității politice, cronice și endemice, o lume al speranțelor și deziluziilor.

Timp de peste trei decenii, Tito a fost legat de istoria politico-diplomatică a acestei lumi, a celor numiți în mod curent, fără a fi de fapt, în cele mai multe cazuri, „nealiniați”. Istoria mișcării lor în planul relațiilor internaționale, a impactului asupra blocurilor și a raporturilor dintre ele credem că se constituie încă într-o temă de cercetare aflată abia la începuturi, inclusiv în ceea ce privește implicarea Iugoslaviei pe această direcție.

Se acceptă, în mod curent, că începuturile mișcării nealiniaților sunt legate de Conferința de la Bandung (12–20 aprilie 1955), atunci când decolonizarea se apropia de sfârșit în Asia, dar abia debuta în Africa. Cele 29 de state afro-asiatice reunite acolo aveau în comun doar sărăcia lor. Ele și-au proclamat atunci ostilitatea față de colonialism și voința lor de independență în raport cu blocurile existente. De fapt, apărea în acel moment un nou factor pe scena internațională, factor ce-și afirma răspicat convingerile. Inițiatorul întâlnirii, J. Nehru, spunea atunci: „Îmi dau seama că pentru moment noi nu putem exercita o influență decisivă în lume. Este însă neîndoielnic că influența noastră va crește. Că va fi puternică sau nu, ea trebuie să se exercite într-o direcție bună. Noi suntem asiatici și africani. Nu vom face onoare demnității noastre și noii noastre libertăți dacă ne vom alipi taberei Americii, a Rusiei sau a oricărei alte țări din Europa.” Comunicatul final insera și cele zece principii ale coexistenței pașnice între care, la punctul șase, și respingerea blocurilor ce serveau interesele Marilor Puteri și implicit a sferelor de influență.

Tito începuse deja mai înainte să exprime o serie de poziții care îl apropiau de această „Lume a Treia”, din care Iugoslavia însăși se considera a face parte. Încă în februarie 1950 declarase: „Noi nu facem parte din nici un lagăr, din nici un bloc. Noi suntem o țară ce construiește socialismul... Și noi înțelegem să rămânem așa cum suntem, orice s-ar întâmpla”. În parlament, în aprilie 1950, arăta că unul din scopurile politicii externe iugoslave era lupta împotriva creării de blocuri și de sfere de influență: „întrucât guvernul este profund convins că o asemenea împărțire a lumii constituie un pericol latent de conflicte și catastrofe pentru umanitate”. Una dintre soluții ar fi fost în viziunea lui Tito întărirea rolului O.N.U. și democratizarea acestei organizații. În mai multe rânduri, el a denunțat ceea ce numea tendința periculoasă de rezolvare a tuturor problemelor internaționale majore în cercul exclusiv al câtorva Mari Puteri, de ignorare a altor state membre — mari sau mici — ale O.N.U. în procesul adoptării hotărârilor importante care privesc alte state”. Totodată, Iugoslavia ținea cont și de importante modificări intervenite în viața acestei instituții. De la 51 de membri fondatori (între care și Iugoslavia) în 1945, O.N.U. a ajuns la 100 de membri în 1960, 127 în 1970 și 159 în 1985. Țările Lumii a Treia deveniseră majoritare numeric la O.N.U. și în alte organisme internaționale. Acest fapt era arareori vizibil în activitatea efectivă, continuu diminuată, a diverselor organizații internaționale și în primul rând a O.N.U., care era dominată de cele două blocuri, de înfruntările și de vremelnicele acorduri dintre cele două superputeri. Astfel că, chiar înainte de Conferința de la Bandung, între nealiniați a apărut și ideea creării unui al treilea bloc, ultimii exponenți ai unei astfel de idei fiind, fiecare în felul său, F. Castro și M. Gaddafi. Poziția lui Tito în această problemă a fost

statornic potrivnică, până la sfârșitul vieții sale, ultima conferință a nealiniaților la care a participat fiind cea de la Havana din 1979. Încă din 1953 declara: „Aceasta ar provoca reacții din partea celor două blocuri și noi am avea aceste două blocuri împotriva noastră. Eu văd altceva... și anume crearea unei mișcări progresiste generale în lume, în cadrul căreia țări ca Iugoslavia sau India ar putea să mobilizeze toate forțele progresului prin politica lor deschisă și sinceră, prin politica lor de întărire a păcii și de reglementare a diferendelor internaționale”.

În concepția lui Tito, apartenența la blocurile antagoniste ale țărilor europene din Est și din Vest avusese drept rezultat o îngrădire a libertății lor de acțiune în plan politic, o inegalitate de situație și o stare de subordonare, o știrbire a suveranităților lor, precum și antrenarea într-o cursă a înarmărilor la cote tot mai înalte și deci tot mai costisitoare pentru popoare. Tito dorea ca o asemenea situație să fie remediată în ceea ce privea țara sa printr-o politică de coexistență pașnică și de participare la mișcarea Lumii a Treia, a nealiniaților. Mai credea că aceasta avea să conducă la întărirea păcii și la diminuarea pericolului de război prin reglementarea pașnică a stărilor tensionate, inclusiv a celor generate de mișcările de eliberare națională. Nu trebuie uitat însă un alt aspect: în viziunea conducerii iugoslave (și în programul Ligii Comuniștilor din Iugoslavia), ideea coexistenței pașnice, inclusiv a participării la mișcarea nealiniaților, era strâns legată de consolidarea și extinderea socialismului ca fenomen politic planetar.

Între noiembrie 1954 și februarie 1955, Tito a făcut un lung turneu asiatic, cu escale în India și Birmania, oprindu-se la întoarcere în Egipt și Etiopia. Acolo, el s-a pronunțat statornic pentru coexistență și împotriva împărțirii lumii în blocuri, a elogiat realizările țărilor în curs de dezvoltare și le-a îndemnat

la unitate și acțiune comună. În anii 1954–1956, au vizitat Iugoslavia o serie de capete încoronate și de conducători afro-asiatici. De o însemnătate deosebită a fost întâlnirea trilaterală de la Brioni dintre Tito, Nehru și Nasser. Au urmat diverse întâlniri și reuniuni ce au demarat, în fapt, mișcarea nealiniaților în formele ei concrete de manifestare. Tito a fost singurul șef de stat european, comunist pe deasupra, care s-a implicat în totalitate și până la sfârșitul vieții sale în această acțiune. Ca o recunoaștere a rolului său personal și al statului pe care îl conducea, prima conferință a șefilor de stat sau de guverne ai țărilor nealinate s-a desfășurat la Belgrad, între 1–6 septembrie 1961. Au urmat apoi cele de la Cairo (1964), Lusaka (1970), Alger (1973), Colombo (1976), Havana (1979), la care a fost prezent și șeful statului iugoslav, cel mai adesea cu un rol determinant în adoptarea documentelor finale. Încă de la început, a fost considerat alături de Nehru și Nasser, simbol și model, oricum lider incontestabil al mișcării, până spre mijlocul deceniului opt. Tot Conferința de la Belgrad, cu aceeași contribuție iugoslavă, inaugura și un model de ordine de zi respectat și la următoarele reuniuni: analiza situației internaționale, problemele păcii și securității internaționale, dezarmarea și reglementarea pe cale pașnică a conflictelor, coexistența pașnică a țărilor cu regimuri sociale diferite, sprijinirea mișcărilor de eliberare națională etc. S-au pronunțat adeseori condamnări ferme, nu o dată vehemente, ale blocurilor, ca, de exemplu, în legătură cu problemele africane, palestiniană, vietnameză, afgană etc. Evoluția tot mai negativă a situației economice a majorității nealiniaților, ca și puținele mijloace de acțiune în plan politico-diplomatic, dincolo de zarva propagandistică, au făcut ca interesul să se canalizeze din ce în ce mai mult spre problemele subdezvoltării și ale „noii ordini economice internaționale”. Mișcarea nealiniaților s-a divizat chiar de la început în mai multe curențe. Tito, conducător al moderaților,

a rămas pe pozițiile unui neutralism strict, echidistant în raport cu cele două blocuri. În opoziție cu el, radicalii, mulți manipulați, interesat sau nu, de Moscova, au început să vadă în Occident singurul adversar, viziune care, în fond, a grăbit declinul și apoi moartea mișcării.

Așa-zisa mișcare a nealiniaților și, în general, Lumea a Treia nu au reușit să influențeze marile decizii și evoluții din timpul Războiului Rece. Acestea au fost în genere hotărâte în spatele ușilor închise de la Washington și Moscova și în întâlnirile celor mari. Nealiniații nu au putut împiedica sau media nici conflictele periferice. Putem remarca, între altele, că toate conflictele locale de după 1945 s-au petrecut în sfera geografică a Lumii a Treia, iar cel puțin jumătate dintre ele între țările aceleași lumi care era practic reprezentată de mișcarea nealiniaților. Dincolo de dese schimbări, cel mai adesea violente, de regimuri politice, revendicările teritoriale precum și conflictele dintre țările Lumii a Treia, ca și „sate-lizarea” multora dintre ele de către unul sau altul dintre blocuri au împiedicat formarea unei a treia forțe internaționale.

Mișcarea nealiniaților a fost un eșec. Neapartenența la blocuri nu a asigurat automat securitate și prosperitate, nici o poziție privilegiată pe scena mondială. Eșecul nealiniaților a însemnat, în fond, și eșecul uneia dintre viziunile de politică externă ale lui Tito. Cu puțină vreme înainte de moarte declarase: „Polarizarea în blocuri și concentrarea forțelor dezumanizează relațiile dintre oameni și popoare.” Era acesta, într-un fel, un testament politic, căruia istoria i-a adus o corectură, în sensul dispariției unuia dintre blocuri și automat a Războiului Rece, precum și al prăbușirii comunismului în țările europene și al destrămării Iugoslaviei federale așa cum și-a imaginat-o Tito, figură emblematică a secolului încheiat, fiu al unei zone în care pacea și liniștea sunt încă departe de a se instaura.

Capitolul VIII

PREMISELE IMEDIATE ALE DESTRĂMĂRII (1980-1990)

Iosip Broz Tito a murit la 4 mai 1980. Avea atunci în urmă peste 60 de ani de activitate comunistă, dintre care 43 de ani fusese în fruntea partidului comuniștilor din Iugoslavia. Fusese neînterupt, ca șef de guvern și apoi ca președinte de republică, în fruntea statului iugoslav de la refacerea acestuia, în 1945. A avut un rol decisiv în viața internă și externă a Iugoslaviei. Nu a elaborat, în plan teoretic, o doctrină unitară, însă întreaga sa activitate și gândire au alcătuit o realitate distinctă, denumită în mod curent titoism.

Încă din timpul vieții sale, contradicțiile interne și forțele centrifuge de tot felul au amenințat integritatea statului. Îmbinând cu abilitate demagogia și folosirea forței, speculând nu o dată diversele opoziții dintre factorii interni, în plan politic sau național, I.B. Tito a reușit, prin personalitatea sa ce domina incontestabil peisajul politic iugoslav, să mențină echilibrul fragil al construcției federale. Printr-o serie de reglementări succesive, Tito încercase să mențină unitatea statală iugoslavă, în condițiile unei relative descentralizări și ale introducerii președinției colective. Imediat după moartea sa, frământările interne s-au accentuat, pe fundalul unor dificultăți și apoi al unei crize economice din ce în ce mai profunde.

În plan intern, Iugoslavia s-a confruntat cu dificultăți din ce în ce mai mari în ceea ce privește activitatea economică. Balanța comercială dezechilibrată a fost dublată de o datorie externă ce a depășit 20 de miliarde de dolari. Politicile economice promovate de fiecare dintre republici nu au mai putut fi armonizate fie și într-o oarecare măsură la nivel federal. Criza economică declanșată încă în 1979 s-a adâncit într-un ritm accelerat. Producția și venitul pe cap de locuitor au scăzut continuu. Au devenit frecvente întreruperea curentului electric, lipsa de combustibil, șomajul etc. Investițiile s-au restrâns sensibil, accentuându-se totodată și lipsa de eficiență a celor angajate, multe dintre ele făcute, fără rezultate palpabile, tocmai în regiunile sărace, în defavoarea celor mai avansate.

Începând din 1980, veniturile personale reale au fost în continuă scădere, ca și produsul intern brut, care s-a diminuat de la 3 070 USD pe cap de locuitor în 1979 la 1 804 USD în 1986. De la 6% în 1979, creșterea anuală a devenit negativă, -2% în 1989. Rata inflației a devenit din ce în ce mai ridicată, atingând în final proporții unice pe continentul european: 21,4% în 1979, 86,6% în 1985, 240% în 1988, 2 685% în 1989.

S-au încercat măsuri de redresare. Programul de stabilizare lansat în 1983 de premierul Milca Panici a accentuat scăderea nivelului de trai și a avut ca rezultate reducerea importurilor, diminuarea resurselor bugetare etc. Premierul Ante Marcovici a inițiat, în ianuarie 1990, un program de reforme care prevedea o extindere a economiei de piață libere, programul eșuând datorită împotrivirii organelor republicane, respectiv ca urmare a măsurilor autarhice, protecționiste luate de acestea. S-au accentuat în felul acesta și discrepanțele dintre nivelurile economice ale diverselor republici, antrenate tot mai mult pe calea independenței.

Au devenit din ce în ce mai frecvente scandalurile economice, demonstrând între altele asocierea dintre corupție și politicianism; acesta a fost, de exemplu, cazul marelui scandal financiar Agrokomerc, din iulie 1987. Condițiile economice tot mai dificile au determinat o serie de manifestări ale populației, nemulțumite de realitățile cotidiene. Incontestabil, degradarea vieții materiale

a influențat în mod direct și contextul politic, contribuind mai cu seamă la potențarea sentimentelor naționaliste.

În consecință în anul 1986 se putea constata următoarea situație:

Col.1: Produsul social real pe locuitor (100 = Iugoslavia)				
Col.2: Venitul net real pe locuitor în sectorul autogestionar (100 = Iugoslavia)				
Col.3: Somaj				
Col.4: Natalitatea (în ‰)				
	1	2	3	4
Slovenia	179	124	1,7	13,3
Croația	117	102	7,7	12,9
Voivodina	133	101	15,2	12,4
Serbia (restrânsă)	94	93	17,7	12,8
Bosnia-Herțegovina	80	96	23,9	16,3
Muntenegru	80	84	24,5	16,9
Macedonia	75	80	27	18,7
Kosovo	36	89	55,9	30,2
Iugoslavia (pe ansamblu)	100	100	16,2	15,5

În primăvara anului 1981 au izbucnit primele frământări politice majore de după moartea lui Tito. Teatrul de desfășurare a fost Kosovo, unde s-a declanșat o adevărată revoltă. Atunci, conform recensământului, în întreaga Iugoslavia trăiau 1 730 000 albanezi (în 1948 erau doar 750 000). Majoritatea acestora locuiau în Kosovo, dar și în zonele învecinate (alcătuiau, de exemplu, 21% din populația Macedoniei). În acel moment, recensământul oficial arăta că în Kosovo albanezii reprezentau 77%, iar sârbii aproape 14%. În 1981, contradicțiile interetnice din Kosovo au devenit tot mai acute, în condițiile în care a crescut acolo și influența unor oameni și idei provenind din Albania vecină, aflată atunci sub dictatura comunistă a lui Enver Hodja. Practic, nu și legal, Kosovo avea încă din 1974 un

regim aproape similar cu cel al diferitelor republici componente ale federației. În fapt, Priștina controla atunci în întregime economia, administrația, învățământul, cultura și chiar și viața partidului unic al comuniștilor, lipsindu-i doar dreptul legal de a se desprinde de Iugoslavia.

Mișcările din Kosovo au debutat în martie 1981, fiind inițiate de studenții universității albaneze din Priștina, cărora li s-au alăturat repede minerii și alte categorii socio-profesionale. S-a cerut atunci de către unii protestatari formarea unei republici distincte, care să includă pe albanezii din Kosovo și din zonele adiacente și care să alcătuiască a șaptea componentă politică a federației. Nu au lipsit nici cei care au cerut completa separare, pe baza principiului autodeterminării, și chiar unirea cu Albania vecină, într-o țară a „marxism-leninismului”. În cursul evenimentelor, alături de manifestări cu caracter pașnic au avut loc și scene violente, deoarece înarmarea unei părți a albanezilor începuse deja.

În înfruntările cu poliția s-au înregistrat victime, răniți (într-un număr nedeterminat) precum și morți (mai multe zeci conform autorităților belgradene, până la o mie conform surselor albaneze). A fost decretată starea de asediu, Kosovo trecând sub controlul poliției și al armatei. Confruntările s-au extins și în regiunile învecinate, generalizându-se sabotajele de tot felul, atentatele cu bombe, incendiile etc. Nu puțini au fost cei care, mai ales sârbi, și-au abandonat locurile natale, căutând liniște și securitate în alte părți. În 1982, situația s-a calmat într-o anumită măsură, zona rămânând însă potențial explozivă, dovadă și numeroasele arestări și condamnări.

În rândul forțelor politice au început să iasă din ce în ce mai mult în evidență exponenți ai ideilor naționale sârbe. În anul 1986, în cadrul Academiei de Științe a Serbiei a fost alcătuit un memorandum care, într-un anumit fel, s-a

constituit într-un document programatic al naționalismului sârbesc și ca parte integrantă a ceea ce unii au denumit „revoluția culturală sârbă”. În memorandum se făcea o analiză a economiei și în general a realităților din societatea iugoslavă. Se ajungea la concluzia eșecului descentralizării, preconizându-se o reîntoarcere la metode autoritare și centraliste.

Era condamnată gândirea politică a lui Tito în ceea ce privește funcționarea federației, respectiv regimul republicilor și provinciilor stabilit prin Constituția din 1974. Se considera că Tito a făcut o mare nedreptate sârbilor, împărțindu-i între mai multe republici și diminuând considerabil locul și rolul Serbiei. Erau „denunțate” persecuțiile, presupuse în cea mai mare parte, la care erau supuși sârbii în diverse părți ale Iugoslaviei, în Kosovo, Croația, Bosnia etc.

Incontestabil, memorandumul sesiza just o serie de aspecte negative ale societății iugoslave, datorate stagnării și declinului economic, propunând și unele remedii cu tentă democratică, după modelul perestroikist ce începea să se manifeste atunci în spațiul sovietic. Memorandumul a contribuit însă la adâncirea frământărilor interne, în condițiile în care la Belgrad, la nivelul conducerii și al organelor statale și de partid, s-a petrecut și o anumită schimbare de generație politică.

În aceste împrejurări, la conducerea Ligii Comuniștilor din Iugoslavia a început cariera lui Slobodan Miloșevici. În 1986, el a devenit conducătorul Ligii Comuniștilor din Serbia, în calitate de secretar general, preluând apoi și atribuțiile prezidențiale în aceeași republică, după demisia lui Ivan Stambolici, la 1 decembrie 1987. În cazul lui Slobodan Miloșevici și al celor din jurul său s-a constatat atât o continuitate, cât și o ruptură în raport cu linia politică anterioară

a comuniștilor de naționalitate sârbă. Ei au rămas în esență profund atașați de ideologia comunistă, susținând, între altele, fără rezerve atotputernicia în societate a comuniștilor.

Pe de altă parte, în plan politic, Miloșevici a promovat, cu multe accente demagogice, ceea ce el numea o „revoluție antibirocratică”, o debirocratizare urmărind combaterea corupției, a incompetenței etc., inclusiv printr-o reînnoire a clasei politice, prin apel la implicarea și sprijinul celor mulți împotriva unei restrânse nomenclaturi privilegiate. O astfel de atitudine politică, corectă de altfel din multe puncte de vedere, a fost bine primită la început și i-a adus noului politician un sprijin popular deloc neglijabil, ce avea să se mențină destulă vreme și după destrămarea federației iugoslave.

Capitolul IX

UN DECENIU SUB SEMNUL RĂZBOAIELOR

Anul 1989, caracterizat la nivelul Europei Centrale și de Est prin prăbușirea regimurilor comuniste, care a culminat cu sângeroasele evenimente din România de la sfârșitul lunii decembrie, a fost un reper decisiv și pentru spațiul iugoslav. În lunile februarie și martie, în Kosovo au avut loc o serie de manifestări ale populației albaneze, reprimare sângeros și soldate în final cu reducerea, până la dispariție, a autonomiei acestei provincii sudice, ca și a Voivodinei, aflate la nord. În paralel, în cele două republici vestice mai dezvoltate din toate punctele de vedere, reacția anticomunistă și procesul de organizare a societății civile au dus la nașterea unor partide politice, precum cel Social-Democrat, în Slovenia, sau a Uniunii Democratice Croate, sub conducerea lui Franjo Tudjman, în Croația. Ulterior, numărul partidelor a sporit. Destui comuniști s-au alăturat noilor tendințe, fiind acceptați ca atare de către populație. Milan Kucan, președintele Ligii Comuniștilor din Slovenia, a fost ales peste puțină vreme, prin vot universal, primul președinte al unui stat independent în care majoritatea aparținea adversarilor comunismului. La 27 septembrie, parlamentul sloven a votat o modificare a constituției prin care era abolit rolul conducător al Ligii Comuniștilor și era adoptat principiul pluripartidismului și al economiei de piață.

Anul 1990 a marcat debutul unui război civil, care, cu intensitate variabilă, a cuprins treptat întreg spațiul iugoslav, ducând repede la dispariția statului federal așa cum fusese el organizat de către Tito și colaboratorii săi cu aproape o jumătate de veac mai înainte. La 20 ianuarie, la Belgrad, avea loc congresul Ligii Comuniștilor. Delegația slovenă a părăsit lucrările congresului, ceea ce a provocat în fapt dispariția acestei organizații ca factor conducător la nivel federal. După câteva săptămâni, în cursul lunii aprilie, mai întâi în Slovenia și apoi în Croația, au avut loc alegeri cu adevărat libere, soldate cu victoria forțelor în egală măsură anticomuniste și anticentraliste, adică, în condițiile de atunci, antisârbe. La 23 iulie 1990, parlamentul sloven a votat o lege prin care afirma ideea suveranității Sloveniei. În același timp, parlamentul provincial din Kosovo, ulterior desființat, a proclamat „Republica Kosovo”.

În luna următoare evenimentele s-au precipitat în Croația. Populația s-a organizat inclusiv în trupele de auto-apărare ale domobranilor, au apărut baricadele, iar, în părțile răsăritene ale țării, s-a autoproclamat o regiune autonomă sârbă, cu capitala la Knin, ai cărei conducători își exprimau ferm dorința de unire cu Belgradul. Apăsarea astfel limpede o anume realitate ce a acționat într-un anume fel și ca o bombă cu efect întârziat în spațiul iugoslav.

În cursul anului 1945, cu ocazia organizării instituționale a noii Iugoslavii, fuseseră trasate granițe între diversele republici și regiuni componente. Cele mai multe dintre delimitările fixate atunci erau, în mare măsură, artificiale și aveau un rol primordial administrativ. Atunci cercurile din jurul lui Tito fuseseră animate de un principiu simplu: «o Iugoslavie puternică, o Serbie slabă». Astfel, numeroase teritorii locuite de sârbi fuseseră arondate altor republici. Semnificativ este faptul că, în conformitate cu ultimul

recensământ oficial al fostei Iugoslavii, în Republica Serbia trăiau 5,6 milioane de sârbi, iar 2,7 milioane în celelalte republici, uneori în mase compacte, precum în unele părți ale Croației sau ale Bosniei-Herțegovina. În întreaga perioadă titoistă, delimitările dintre republici, nesupuse vreodată unor consultări populare, nu fuseseră considerate decât în funcție de semnificația lor administrativă. În anii 1989–1990, forțele secesioniste au operat o suprapunere între aceste frontiere administrative ale federației și frontierele de stat ale unor republici ce se vroiau suverane și care au proclamat inviolabilitatea și imuabilitatea granițelor. Cercurile politice europene au căzut într-o adevărată capcană, acceptând mai întâi frontierele republicilor ca frontiere de stat și neadmițând apoi principiul modificării lor pe baza voinței de autodeterminare. Aceasta s-a datorat faptului că cei care erau evident loviți în interesele lor de o astfel de realitate erau în primul rând sârbi.

Tot în cursul anului 1990 au avut loc alegeri libere și în celelalte republici. La 28 noiembrie, în alegerile din Bosnia-Herțegovina, partidele naționaliste au obținut trei sferturi din voturi, iar politicianul musulman Alija Izetbegovici a devenit președinte, în timp ce, la 9 decembrie, cu 65% din voturi, Slobodan Miloșevici era ales președinte al Serbiei. La 23 decembrie, în Slovenia s-a desfășurat un referendum privind independența, unde 94,6% din votanți s-au declarat pentru separarea de federație. La începutul anului 1991, ciocnirile s-au generalizat în Iugoslavia, fie între diversele forțe separatiste din republici și autoritățile federale, fie între forțele democratice din chiar capitala Iugoslaviei și aceleași autorități statale. Întreaga Iugoslavie se îndrepta spre războiul civil, care a și izbucnit efectiv în vară. A început atunci în Europa o ciocnire din ce în ce mai violentă între

oamenii unei țări multinaționale ce trăiseră mai multe decenii într-o relativă liniște, dacă nu chiar în armonie.

Războiul civil ce debuta atunci, și care s-a desfășurat în mai multe etape, nefiind practic încheiat nici astăzi, are o serie de caracteristici nemaiîntâlnite, practic, în cazul nici unui alt conflict intern. A fost, în egală măsură, un război etnic, religios și ideologic. A fost un război în care treptat au fost implicați, cu sau fără voia lor, toți membrii societății, cărora li s-au adăugat voluntari și mercenari veniți din afară. Acest război a provocat și o amplă intervenție externă, în primul rând a forțelor O.N.U., N.A.T.O. și Comunității Europene. Dacă, la început, acestea au avut rol de observatori și mediatori, ulterior, în fapt, au devenit parte beligerantă, respectiv antisârbească, ceea ce a avut un rol deloc neglijabil în amplificarea și prelungirea unui război ale cărui flăcări au fost întreținute și întesite din afară, fiind foarte probabilă terminarea lui mult mai devreme datorită epuizării unor beligeranți neajutați în fel și chip, mai ales material, logistic și militar, din afară. Probabil că imensa cantitate de armament consumată în spațiul iugoslav în ultimul deceniu e comparabilă cu aceea întrebuițată în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și a provenit, în proporție covârșitoare, din afară. Ar mai fi de adăugat și faptul că acțiunile militare au fost însoțite de masive deplasări de populație, în fapt de purificarea etnică a sute și sute de mii de componenți ai diferitelor etnii și de mutarea forțată, din locurile lor de baștină, vremelnice sau definitiv, a cel puțin 4 milioane de oameni, în timp ce numărul real al victimelor nu poate și nu va putea fi probabil niciodată stabilit cu precizie.

Războiul civil din Iugoslavia mai deține și un alt trist record, constând în rezultatele războiului informațional, mediatic, menit a promova demonizarea adversarului în

**SPAȚIUL IUGOSLAV
DUPĂ 1991**

fața opiniei publice internaționale. Timp de un deceniu, în mod permanent și în cele mai diverse forme, sârbii au fost prezentați drept vinovații și criminalii unici ai conflictului, realizându-se nu o dată falsificări grosolane, în mod conștient. Astfel, de exemplu, în vara anului 1995 piața centrală, Mercadi, a Sarajevo-ului, unde războiul dura de peste trei ani, a fost bombardată de către trupele bosniece, exasperate că nu puteau obține un succes. Masacrul populației a fost atribuit părții sârbești, raportul observatorilor O.N.U. a fost „pierdut” de către secretarul general O.N.U. în sertarele biroului său, iar organismul internațional de la New York a adoptat, aproape în unanimitate, o rezoluție de condamnare și un embargo total împotriva Belgradului, în vigoare de fapt și astăzi, după șase ani, datorită unei înscenări și a unui război mediatic. La fel stau lucrurile și în ceea ce privește răspunderea în fața justiției. În timpul războiului civil, s-au petrecut o serie de violențe de tot felul care, conform normelor internaționale, au fost considerate crime împotriva umanității. În mod just, comunitatea internațională a înființat o instanță specială, Tribunalul Penal Internațional, pentru a trage la răspundere pe cei vinovați. Cu rare și nesemnificative excepții, acești vinovați au fost și sunt căutați într-una dintre taberele beligerante implicate. În fond, trei șefi de stat, la Belgrad, la Zagreb și la Sarajevo, au comandat și au condus acțiuni represive împotriva adversarilor lor și doar unul a fost implicat într-un proces.

Aceasta arată și o altă realitate în judecarea evenimentelor din Iugoslavia și în adoptarea unor hotărâri internaționale, destule greșite, ce au avut darul de a prelungi și nu de a aduce liniște și pace. În toate deciziile internaționale, între diferitele etnii componente ale Iugoslaviei, sârbii ca popor, indiferent de aderența lor politică (au fost și sunt

mulți sârbi adepți ai normelor democratice), au fost discriminați. De exemplu, sârbilor din Croația sau din Bosnia-Herțegovina nu li s-a recunoscut nici măcar posibilitatea de exercitare a dreptului de autodeterminare. Astfel, apare, mai recent, evidentă această discriminare, dacă se face o comparație între procentul albanezilor din Kosovo la nivelul întregii Serbii și procentul sârbilor din Bosnia la nivelul statului cu capitala la Sarajevo, cărora organisme internaționale le-au barat în mod expres legitima lor aspirație de unire cu confrății lor din statul belgradean.

Războiul a debutat a doua zi după proclamarea, la 26 iulie 1991, a independenței Sloveniei, atunci când s-a produs și intervenția armatei federale, aflată la ordinele Belgradului. Populația civilă și milițiile slovene au făcut față unui adversar relativ puțin numeros (mulți din componenții trupelor au dezertat sau s-au predat), nu au fost folosite mijloace militare deosebite, precum artilerie, aviație, mijloace chimice, așa cum se va întâmpla ulterior. Timp de opt zile au avut loc ciocniri în 72 de așezări, soldate cu 80 de morți (45 de militari federali, 12 militari sloveni, restul civili), 350 de răniți și pagube materiale estimate ulterior de Ljubljana la 3 miliarde dolari (noua monedă slovenă avea să se numească tolar). După opt zile, operațiunile militare au încetat, iar armata federală a început să se retragă, proces încheiat însă abia la 25 octombrie 1991. Asupra Sloveniei, independentă și suverană, s-a așternut atunci, netulburată în nici un fel mai târziu, liniștea păcii. La 15 ianuarie 1992, această republică a fost recunoscută și *de iure* ca stat independent, intrând ulterior în diverse organisme internaționale și făcând în continuare o notă aparte între statele ex-iugoslave.

În paralel și mai ales după încheierea operațiunilor militare din Slovenia, a început războiul în Croația. Cauza

imediată a acestui război a fost situația sârbilor masați compact în zona Krajna. În cadrul unui referendum desfășurat la 12 mai 1991 și declarat ilegal la Zagreb, sârbii decisesea cu 99% separarea de Croația și unirea cu Belgradul, fie în cadrul federației, fie doar cu republica Serbia ca atare. Zagrebul, pe baza principiului exercitării suveranității pe întregul teritoriu, a inițiat acțiuni militare împotriva sârbilor, în ajutorul cărora au venit și numeroși voluntari din Serbia propriu-zisă, atunci remarcându-se pentru prima dată celebrul Arcan. Operațiunile militare s-au desfășurat într-o serie de centre rurale, precum și câteva orașe și mai ales la Vukovar, supus unui asediu timp de aproape patru luni. Războiul aducea cu sine noi realități. Au fost, adeseori, uitate regulile luptei moderne, numeroase au fost cazurile de torturi, violențe, bestialități de tot felul. Tot atunci, neputând obține pe teren o soluție favorabilă, Zagrebul a făcut apel la forurile internaționale. La 21 februarie, Consiliul de Securitate O.N.U. a decis crearea *Forpronu*, a forței de protecție a Națiunilor Unite, care s-a interpus în Krajna între forțele beligerante, ulterior acolo restabilindu-se autoritatea Zagrebului, iar sârbii învinși abandonându-și în mare măsură căminele și luând calea refugiului. În paralel, operațiunile militare s-au extins înspre vest, ajungând până în zonele dalmate. Lupte violente și distrugătoare s-au desfășurat la Dubrovnik, adevărat monument istoric, mărturie a vremurilor medievale. În prima parte a anului 1992, conflictul intern dintre populația majoritară și sârbii din Republica Croația se încheia.

La 29 februarie–1 martie sârbii au boicotat referendumul pentru autodeterminare din Bosnia-Herțegovina. În 3 martie, parlamentul bosniac, în care sârbii nu erau reprezentați, a proclamat independența Bosniei-Herțegovina, controlată de o alianță musulmano-croată. Acest fapt a

reprezentat detonatorul războiului civil din Bosnia-Herțegovina, război care avea să dureze mai bine de trei ani, desfășurându-se practic pe tot teritoriul republicii. Într-un anume fel, războiul din capitala Sarajevo, împărțită între forțele beligerante, a fost emblematic. Forțele implicate au făcut apel la sprijin din afară și toți beligeranții, fără excepție, au primit un astfel de ajutor, chiar dacă, formal, exista un embargo total. Nu puțini au fost mercenarii implicați și totodată forțele străine desfășurate în cadrul „căștilor albastre”. Practic, s-a produs o purificare prin mutarea forțată a populațiilor. Destul de sinuoase au fost și raporturile dintre croați și musulmani, alternând perioade de colaborare cu luptele violente și exterminarea reciprocă. După o serie de succese care le-au adus controlul asupra a peste 60% din teritoriu, sârbii au fost nevoiți să cedeze în fața adversarului musulmano-croat, masiv sprijinit atât de Occident, cât și de lumea islamică, interesată în a crea în această parte a Europei un stat fundamentalist cu capitala la Sarajevo. Incontestabil, s-a vorbit de pace, iar comunitatea internațională a făcut tentative în acest sens. Au fost semnate peste 60 de acorduri de încetare a focului, însă nici unul nu a fost respectat. Au fost întocmite nu mai puțin de patru planuri internaționale de reglementare a situației. Numeroși oameni politici, între care președintele american Bill Clinton și președintele francez François Mitterand, s-au implicat direct, chiar la fața locului, în găsirea unor soluții. Cu greu și în cele din urmă, spre sfârșitul anului 1995, s-au desfășurat negocieri globale, cu implicarea nu numai a factorilor din Bosnia, dar și a celor de la Zagreb și Belgrad, ajungându-se la o *pax americana* și la o organizare pe sistem cantonal a Bosniei-Herțegovina, care, în realitate, a rămas în continuare dezbinată, deși formal alcătuiește o entitate. La Dayton, în

S.U.A., s-a ajuns la o serie de acorduri privind situația și statutul statului bosniac. Acesta a fost împărțit în două entități: Federația Croato-musulmană și Republica Sârbă, cele două comunități urmând a avea o președinție colegială, un parlament și un tribunal constituțional ce aveau să se ocupe de politica externă, de comerțul exterior, de monedă și de cetățenie. Fiecare din cele două entități avea propria constituție și forțele sale armate. O forță internațională de poliție (IFOR) și observatori civili urmau să asigure în anii următori o fragilă și relativă pace în spațiul bosniac. Tot atunci s-a luat și decizia tragerii la răspundere a celor vinovați de crime de război, aceștia urmând a fi aduși în fața unui tribunal internațional la Haga.

Acordurile semnate în legătură cu Bosnia-Herțegovina au fost urmate de mutarea conflictului în alte părți, în timp ce acolo a început timid o reconstrucție, rănilor războiului pustiitor fiind și astăzi prezente, ca și starea endemică de insecuritate. Încă din 1990, în altă parte a Iugoslaviei, în Kosovo, albanezii au început să-și organizeze forțele lor militare în ceea ce a devenit UCK (Armata de Eliberare din Kosovo), în timp ce se înmulțeau conflictele și violențele de tot felul între sârbii, minoritari numeric, și albanezii care își doreau o patrie a lor. S-a ajuns astfel, treptat, la crearea premiselor a ceea ce a fost operațiunea comunității internaționale, în scopuri declarat umanitare, din prima parte a anului 1999. Cert este că în spațiul kosovar a avut loc o plecare, uneori benevolă, de cele mai multe ori forțată, atât a unor sârbi, cât și a unor albanezi; treptat, opinia publică europeană și apoi mondială și-a concentrat atenția asupra situației albanezilor. Țările occidentale au exercitat, în cele mai diverse feluri, presiuni asupra regimului Miloșevici pentru a se ajunge la un acord etnic, în timp ce, în inima Balcanilor, înfruntările militare dintre albanezi și

forțele sârbești au devenit tot mai numeroase și mai ample. După zece luni de discuții și încercări de reglementare pașnică a situației printr-un tratat de pace, în seara zilei de 24 martie 1999, forțele N.A.T.O. au atacat aerian Iugoslavia, începând o acțiune militară care a durat 87 de zile și a constat mai cu seamă din bombardamente la nivelul Serbiei și Muntenegrului. Scopul măsurilor întreprinse de N.A.T.O. în Iugoslavia a fost, conform aprecierilor președintelui S.U.A. Bill Clinton, dublu: să demonstreze voința N.A.T.O. de a impune pacea în Kosovo prin revenirea la căminele lor a refugiaților și să slăbească cât mai mult forțele sârbe. Acțiunile țărilor N.A.T.O. au fost aprobate și sprijinite de numeroase alte țări, între care și România. La 9 iunie 1999, conducătorii de la Belgrad, în frunte cu S. Miloșevici, s-au recunoscut înfrânți, încetarea focului fiind convenită printr-un acord. Acesta prevedea retragerea forțelor sârbe din Kosovo, suspendarea campaniei aeriene a N.A.T.O., revenirea în totalitate și necondiționat a refugiaților și stabilirea în Kosovo a unei forțe internaționale: KFOR. Acordul, precum și alte acte internaționale și rezoluții ale O.N.U. prevedeau integritatea teritorială a celei de a treia Iugoslavii, contrar dorinței multor albanezi ce au militat și militează pentru un Kosovo albanez independent sau pentru unirea cu Albania vecină.

Evenimentele istorice de tot felul ale ultimului deceniu au fost puternic mediatizate, uneori au fost transmise în direct pe canalele de televiziune. Au fost, în egală măsură, mediatizate și manipulate. Multe documente sunt încă inaccesibile. Necesara distanță în timp pentru judecarea evenimentelor lipsește. Rămâne în sarcina istoricilor deceniilor care vin prezentarea veridică și completă a uneia dintre cele mai dramatice și mai sângeroase realități europene de la sfârșitul acestui veac. Înfrângerea suferită

de S. Miloșevici și colaboratorii săi a adâncit și mai mult criza internă a statului iugoslav, care a suferit în timpul luptelor pierderi materiale deosebite. Astfel, s-au amplificat acțiunile de protest îndreptate împotriva dictaturii lui S. Miloșevici, a naționalismului și extremismului, iar, la alegerile prezidențiale din anul 2000, S. Miloșevici a fost înfrânt de candidatul forțelor democratice, V. Koštunica, care a devenit președinte al Iugoslaviei, ceea ce a însemnat, totodată, trecerea la o nouă formă de guvernare și chiar la o nouă etapă istorică în evoluția celei de treia Iugoslavii, formată din Serbia și Muntenegru.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Statul iugoslav a luat naștere în cursul evenimentelor ce s-au derulat în perioada finală a primei conflagrații mondiale. La 1 decembrie 1918, în sala de ceremonii a palatului regal de la Belgrad, a fost proclamată nașterea așa-numitului Regat al sârbilor, croaților și slovenilor, care mai târziu, în 1929, și-a luat denumirea oficială de Iugoslavia. În fapt, în veacul nostru au existat mai multe Iugoslavii. O primă Iugoslavia, regală, sub conducerea dinastiei Karagheorghevici, a existat până în primăvara anului 1941. Apoi, treptat, în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, s-a format o nouă Iugoslavia, pe baze federale, o republică guvernată de un partid unic, comunist, și cu o serie de trăsături originale, care s-a destrămat în jurul anului 1990, când și-a început existența cea de a treia Iugoslavia, de fapt o federație alcătuită din două republici: Serbia și Muntenegru.

În anul 1918, s-au unit laolaltă, în cadrul aceluiași stat, o serie de popoare slave, înrudite, dar totuși distincte, respectiv sârbii, croații și slovenii, cărora li s-au adăugat și alte etnii, mai mult sau mai puțin numeroase, cum ar fi macedonenii, maghiarii, germanii, românii etc. Timp de veacuri, aceste neamuri trăiseră laolaltă în condiții istorice nu o dată vitrege, sub stăpâniri diferite, fie otomană, fie habsburgică, fie, mai puțină vreme, venețiană. Se creaseră astfel o serie de decalaje de evoluție, de civilizație și de viață spirituală. Unii aparțineau sferei ortodoxiei (sârbii mai cu

seamă), alții evoluaseră de la începuturi în cadrul lumii catolice, lor alăturându-li-se într-un număr deloc neglijabil musulmanii. O dată cu expansiunea otomană din veacurile XIV–XV, în unele cazuri chiar de mai înainte, aceștia nu și-au mai avut propria lor viață statală până la revoluția sârbă de la începutul secolului al XIX-lea cu centrul la Belgrad. În cursul secolului al XIX-lea, s-a răspândit treptat ideea unirii laolaltă, pe baze egale, într-un sistem pluralist și democratic, a tuturor slavilor de sud. Ideea ca atare a pornit mai cu seamă de la croații și sârbii ce trăiau în spațiul habsburgic și a fost cuprinsă într-o serie de documente programatice ce au stat la baza creării Iugoslaviei în anul 1918.

Imediat după nașterea statului iugoslav, cercurile politice de la Belgrad din jurul dinastiei Karagheorghevici au instaurat o hegemonie sârbească. Timp de peste două decenii, sârbii, care alcătuiau ceva mai puțin de 40% din populație, au deținut principalele pârghii de conducere ale statului, rezervându-și, între altele, monopolul funcțiilor executive esențiale, ale aparatului militar și polițienesc, ale sistemului bancar sau politicii externe. Această dominație a sârbilor (velico-sârbismul) a nemulțumit profund celelalte popoare intrate în componența statului iugoslav. Slovenii și mai cu seamă croații, aflați pe o treaptă de civilizație superioară sârbilor și cu un standard de viață mai ridicat, fuseseră destulă vreme principalii promotori ai ideii iugoslave. Treptat, după 1921 (când a fost introdusă o constituție riguros centralistă), și mai ales după 1929 (când, printr-o lovitură de stat, s-a instaurat o dictatură regală), aceștia au acționat în cele mai diverse feluri și din ce în ce mai energic pentru înlăturarea hegemoniei sârbești; după ce se străduiseră decenii pentru crearea Iugoslaviei, au acționat, tot decenii, în vederea destrămării acesteia și a creării, respectiv afirmării unei organizări politico-statale proprii.

Această primă Iugoslavie s-a destrămat ca urmare a atacului concentrat al vecinilor săi (exceptând România), care și-au și împărțit-o între ei în cea mai mare parte. În paralel, a început atât un război împotriva ocupanților străini, cât și un război civil, în același timp între etniile componente, precum și între forțe naționaliste, democratice și comuniste. După patru ani de război, victoria a revenit partizanilor comuniști conduși de I.B. Tito. În felul acesta, a apărut o nouă Iugoslavie, federală, condusă de comuniști, care a durat până la destrămarea ei, începută în iunie 1991.

Această a doua Iugoslavie avea o suprafață de 255 000 km² și o populație care a crescut de la 16 milioane în 1948 la cca 22 de milioane în momentul destrămării. Populația statului iugoslav, atât înainte de război, cât și după aceea, nu era omogenă, spre deosebire de majoritatea statelor europene, unde, de regulă, predomină o anumită populație. Conform ultimului recensământ oficial din fosta Iugoslavie (1984), repartiția populației era următoarea: sârbi — 36,3%, croați — 19,7%, musulmani — 8,9%, sloveni — 7,8%, macedoneni — 5,9%, muntenegreni — 2,5%. Acestea erau considerate ca popoare componente ale statului. Existau apoi 12 minorități naționale recunoscute, între care albanezii — 7,7%, ungurii — 1,8%, țigani — 0,7%, românii și vlahii — 0,3% etc., iar peste 1,2 mil. s-au declarat „iugoslavi” (reprezentând 5,4 % din populație). Prin constituții succesive, Iugoslavia a fost împărțită în șase republici, care, după 1991, au devenit, treptat, state de sine stătătoare, respectiv: Serbia — 88 361 km², Muntenegru — 13 812 km², Croația — 56 538 km², Macedonia — 25 713 km², Bosnia-Herțegovina — 51 129 km², Slovenia — 20 251 km². O situație deosebită a avut-o Serbia, care

era împărțită de fapt într-o republică restrânsă cu o suprafață de 55 968 km² și două provincii, al căror grad de autonomie a variat, respectiv Kosovo cu 10 887 km² și Voivodina cu 21 506 km².

Apare, așadar, clar faptul că acest stat iugoslav avea un caracter pluriethnic, în care sârbii erau cei mai mulți ca număr, dar, pe ansamblu, reprezentau doar puțin peste 1/3 din populația țării. Dintre acești sârbi, doar 2/3 trăiau în Republica Serbia, restul, aproape 3 milioane, fiind împrăștiați în celelalte republici, mai ales în Bosnia-Herțegovina și în Croația. Ar mai fi de adăugat și faptul că cei aproape 600 000 de muntenegreni s-au socotit și se consideră în mare majoritate tot sârbi și sunt de părere că statul lor este tot un stat sârbesc (s-ar putea face o comparație cu cazurile României și Moldovei).

La formarea Iugoslaviei federale, frontierele dintre republici au fost trasate arbitrar; ele au avut aproape o jumătate de veac doar un rol administrativ (ca între județele României) și au devenit frontiere de stat după 1991, ceea ce a reprezentat și una din cauzele războaielor care s-au desfășurat în partea de răsărit a Croației, în întreaga Bosnie, iar, mai recent, în Kosovo.

Pe lângă deosebirile etnice, în Iugoslavia au existat numeroase alte diferențe. Populația era și este împărțită între trei religii: ortodoxă, catolică și musulmană și de aceea conflictele și războaiele care s-au desfășurat în ultimul deceniu au avut și un pronunțat caracter religios. Din acest punct de vedere, se poate considera că actuala situație din Kosovo are ca rezultat și implementarea, acolo, a unor structuri fundamentaliste islamice, care doresc să se extindă prin toate mijloacele și care, după toate probabilitățile, vor continua să fie un factor de instabilitate.

De-a lungul istoriei lor, popoarele din fosta Iugoslavie au avut evoluții cu totul diferite, aparținând fie lumii bizantine și apoi otomane, fie lumii maghiare și austriece, deci, Europei Centrale. Nu o dată, în trecut, au existat conflicte, chiar sângeroase, între sârbi și croați, sârbi și albanezi etc., conflicte care s-au repetat în diverse forme și în ultimul deceniu, fiind stimulate de puternicele formațiuni naționaliste și teroriste care s-au creat și activează acolo.

Între republicile fostei Iugoslavii au existat semnificative discrepanțe și în ceea ce privește nivelul dezvoltării economice și al standardului de viață. Astfel, P.I.B. era de șase ori mai mare în Croația și Slovenia în raport cu Kosovo sau Muntenegru. Dificultățile economice, care s-au manifestat în timpul lui Tito printr-o criză foarte puternică, s-au adâncit după moartea lui, constituind, de asemenea, o cauză a războaielor care au amplificat sărăcia în unele din statele succesoare, prin distrugeri de zeci de miliarde de dolari. În consecință, în Iugoslavia lui Miloșevici, P.I.B. a scăzut între 1992 și 1999 la un sfert, neîntrevăzându-se, în viitorul imediat, o ameliorare sensibilă a situației. Sărăcia, lipsurile materiale, șomajul, lipsa investițiilor vor constitui în continuare un factor de risc și de instabilitate în viitorul apropiat, putând genera noi conflicte la nivel local sau regional. Este deosebit de îngrijorătoare proliferarea unor activități ilicite cum ar fi comerțul cu arme, cu carne vie și mai ales traficul de droguri, criminalitate care în general însoțește terorismul.

Timp de peste 40 de ani, Iugoslavia a fost dominată pe plan intern de un regim comunist dictatorial, nefiind posibilă o democrație reală, bazată pe pluripartidism și pe normele și idealurile statului de drept. În diverse forme, titoismul supraviețuiește și astăzi.

O dată cu destrămarea Iugoslaviei, evoluția republicilor spre independență statală a fost diferită din punct de vedere politic. A dispărut monopolul partidului unic, creându-se peste tot partide bazate pe criterii ideologice și naționale. Doar în Slovenia s-a instaurat un regim cu adevărat democratic, această țară fiind și cea mai apropiată de integrarea în structurile europene. În Croația, aproape un deceniu s-a aflat la conducere Franjo Tuđman, declarat creștin-democrat, în realitate un dictator naționalist și xenofob (mai ales în ceea ce îi privește pe sârbi), actualmente la putere venind o coaliție democratică, a cărei evoluție este încă greu de prevăzut. Practic, în Bosnia-Herțegovina, aflată astăzi sub un adevărat protectorat O.N.U. și N.A.T.O., nu se poate vorbi de o viață democratică, pe plan local dominând, de regulă, extremiștii-naționaliști ai celor trei grupuri etnice de acolo, ceea ce va face, probabil, necesară încă multă vreme prezența trupelor străine, pentru a preîntâmpina reizbucnirea războiului și destrămarea țării.

Situația cea mai complexă a fost și continuă să fie în Serbia, care, împreună cu Muntenegru, alcătuiește actuala Iugoslavie. După 1990, acolo au apărut mai multe partide, unele democratice, republicane sau monarhiste, care, destulă vreme, nu au reușit să se înțeleagă între ele și să formeze o opoziție unită. Abia recent, s-a reușit o victorie la limită împotriva regimului personal al lui Slobodan Miloșevici, un politician deosebit de versat și demagog, care a știut să speculeze contradicțiile și chiar să compromită în fața opiniei publice (a alegătorilor) pe mulți dintre opozanții săi, invocând mai cu seamă așa zisa calitate a lor de colaboratori și agenți ai „imperialismului american”.

Din 1985, mai întâi în Serbia și apoi în cea de a treia Iugoslavie, s-a impus ca dictator S. Miloșevici aflat și în

fruntea Partidului Socialist, fost comunist. Dictatura sa s-a manifestat în toate domeniile, fiind în mare măsură o combinație între naționalism și comunism (asemenea ultimei perioade a lui N. Ceaușescu). El a știut să speculeze sentimentele patriotice și mândria națională a unei mari părți a poporului sârb, realitate evidentă în timpul celor 78 de zile de atacuri N.A.T.O., care, atunci, nu au zdruncinat serios pozițiile sale în interiorul țării. A dispus de servicii secrete atotprezente și deosebit de eficiente și a avut controlul absolut asupra forțelor armate.

În ultimii ani, s-a manifestat în mai multe rânduri o dispută între cercurile conducătoare de la Belgrad și echipa guvernantă din Muntenegru, condusă de președintele Djukanovici, sprijinit ferm de S.U.A., care au declarat clar, în mai multe rânduri, că vor repeta intervenția împotriva Serbiei, dacă Miloșevici ar fi modificat în vreun fel situația din Muntenegru, schimbând echipa de conducere. Până la căderea lui Miloșevici, s-au făcut mai multe declarații privind intenția unor politicieni muntenegreni de a ieși din federație, se pare că atât din motive politice, cât mai ales din motive economice, respectiv embargoul și scoaterea țării lor din planurile de refacere și reconstrucție preconizate de organisme internaționale.

Destrămarea Iugoslaviei a fost un proces violent, determinat atât de numeroasele și puternicele conflicte interne, adâncite de prăbușirea comunismului în Europa, cât și de intervenția unor factori din afară, fie țări europene, fie organisme internaționale. Intervenția străină de aproape 10 ani, masivă și costisitoare, nu a adus practic liniște și nici stabilitate în spațiul iugoslav, care rămâne, în continuare un focar primejdios, practic nici o soluție sau surpriză de viitor nefiind excluse. Spațiul ex-iugoslav rămâne, în Europa și în lume, o zonă cu o doză

foarte ridicată de risc, zonă în care oricând conflicte violente și lupte armate pot re izbucni. Urmărirea evoluțiilor din întregul spațiu iugoslav prezintă o importanță deosebită pentru țara noastră, care, în diverse feluri, politic, economic și chiar sentimental, a fost, este și va fi afectată și, deci, implicată, cu sau fără voia ei, într-un spațiu din care, în fond, face parte și ea, cel al Europei de Sud-Est.

BIBLIOGRAFIE

- S. Avramov, *Postherojski rat zapada protiv Jugoslavije*, Belgrad, 1997.
- D.T. Batakovic, *Cronica de la Kosovo*, București, 1999.
- X. Bougarel, *Bosnie. Anatomie d'un conflit*, Paris, 1996.
- I. Bozic, S. Cirkovic, M. Ekmecic, V. Dedijer, *Istoria Jugoslavije*, Belgrad, 1970.
- J.M. le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*, Chișinău, 1996.
- Brocan, P., *Eastern Europe. 1939-1989. The Fifty Years War*, London, 1990.
- G. Castellan, *Histoire des Balkans (XIVe–XXe siecles)*, Paris, 1991.
- N. Ciachir, „Iugoslavia”, în „Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial 1938-1945”, vol. I, „Țările din Europa Centrală și de Sud-Est”, București, 1973.
- C.I. Christian, *Sângeroasa destrămare. Iugoslavia*, București, 1994.
- *** *Compendiu de istorie a Ligii Comuniștilor din Iugoslavia*, Panciova, 1965.
- *** *Enciklopedija Jugoslavije*, vol. I–VII, Belgrad–Zagreb, 1964–1969.
- P. Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris, 1992.
- L.C. Gardner, *Sferele de influență. Împărțirea Europei de către marile puteri la München și Ialta*, București, 1993.
- I.S. Ghirenko, *Stalin–Tito*, Moscova, 1991.
- *** *Historija naroda Jugoslavije*, vol. I, Belgrad, 1952, vol. II, Zagreb, 1959.
- K. Jirecek, *Istoriya Srba*, 2 vol., Belgrad, 1952.
- *** *Jugoslavija. 1945–1985. Statisticki prikaz*, Belgrad, 1986.

- B. Krizman, *Ustase i Treci Reich*, vol. I–II, Zagreb, 1983.
- B. Krizman, *Vanjska politika jugoslavenske drzave*, Zagreb, 1984.
- J. Krulic, *Storia della Jugoslavia*, Milano, 1997.
- B. Markovic, *Yugoslav Crisis and the World. Chronology of Events. January 1990–December 1995*, Belgrad, 1996.
- H. Matkovic, *Povijest Jugoslavije (1918–1991) Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998.
- H. Matkovic, *Povijest nezavisne drzave Hrvatske. Kratak pregled*, Zagreb, 1994.
- A. Pavelic, *Doživljaji*, Zagreb, 1994.
- D. Pavlicevic, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1994.
- G. Popi, *Românii din Banatul iugoslav. 1918–1941*, Timișoara, 1996.
- M. Skakun, *Balkan. Enigma bez rešenja*, Belgrad, 1992.
- J.-Fr. Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, 1998.
- L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1963.
- V. Strugar, *Yugoslavia. On the Boundary between East and West*, Belgrad, 1992.
- V. Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Iași, 1997.
- M. Todorova, *Balkanii și balcanismul*, București, 2000.
- M. Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei. 1920–1938. Momente și semnificații*, București, 1979.
- J. Wolf, *La Macedoine déchirée (et la renaissance yougoslave)*, Paris, 1984.
- Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII–XX)*, București, 1999.
- Gh. Zbucnea, „Sânge și lacrimi în spațiul iugoslav”, în „Dosarele istoriei („Războaie civile în secolul conflagrațiilor)”, an V, nr. 3, 2000.
- Gh. Zbucnea, „Stalinism și titoism”, în „Dosarele istoriei” („Tito contra Stalin”), an III, nr. 3, 1998.
- M. Zecevic, *Jugoslavija 1918–1992. lujnoslovenski drjavni san i java*, Belgrad, 1994.

CUPRINS

PREFAȚĂ / 5

Introducere / 8

Capitolul I

RĂDĂCINILE ISTORICE ALE UNUI STAT 11

Capitolul II

CREAREA STATULUI IUGOSLAV 27

Capitolul III

IUGOSLAVIA REGALĂ 39

Capitolul IV

POPOARELE IUGOSLAVE

ÎN TIMPUL MARII CONFLAGRAȚII MONDIALE 65

Capitolul V

EVOLUȚIA CĂTRE AUTOGESTIUNE

ȘI NEALINIERE (1945–1950) 86

Capitolul VI

REALITĂȚILE INTERNE ÎN DECENIILE 6–8 102

Capitolul VII

O POLITICĂ EXTERNĂ ÎNTRE DOUĂ BLOCURI 125

Capitolul VIII

PREMISELE IMEDiate ALE DESTRĂMĂRII

(1980–1990) 140

Capitolul IX

UN DECENIU SUB SEMNUL RĂZBOAIELOR 146

ÎN LOC DE CONCLUZII 158

BIBLIOGRAFIE 166

Mai mult decât simplele cunoștințe istorice, destinul Iugoslaviei prezintă un interes deosebit pentru români, de n-ar fi decât faptul că, la sfârșitul Primului Război Mondial (început prin declarația de război a Austro-Ungariei adresată Serbiei!), Regatul sârbilor, croaților și slovenilor a fost proclamat la 1 decembrie 1918, așadar, în aceeași zi în care, prin unirea Transilvaniei și a Banatului cu România, în urma hotărârii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, se desăvârșea unirea națională a românilor.

Florin Constantiniu

Membru corespondent al Academiei Române

Colecție coordonată de **ȘERBAN PAPACOSTEA**,

membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariție:

- **PRIMUL RĂZBOI MONDIAL**
de Pierre Renouvin
- **ISTORIA ARABILOR**
de Dominique Sourdel
- **STATUL ISRAEL**
de André Chouraqui

ISBN: 973-653-128-7

